سُوْرَةُ الْمُؤْمِنُوْنَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَّثَمَانَ عَشْرَةَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت مومنون مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اک سو اٹھارہ آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ① الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلَاتِهِمْ

(ا) یقیناً ویہہ ایمان آلا کامیاب ہو گیا ؛ جہڑا اپنی نمازاں ماں

خٰشِعُوْنَ ② وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ ③

عاجزی کریں ؛ تے جہڑا فضول گلاں تے بیکار کماں توں کنی ریہنہ ؛

وَالَّذِيْنَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فٰعِلُوْنَ ④ وَالَّذِيْنَ هُمْ

تے جہڑا زکوٰۃ ادا کریں ؛ تے جہڑا اپنی

لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ⑤ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ

شرمگاہاں غی حفاظت کریں ؛ ور اپنی بیویاں ناں

اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ⑥

یا اپنی ملکیت غی گولیاں ناں کیونجے انھاں غا بارہ ماں انھاں ور کوئے الزام نیہنہ ؛

فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ⑦

ور جہڑا اس توں علاوہ کجھ ہور چاہویں فر ویہہ ہی حدوں نکل جان آلا ہیں ؛

وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ⑧

تے ویہہ جہڑا اپنیاں امانتاں تے اپناں وعداں غو خیال رکھیں ؛

وقف لازم

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ⑨ اُولٰٓئِكَ

تے جہڑا اپنیاں نمازاں غی پابندی کریں ؛ یہ ہی لوک

هُمُ الْوٰرِثُوْنَ ⑩ الَّذِيْنَ يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ

وارث بنن آلا ہیں ؛ جہڑا جنت فردوس غا وارث ویں غا

(ا) پہلی آیت ہی غا لفظ ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ﴾ ور سورت پاک غو ناں مومنون ہے، یاہ سورت مکہ پاک ماں نازل ہوئی ہے تے اسماں کیونجے اک جگہ مشرکاں ور سخت کال غا آن در اشارو ہے اس تیں کجھ مفسر اندازو لانویں جے یاہ سورت پاک ہجرت تیں کجھ پہلاں نازل ہوئی وہے غی اس سورت پاک ماں تفصیل ناں یاہ گل بیان ہوئی ہے جے اصلی کامیابی کے ہے؟ تے دنیا، آخرت ماں کامیاب ہون آلا کون لوک ہیں؟ فر تگڑیں تگڑیں دلیلاں ناں ایمان آلاں غو کامیاب ہونوں تے بے ایماناں غو ناکام ہونو بیان فرمایو ہے؛ سورت پاک غو اندازو ی عجیب ہے گل چھوئی تے اِتوں ہے جے یہ یہ صفتاں آلا مومن کامیاب ہیں ور مکائی اس ور ہے جے یہ یہ کرتوت کرن آلا مشرک کافر ناکام ہوغے سدا جہنّم ماں ریہنہ غا۔ اس سورت پاک غی حدیث شریف ماں بڑی فضیلت آئی ہے۔ حضرت عائشہ صدیقہؓ کولوں نبی پاک ﷺ غا اخلاق غا بارہ ماں پچھیو انھاں نے فرمایو جے حضرت غا اخلاق تے قرآن ہی تھو اس تیں بعد انھاں نے اسے سورت غیں منڈ غیں دس آیت پڑھیں (نسائی، ابن کثیر) انھاں دس آیتاں غا بارہ ماں ہی رحمت عالم ﷺ نے فرمایو جہڑو انھاں آیتاں ور پورو پورو عمل کرے غو وہ سِدّو جنت ماں جئے غو (مسند امام احمد)

(۲) ان یاراں آیتاں بچوں پہلی آیت ماں تے ایمان آلاں ناں دنیا تے آخرت غی پوری پوری کامیابی غی خوشخبری سنائی فر تفصیل ناݪ ویہہ ست صفت بیان فرمائیں جھاں ناں اپنے اندر پیدا کرغے تے جھاں ور عمل کرغے دنیا تے آخرت غی مراد کھٹی جا سکے یہ ہی ویہہ ست صفت ہیں جھاں غا بارہ ماں حضرت عائشہؓ فرماویں جے نبی پاک ﷺ غو اخلاق یہ ہی چیز تھیں جھاں غو ان آیتاں ماں ذکر آیو ہے۔ آخر غیں دو آیتاں ماں اساں ایمان آلاں ناں جنت الفردوس غا وارث بݨن غی خوشخبری سناغے اس پاسے اشارو فرمایو ہے جے اصل کامیابی تے آخرت ہی غی کامیابی ہے، اصل ماں پہلی آیت ماں جھڑو لفظ اَفۡلَحَ آیو ہے یوہ لفظ تے نکّو جیو ہے ور اس غو مطلب بچ گھو پھر وہے یا ہی واہ کامیابی ’’فلاح‘‘ ہے جس ور دو تہاڑی رات پنج واری اذان تے اقامت ماں ہر ایکݨ مومن ناں بلایو جئے تے قرآن پاک اور حدیث ماں جگہ جگہ یوہ ہی ’’فلاح‘‘ غو لفظ آیو ہے جس غو کسے دوجی بولی غا ایکݨ لفظ ماں ترجموں نیہنہ ہو سکیو اس غو بنیادی مطلب ہے ’’ہر اک منہ منگی مراد لبھ جانٛی تے ہر اک تکلیف پریشانی دور ہو جانٛی‘‘ (قاموس) اس رااس لفظ ماں ہی یوہ اشارو ہے جے پوری پوری کامیابی تے ہر اک منہ منگی مراد لبھݨی اور ہر اک تکلیف دور ہوݨی یاہ گل حقیقت ماں تے جنت ماں ہی حاصل وہے غی۔ دنیا ماں نہ تے ہر اک مراد پوری ہو سکے تے نہ ہر اک تنگی دور ہو سکے۔ ہاں! ایمان غی ان صفتاں ور عمل کرن ناݪ ایمان آلاں ناں اتنٛی کامیابی دنیا ماں وی نصیب ہو جئے جتنٛی کہ اس دنیا ماں ممکن ہے۔ اور دنیا غی ساراں تیں بڑی کامیابی اللہ غا دین ور عمل غی توفیق تے دل غو سکون ہے؛ ور آخرت ماں ایمان آلاں واسطے اعلان ہو جئے غو جے جاؤ؛ ہُݨ جنت ماں ’’تمناں جس چیز غو وی روح کرے غو واہ لبھے غی تے جھڑی چیز وی تم منگیں غا واہ حاضر وہے غی‘‘ (سورت حٰم السجدہ آیت ۳۱) اسے درات اشارو کیو جے یہ ہی لوک جنت الفردوس غا وارث بݨن آلا ہیں جت انھاں ناں ہر اک منہ منگی مراد لبھے غی تے ہر اک تنگی تکلیف دور ہو جئے غی ان ست صفتاں تیں پہلاں بنیادی گل بیان فرمائی جے پہلی شرط تے یاہ ہے جے یہ پکا مومن وہیں۔ کیونجے پکا ایمان تیں بجن کسے چیز غو کجھ اعتبار ہی نیہنہ فرست صفتاں ماں پہلی گل یاہ ہے جے ویہہ نماز ماں خشوع کرن آلا وہیں یعنی ویہہ جد نماز ماں ویں انھاں غا دل ماں اسی عاجزی وہے جھڑی انھاں غا وجود تیں صاف باندے دستی وہے۔ دوجے ویہہ ہر اک اسی فضول گل تے بیکار کم تیں دور رہن آلا وہیں جس ماں دین دنیا غو کجھ فائدو نہ وہے اسے ناں رحمت عالم ﷺ نے اس را سمجھایو جے آدمی غو اسلام تاں چنگو ہو سکے جد وہ بے فائدہ لغو گل چھوڑ دئے (ترمذی شریف) تے تیجے اپݨاں ماݪ غی وی زکوٰۃ ادا کرنی تے ہر اک قسم غی خیرات کرنی نالٛے اپݨاں دل ناں وی پہیڑاں خیالاں تیں پاک رکھݨوں چوتھے اپݨی پڑدہ آلی جگہ غی راکھی کرنی یعنی بدکاری تیں تے ہر طرح غی بے حیائی تیں پاک رہݨوں پنجے ہر اک امانت ماں امانت داری غو تے چھیویں ہر اک عہد معاہدہ نالٛے وعدہ ماں وفاداری غو ثبوت دیݨوں ستمیں نمازاں غی حفاظت کرغے انھاں ناں اپݨاں اپݨاں وقت ور ٹھیک ادا کرݨوں یعنی گل چھوئی وی نماز تیں تھی تے مکائی وی نماز ور جس ماں اس گل در اشارو ہے جے جھڑو پکو سچو نمازی بن جئے اس ماں باقی صفت آپے پیدا ہو جئیں۔

المؤمنون ۲۳ ۵۴۶ قد افلح ۱۸

هُمۡ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ ⑪ وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا الۡاِنۡسَانَ مِنۡ

جت ویہہ سدا ریہنہ غا (۲) تے ہم نٛے یقیناً انسان

سُلٰلَةٍ مِّنۡ طِيۡنٍ ۚ ⑫ ثُمَّ جَعَلۡنٰهُ نُطۡفَةً فِىۡ قَرَارٍ مَّكِيۡنٍ ۖ ⑬

مٹی غا پخوڑ تیں پیدا کیو ہے؛ فر وہ نطفو بݨا غے اک حفاظت آلی جگہ ماں رکھیو؛

ثُمَّ خَلَقۡنَا النُّطۡفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقۡنَا الۡعَلَقَةَ مُضۡغَةً

فر نطفہ ناں ہم نٛے رت غی پھٹکی بݨایو فر رت غی پھٹکی ماس غی بوٹی بݨائی

فَخَلَقۡنَا الۡمُضۡغَةَ عِظٰمًا فَكَسَوۡنَا الۡعِظٰمَ لَحۡمًا ۚ ثُمَّ

فر ماس غی بوٹی تیں ہڈیں بݨائیں فر ہڈیاں ور ہم نٛے ماس چاہڑیو فر

اَنۡشَاۡنٰهُ خَلۡقًا اٰخَرَ ؕ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ اَحۡسَنُ الۡخٰلِقِيۡنَ ؕ ⑭

ہم نٛے اس ناں اک دوجی ہی مخلوق بݨا چھوڑیو تے بڑی برکت آلو ہے اللہ سب تیں سرس بݨان آلو ہے

ثُمَّ اِنَّكُمۡ بَعۡدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُوۡنَ ؕ ⑮ ثُمَّ اِنَّكُمۡ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ

فر اس توں بعد تم نٛے ضرور مرنوں ہے؛ فر تم قیامت غے تہاڑے یقیناً دوہری

تُبۡعَثُوۡنَ ⑯ وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا فَوۡقَكُمۡ سَبۡعَ طَرَآئِقَ ۖ وَمَا

واری زندہ کیا جیں غا (۳) تے ہم نٛے تھارے اپر ست اسمان بݨایا ہیں تے

كُنَّا عَنِ الۡخَلۡقِ غٰفِلِيۡنَ ⑰ وَاَنۡزَلۡنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً

ہم جیاجون تیں بے خبر نیہنہ؛ تے ہم نٛے خاص اندازہ ناݪ اسمان تیں پانٛی

بِقَدَرٍ فَاَسۡكَنّٰهُ فِى الۡاَرۡضِ ۖ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍۢ بِهٖ

برھایو، فر ہم نٛے وہ زمین ماں رکھ چھوڑیو، تے ہم اس ناں لے جاݨ ور (وی)

لَقٰدِرُوۡنَ ۚ ⑱ فَاَنۡشَاۡنَا لَكُمۡ بِهٖ جَنّٰتٍ مِّنۡ نَّخِيۡلٍ

پوری قدرت رکھاں؛ فر اس پانٛی ناݪ ہم نٛے تھارے واسطے کھجوراں تے

وَّاَعۡنَابٍ ۘ لَكُمۡ فِيۡهَا فَوَاكِهُ كَثِيۡرَةٌ وَّمِنۡهَا تَاۡكُلُوۡنَ ۙ ⑲

داخاں غا باغ پیدا کر دتا تھارا واسطے ان ماں بچ سارا میوا ہیں تے ان بچوں تم کھائیں وی ہیں

منزل۴

(۳) اگلی آیتاں ماں کامل مومن بݨن تے دنیا آخرت غی پوری کامیابی غو کٹھن غا کم بیان فرمایا تھا ہُݨ انسان غی پیدائش تے اللہ تعالیٰ غی دو جیں قدرتاں تے احساناں غو ذکر کرغے یاہ گل سمجھائی جا رہئی ہے جے! انسان عقل تے ہوش تیں کم لئے تاں تے وہ اپݨا مالک غو رستو چھوڑ سکتو ہی نیہنہ تاں تے اس ناں ہر گل ماں اپݨا مالک غی شان تے اس غی توحید ہی توحید دسّے غی! انسان غی پیدائش غا ست دور یا مرحلہ بیان فرمایا جھاں ناں انسان آپ دیکھے تے سمجھے جے انسان پہلاں زمین غو نچوڑ یعنی زمین تیں پیدا ہوݨ آلیں ان چیزاں ماں وہے جھاں تیں فر انسان غو نطفو

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُوْرِ سَيْنَآءَ تَنْۢبُتُ بِالدُّهْنِ

تے وہ بوٹو وی (ہم نےؔ پیدا کیو) جھڑو طورِ سیناء ماں پیدا وہے (تے) تیل لے غے جمیں

وَصِبْغٍ لِّلْاٰكِلِيْنَ ﴿۲۰﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ؕ

اور وہ (روٹی) کھانؔ آلاں واسطے لوتر ہے (۴) تے تھارے واسطے مالؔ چوکھر ماں بڑی عبرت ہے

نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِىْ بُطُوْنِهَا وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ

کہ ہم تمناں انھاں غا ٹہڈ بچ غی چیزاں بچوں (ددھ) پیالاں تے تھارے واسطے انھاں ماں ہور وی بچ

كَثِيْرَةٌ وَّمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۲۱﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ

سارا فائدا ہیں تے انھاں بچوں کجھاں ناں تم کھئیں تے انھاں ور اور کشتیاں ور

تُحْمَلُوْنَ ﴿۲۲﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ

تم سوار وی کیا جیں (۵) تے ہم نےؔ نوحؑ انھاں غی قوم در چلاؔیا انھاں نے کہیو :

يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا

اے میری قوم غیو لوکو! تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو اس توں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ تے کیوں!

تَتَّقُوْنَ ﴿۲۳﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ

تم ڈرتا نیہنہ ؛ تاں انھاں غی قوم غاں کافر مقدماں نے کہدتو

مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۙ يُرِيْدُ اَنْ يَّتَفَضَّلَ

جے یوہ شخص تے بس تھارا جسو انسان ہی ہے اس غو یوہ ارادو ہے کہ تھارا تیں اچو

عَلَيْكُمْ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً ۚۖ مَّا سَمِعْنَا

ہو غے رہ تے جیکیدے اللہ چاھتو تاں فرشتاں ناں (نبی بناؔ غے) چلاؔ چھوڑتو اسی گل تے ہم نےؔ

بِهٰذَا فِىْٓ اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِيْنَ ﴿۲۴﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ ۢ بِهٖ

اپناں پشلاں باپ داداں ماں کدے نیہنہ سنّی ؛ یوہ آدمی تے بس سدائی

جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوْا بِهٖ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۲۵﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِىْ

ہو گیو ہے لہذا تم کجھ تہاڑ ا اس غی اڈیک کر لیو! (۶) نوحؑ نے عرض کی: اے میر یا ربا! انھاں نے مناں

تیار وہے فر وہ نطفو اک عرصہ توڑی ماں غا شکم ماں حفاظت نالؔ رکھیو جئے ۔ جس تیں تیجا دور ماں وہ لہو غی پھٹکی بن جئے ۔ فر چوتھا مرحلہ ماں اس پھٹکی غی ماس غی اک بوٹی بن جئے تے پنجماں نمبر ور اس بوٹی ماں انسانی کرنگ غیں ہڈیں آ جئیں تے چھیواں دور ماں انھاں ہڈیاں ور ماس چڑھ جئے اور انسان غو پورو قد بُت بن جئے چھیکڑ ستماں مرحلہ ور اس ماں روح پے غے یوہ اک نویں ہی مخلوق بن جئے کیوں ! یوہ سب کجھ آپے ہور ہیو تھو؟ نیہنہ بالکل نیہنہ انسان جدوی ضد کرھو دتے تعصب غی جھ تیں نکل غے اس ور غور کرے غو وہ یاہ گل کہن ور مجبور ہو جئے غو کہ یوہ سب کجھ اک زبردست قدرت آلی ذات غی حکمت نالؔ ہی ہور ہیو تھو، جس غی قدرت ماں کوئے دوجو شریک نیہنہ ات پچ غے انسان یوہ سچ کہن ور مجبور ہو جئے کہ ’’وہ کتنوں ہی سہنؔوں بنانؔ آلو ہے‘‘ فر یاہ گل انسان اپنی اکھاں نالؔ تکے کہ اٹھماں دور ماں فر انسان غو دنیا تیں رخصتی غو نمبر آ جئے تے ہر ایکنؔ ناں موت غو سواد چکھنؔوں پوے تے جد اتنی گل وہ من لئے فر یاہ گل کیوں نیہنہ منتو جے انساناں نے اک تہاڑے دوہری واری وی ضرور پیدا ہونؔوں ہے جت اس قیمتی زندگی غو لیکھو دینؔوں پوے غو۔

(۴) پیدا ہونؔ تیں لے غے موت توڑی غا دور غو ذکر ہور ہیو ہے. جے اللہ تعالیٰ انسان ناں تے اپنی دوجی جیا جون ناں پیدا فرما غے اس تیں غافل نیہنہ ہو گیو بلکہ اس نے زندگی گزارن غو وی انتظام کیو. اس غی قدرت تکّو ! اس نے تھارے اُپر کسر است اسمان بنایا ہیں ! جھڑا ایٹھ اُپر بنیا و اطبق وی ہیں تے فرشتاں غا آنؔ جانؔ غا رست وی ہیں فر انسان غا جین واسطے اسمان داروں ہی پانی برھایو، ور غور کرو ! جے کدے روز غا پین تے برتن واسطے روزانہ پانی برھایو جاتو ! تاں کتنی مشکل آ جاتی تے جے کدے کہیو جاتو جے لیو یوہ بدّل برگیو ہے ہُنؔ اتناں مہیناں واسطے اس پانی ناں اپنے کوٹے جمع کر لیو تاں وی انسان کتنی اوکھت ماں پے جاتا ور اللہ نے اس غو بندوبست آپ فرمایو کہ پہلاں اک خاص مقدار غو بدّل برھایو کہ اس نالؔ سلاب تے طوفان نہ آ جئے فر اس بدّل غو پانی زمین ماں سنجرا چھوڑیو یا پہاڑاں ور اس غی برف جما چھوڑی فر پہاڑاں غیں تندڑاں تے ناڑاں غے ذریعے وہ زمین غے اندر پہچا دتو فر مدانی علاقہ ماں تے زمین غی سطح غے نالؔ ہی پانی غو یوہ خزانؔوں رکھیو کہ جت روح کرے اُت کھوء کڈ غے یا ٹیوب ویل لا غے سجرو سجرو پانی کڈ لیو ور پہاڑی علاقہ ماں جت کھوء نیہنہ نکل سکتا اُت اُس غی خاص قدرت نالؔ پانی اُماوٗ بن غے آپے باہر آ جئے. فر دریا تے نہراں غی شکل ماں ہر جگہ پج غے یوہ ہی پانی ہر قسم غا میوہ تے اناج پیدا کر دیئے ۔ کیوں ! یاہ خدا غی قدرت تے اس غی توحید غی نشانی نیہنہ ! اور اسے پانی نالؔ تے اللہ تعالیٰ نے طور پہاڑ غا علاقہ ماں خوب پیدا ہونؔ آلو زیتون غو وہ مبارک بوٹو وی پیدا کیو ہے جس غو میوو کھا دو وی جئے تے اس غو تیل وی نکلے جھڑو مالش غے کم وی آوے تے روٹی کھانؔ ماں لوتر غو کم وی دیئے ۔ یوہ سارو کجھ پانی نالؔ ہور ہیو ہے حالانکہ اللہ تعالیٰ ناں تے اس غی وی قدرت ہے کہ وہ بدّل برھاوے ہی نہ یا برھا غے زمین ماں اتنؔوں ڈُنگو کر چھوڑے کہ نہ کھوء نکلیں، نہ اُماوٗ پھٹیں نہ دریا چلیں تے نہ نہر بغیں تے انسان اک توپہ پانی پچھے چھڑک چھڑک غے مر جئیں ۔

(۵) یعنی اللہ تعالیٰ غی نعمتاں بچوں مالؔ چوکھر در ہی غور کر لیو اساں وی انسان واسطے کتنی ہی نصیحت تے عبرت حاصل کرن غیں گل ہیں اور خدا غی قدرت تے اس غا فضل غیں نشانیں ہیں جھڑیں ہر لحظہ انسان ناں دعوت دئیں لگیں جے توں اپنا مالک ناں سیانؔ ! اس غو شکر گزار بن ! اللہ تعالیٰ اس مال چوکھر غا ٹہڈ بچوں جت رت، ماس، گُوہ، موت سب کجھ وہے کسو صاف، ستھرو پاک تے سچو مزیدار دودھ انسان ناں پینؔ واسطے دیئے اسے مال چوکھر غو ماس انسان ناں کھانؔ واسطے دیئے باقی راہن، باہن تے جت، اُنؔ غا ہور کتنؔا فائدہ ہیں انھاں غو شمار ہی کجھ نیہنہ. فر اسے مال چوکھر غے ذریعے انسان غی سواری غو بندوبست کیو جئے ۔ یوہ خشکی ماں سواری غو انتظام ہو وو تے سمندر ماں سواری واسطے اس نے کشتیاں جسی نعمت عطا فرما دتی ۔

(۶) اہلی آیتاں ماں انھاں نعمتاں غو ذکر تھو جھڑیں انسان غا جین واسطے تے اس غا وجود ناں باقی رکھنؕ واسطے ضروری تھیں ہُنؕ اس نعمت غو ذکر ہے جھڑی اللہ نے اپنؕاں بنداں غی روحانی تے دینی تربیّت واسطے انھاں ور کی ہے کہ پہلا تہاڑا تیں ہی اللہ نے بنداں غی ہدایت واسطے اپنؕیں کتاب نازل فرمائیں تے اپنؕاں نبی چلایا ور نافرمان، اَن مَن، اکل پٹ، انساناں نے سدا اسے را اللہ غاں نبیاں غی مخالفت کی جسرا جے اَج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں ور چھیکڑ سدا انبیاں غی دعوت غالب آتی رہئی تے نافرمان ملیا میٹ ہو جاتا رہیا۔ تکو! اج تیں کئیں صدیں پہلاں جدا جوں انسانی کنبو زیادہ کھنڈیو وی نیہنہ تھو اُس ویلّے حضرت نوحؑ غی مخالفت ماں وی جاہلاں نے یہ ہی گل کہئیں تھیں جھڑیں اج سرکار دو عالمﷺ غی مخالفت ماں عرب غا مشرک کہہ رہیا ہیں جے یہ تے مھارا جِسا انسان ہی ہیں فر نبی کسرا ہو سکیں! جے کدے خدا نے دنیا ور کوئے نبی چلانٚوں ہوتو تاں وہ کسے فرشتا ناں نبی بنا غے چلا چھوڑتو بشر نبی کسرا ہو سکے! اسرا غی گل تے ہم نٚے اپنؕاں باپ دادا کولٚوں کدے نیہنہ سنٚی اس غو مطلب یوہ ہے جے یوہ کو یو-نعوذ باللہ- سدائی ہو گیو ہے بس کجھ تہاڑا اڈیکو! یا تے یوہ بل ہو جئے غو یا آپے وفات ہو جئے غی تے مھاری جان چھٹ جئے غی۔ یہ ساریں ویہہ گل ہیں جھڑیں عرب غا مشرک رحمت عالمﷺ ناں کہہ رہیا تھا اس را انھاں ناں کہیو جا رہیو ہے جے تم نٚے یہ گل کہہ غے کجھ کمال نیہنہ کیو یہ تے تھارا تیں صدیاں پہلاں حضرت نوحؑ غا دور غاں جاہلاں نے وی کی تھیں۔ کیوں جے جاہل پونؕاں غو مزاج سدا اِکّو ہی وہے۔

(۷) ساڈا نو سو سال تبلیغ کرن تیں بعد وی جد نافرمان لوکاں نے ایمان لیانٚ غے بجائے ملوں ہی اَتی چک لی اس ویلّے حضرت نوحؑ نے انھاں ور خدائی عذاب واسطے اپنؕاں مالک غو بُوۓ کھڑکایو تے حکم ہوو جے تم اک بہت بڑی کشتی بناؤ تے جد طوفان آ جئے اور تم ساراں ایمان آلّاں ناں تے نانٚے ضرورت غی ہر اک چیز غو جوڑو جوڑو لے غے کشتی ور سوار ہو جئیں اس ویلّے تم اللہ غو شکر کریو، تے اس را کہیو جے ''ساریں صفت اس اللہ تعالیٰ غیں ہیں جس نے ہم ناں ظالم لوکاں تیں نجات دیدتی'' تے جد طوفان مک جئے تے کشتی زمین ور آنٚ لگ جئے اس ویلّے اسرا دعا کریو جے ''ربا! توں مناں برکت نالٚ لاہیئے! تے توں سب تیں بہتر لاہنٚ آلٚو ہے'' اس طوفان غو تفصیلی قصو سورت ہود ماں گذر گیو ہے قصہ غا آخر ماں اللہ فرماوے کہ اس ماں بنداں واسطے مھاری قدرت غیں بڑی نشانی ہیں جے ہم اپنؕاں بنداں غی کس کس طریقہ نالٚ آزمائش کراں تے کسرا اپنؕاں نیک بنداں غی مدد کراں تے باطل کسرا چھیکڑ ملیا میٹ ہو جئے۔

(۸) حضرت نوحؑ تیں بعد یاہ کھڑی قوم تھی؟ تے اس ور کھڑا نبی چلایا گیا تھا؟ اس بارہ ماں قرآن پاک نے تے وضاحت نیہنہ فرمائی باقی مفسراں بچوں کجھاں غو یوہ خیالٚ ہے جے یاہ قوم عاد تھی جھاں ور حضرت ہودؑ ٹوریا گیا تھا کجھ فرماویں جے یاہ قوم ثمود ہونٚی چاہیئے جس ور حضرت صالحؑ تشریف لیایا تھا کیوں جے اس قوم ور اگے چل غے چینک غا عذاب نازل ہونٚ غو ذکر ہے اور چینک غو عذاب قوم ثمود ور آیو تھو تے کجھاں بزرگاں نے اس تیں قوم شعیبؑ مراد لی ہے کیوں جے اس ور وی چینک غو عذاب آیو تھو تے کجھ فرماویں جے جد اللہ نے اس غو ناں نیہنہ لیو فر کائے وی قوم تے کوئے وی نبی ہو سکے بحث غی لوڑ ہی کے ہے۔ بہر حال اللہ غا اس نبی نے وی لوکاں ناں اک اللہ غی عبادت کرن غی دعوت دتی جے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق ہے ہی نیہنہ، فر کیوں! تم شرک کر غے اس غا قہر تیں ڈرتا نیہنہ۔

بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
چھوٹھو کہیو ہے لہذا توں میری مدد فرما فر ہم نٚے انھاں ور وحی کی جے تم مھاری اکھاں اگے تے مھاری
وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ ۙ فَاسْلُكْ فِيهَا
وحی غے مطابق کشتی بناؤ! فر جسو یلّے مھارو حکم آ جے تے تندور اُبلٚ پے اسو یلّے تم ہر ایکنٚ چیز
مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ
(نر مادہ غا) دو دو جوڑا اس ماں چاہڑ لیو تے اپنؕاں گھر آلّا وی! سوائے انھاں غے جن غا بارہ ماں
عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوٓا ۚ
پہلاں ہی گل طے ہو گئی ہے تے ظالم لوکاں غا بارہ ماں میرے نالٚ کائے گل نہ کریو
إِنَّهُمْ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَّعَكَ
ویہہ تے بلاشبہ غرق کیا جیں غا؛ فر جسو یلّے تم تے تھارے نالٚ غا چنگی طرح کشتی ور
عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي نَجّٰىنَا مِنَ
بیس جیں تاں تم کہیو: ساریں صفت اللہ تعالیٰ واسطے ہیں جس نے ہم ناں ظالم لوکاں
الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَّبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا
تیں نجات دتی؛ تے (یاہ وی) دعا کریو جے میریا ربا! توں مناں (کشتی تیں) برکت نالٚ
مُّبٰرَكًا وَّأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
لاہیئے! تے توں سب تیں سرس لاہنٚ آلٚو ہے بیشک اس (واقعہ) ماں نشانٚیں ہیں
وَّإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ
تے ہم ضرور ازمائش کرن آلّا ہاں! (۷) فر انھاں تیں بعد ہم نٚے اک
قَرْنًا اٰخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ
ہور جماعت پیدا کی تے ہم نٚے انھاں بچوں ہی انھاں ماں اک رسول چلایو جے
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۗ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾
تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو اس تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ تے کیوں! تم ڈرتا نیہنہ (۸)

وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا

تے انھاں غی قوم غا مقدم جہڑا کافر تھا تے جنھاں نے آخرت غی ملاقات ناں

بِلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنٰهُمْ فِی الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ مَا هٰذَآ

چھوٹھ سمجھیو تھو تے جنھاں ناں ہم نے دنیا غی زندگی ماں ٹھاٹھ باٹھ دتی وی تھی ویہہ بولیا: یہ تے

اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۙ يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُوْنَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ

بس تھارا جسا اک انسان ہی ہیں جہڑو کجھ تم کھئیں وہ ہی یہ کھئیں تے جہڑو کجھ تم

مِمَّا تَشْرَبُوْنَ ۝۳۳ ۖ وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ اِنَّكُمْ

پیئیں وہ ہی یہ پیئیں ؛ تے جیکدے تم نے اپݨاں جسا ہی اک انسان غو کہݨوں من لیوتاں تے تم

اِذًا لَّخٰسِرُوْنَ ۝۳۴ ۙ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ

گھاٹا ماں ہی ریہنہ غا ؛ کیوں! وہ تمݨاں اس گل غو وعدو دیئے جے جس ویلے تم مرجیں غا اور تم

تُرَابًا وَّعِظَامًا اَنَّكُمْ مُّخْرَجُوْنَ ۝۳۵ ۖ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ

مٹی تے ہڈیں ہوجیں غا تاں تم (زمین تیں) فر کڈیا جیں غا دور ہے؛ مچ ہی دور ہے

لِمَا تُوْعَدُوْنَ ۝۳۶ ۖ اِنْ هِیَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوْتُ

واہ گل جس غو تھارے ناں وعدو کیو جارہیو ہے، زندگی تے بس یاہی مھاری دنیا غی زندگی ہے (اتے) ہم

وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ ۝۳۷ ۖ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلُ ِۨ

مراں تے جیئیاں اور ہم دوہری واری زندہ نیہنہ کیا جاساں ؛ اس آدمی نے تے بس

افْتَرٰی عَلَی اللّٰهِ كَذِبًا وَّمَا نَحْنُ لَهٗ بِمُؤْمِنِيْنَ ۝۳۸

پلّے تیں بݨا غے اللہ تعالیٰ ور کوڑ ماریو ہے تے ہم کدے وی اس غی گل نیہنہ منساں (۹)

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِیْ بِمَا كَذَّبُوْنِ ۝۳۹ قَالَ عَمَّا قَلِيْلٍ لَّيُصْبِحُنَّ

اس (نبی) نے عرض کی: ربا! میری مدد فرما اس ور کہ انھاں نے مناں چھوٹھو کہیو ہے فرمایو: کجھ ہی چر تیں بعد

نٰدِمِيْنَ ۝۴۰ ۚ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنٰهُمْ غُثَآءً ۚ

یہ پچھتا تارہ جیں غا؛ فر برحق (وعدہ غے مطابق) ویہہ زور غی گج نے آپغڑیا، تے ہم نے ویہہ دُڈّڑ بݨا چھوڑیا

(۹) اس قوم ماں وی ساراں تیں مُہرے یہ ہی قوم غا مقدم تے کھڑپینچ آخرت غا منکر اللہ غا نبی غا مقابلہ ماں کھلّا ہوجئیں جنھاں ناں اللہ نے دنیاوی مال و دولت ناں نوازیو و وہے ور ویہہ انھاں نعمتاں ور شکر کرن غے بجائے پھٹ جئیں فر ویہہ ہی پرانی جاہل پوݨاں آلیں گل کر غے عام لوکاں ناں بے وقوف بݨا ویں کیوں جے اللہ غا دین غی لوء ماں انھاں ناں اپݨی کھڑپینچی تے مقدّمی غو دیو بجھتو سہئ وہے۔ ویہہ لوکاں ناں کیہنہ! جے یوہ کے ہے!! بس تھارا جسّو اک انسان ہی تے ہے، اک بشر ہی تے ہے، اور تھارا ہاروں ہی کھئے تے پیئے فر یوہ رسول کس را ہو سکے! رسول تے کوئے فرشتو ہی ہو سکے! یا جہڑو فرشتاں ہاروں نہ کھاتو پیتو وہے تے نہ بیاہ شادی تے کاروبار کرتو وہے فر ہم اپݨاں ہاروں ہی کھان، پیݨ آلا کسے انسان ناں نبی من غے اس غی گل ور چل پُواں! یاہ تے بڑی ہی نقصان آلی گل وہے غی! یعنی ویہہ ہی جہالت آلیں گل کیہنہ جہڑیں ہر دور غا جاہل کہتا آیا ہیں اور مکہ غا مشرک وی رحمت عالم ﷺ غا بارہ ماں کہہ رہیا تھا۔ فر ویہہ آخرت ور اپݨوں جہالت آلو تبصرو کریں جے مرن تیں بعد فر زندہ ہوݨ غی گل تے مچ ہی دور غی گل ہے۔ یوہ تے کدے ہو ہی نیہنہ سکتو، زندگی تے چھڑی یاہ ہی دنیا غی زندگی ہے اِتّے ہی کوئے مرے تے کوئے جئے باقی دوہری واری پیدا ہوݨ آلی گل تے چھڑو فاتر پوݨوں ہے۔ اللہ نے اسی کائے گل نیہنہ کی بلکہ یوہ بندو پلّے تیں بݨا غے کوڑ مار رہیو ہے۔ نعوذ باللہ، لہٰذا ہم اس غا کہن ور کدے ایمان نیہنہ لیا سکتا۔

فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝۴۱ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ

تے ظالم لوکاں ور لعنت ہے (۱۰) فر انھاں توں بعد ہم نے

قُرُوْنًا اٰخَرِيْنَ ۝۴۲ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا

ہور قوم پیدا کیں ؛ کائے جماعت اپناں مقرر وقت تیں نہ اگے ہو سکے تے نہ

يَسْتَاْخِرُوْنَ ۝۴۳ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ۭ كُلَّمَا جَاۗءَ

پچھے رہ سکے ؛ فر ہم نے اوپرو تھلّی اپناں رسول چلاّیا جدوی کسے

اُمَّةً رَّسُوْلُهَا كَذَّبُوْهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا

قوم کوڑے اس غو پیغمبر آیو اس نے اس ناں چُھوٹھو کہیو فر ہم وی اک تیں بعد دوجی قوم ناں ہلاک کرتا گیا

وَّجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ ۚ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ۝۴۴ ثُمَّ

تے ہم نے ویہہ (پہلّیں بسریں وی) کہانیں بنا چھوڑیا تے جہڑا لوک ایمان نیہنہ لیا تا انھاں ور لعنت ہے (۱۱)

اَرْسَلْنَا مُوْسٰى وَاَخَاهُ هٰرُوْنَ ڏ بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ

فر ہم نے موسیٰؑ تے انھاں غا پہائی ہارونؑ اپنی آیت تے صاف دلیل دے غے

مُّبِيْنٍ ۝۴۵ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ىِٕهٖ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا

ٹوریا ؛ فرعون تے اس غا درباری مقدماں در تے انھاں نے تکبر کیو اور ویہہ تھا ہی

قَوْمًا عَالِيْنَ ۝۴۶ فَقَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا

سرکش لوک ؛ فر انھاں نے کہیو: کیوں! ہم اپناں جساہی دو آدمیاں ور ایمان لے آواں ؟ جد کہ

لَنَا عٰبِدُوْنَ ۝۴۷ فَكَذَّبُوْهُمَا فَكَانُوْا مِنَ الْمُهْلَكِيْنَ ۝۴۸

انھاں غی قوم مھاری غلامی کر رہی ہے تے انھاں نے اُن دواں ناں چُھوٹھا کہہ دتو؛ چھیکڑ ویہہ وی ہلاک ہونڑ آلاں ماں رل گیا

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ۝۴۹ وَجَعَلْنَا

تے ہم نے موسیٰؑ ناں کتاب عطا کی تانجے ویہہ لوک ہدایت ور آجیں (۱۲) تے ہم نے مریمؑ

ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً وَّاٰوَيْنٰهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَّ

غا پوت (عیسیٰؑ) ناں تے انھاں غی مائی ناں اک نشانی بنایو تے انھاں دواں ناں اک اُچی جگہ ٹھکانوں دتو جہڑی رہنڑ غے

(۱۰) یعنی اک عرصہ تیں بعد اللہ غا نبی نے خدا غی مدد واسطے ہتھ کھلاّ کیا اللہ نے فرمایو بس ہُنڑ متوجہ نیہنہ لگ سیں کہ واہ گھڑی آجئے غی جد یہ پچھتا تا ہی رہ جئیں غا ور انھاں ناں پچھوتانوں کجھ کم نیہنہ آسیں فر کے تھو! بس اسمان تیں اک چینک اک گج آئی زمین ماں پچھل آیو تے نیس غی نیس ماں سارا متکبّر ، نافرمان ظالم خدائی عذاب غا سلاب اگّے دُدّڑ تے رُوڑاہاروں ملیامیٹ ہو گیا۔

(۱۱) یعنی اس قوم غا تباہ ہونڑ تیں بعد ہم نے ہور لوک تے ہور قوم پیدا کیں، انسانی آبادی دنیا ماں خوب کھنڈ گئی تے لوکاں ماں فر گمراہی آگئی ہم وی انھاں ماں اوپرو تھلّی نبی ٹورتا رہیا، ور نافرمان، انڑ منڑ، متکبر لوک کدے باز نیہنہ آیا فر اپناں اپناں ویلاّ ور انھاں ور مھارا عذاب غا سوہٹا برتا رہیا ہر اک جماعت واسطے اللہ نے اپنی تقدیر غی دنیا ماں مہلت تے ٹہل غو جتنوں وقت لکھیو و تھو اس تیں کدے کائے جماعت اک لحظو اگے پچھے نیہنہ ہو سکی بلکہ اک غے پچھے اک، اک غے پچھے اک سارا نافرمان ہلاک ہوتا گیا تے اس را دنیا غا نقشہ تیں ملت ہووا کہ چھڑا انھاں غی تباہی غا قصہ کہانی ہی لوکاں ماں مشہور رہ گیا بس انھاں نافرماناں انڑ مناں ور خدا غی لعنت وہے۔

(۱۲) پشلّیں عاد، ثمود، مدین، وغیرہ غی قوماں غا برباد ہونڑ تیں بعد اللہ نے اپناں پیارا نبی حضرت موسیٰؑ تے انھاں غا پہائی حضرت ہارونؑ اپنیں آیت تے خاص نشانی اور سوہٹی غو بڑو معجزو دے غے فرعون تے فرعونیاں کوڑے چلایا۔ ور ویہہ تے تھا ہی فرعونی ویہہ کائے گل کد منیں تھا!! اللہ غا نبی تے اس غا دین غا مقابلہ ماں ہور آکڑ گیا جے ہم اپناں جساں دو بنداں ناں من لیاں تے انھاں غی گل ور چل پواں حالانکہ انھاں غی قوم تے آپ مھاری ہی غلام ہے چھیکڑ انھاں غی وی باری آگئی تے سمندر غی کانگ نے ساراں غی آکڑ مٹھی کر چھوڑی فر اللہ نے لوکاں غی ہدایت واسطے تورات جسّی سچّی تے اُچی کتاب نازل فرمائی۔

مَعِيۡنٍ ﴿۵۰﴾ يٰۤاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوۡا مِنَ الطَّيِّبٰتِ وَاعۡمَلُوۡا

قابل تھی ؛ تے جت صاف پاݨی بغے تھو (۱۳) اے رسولو! پاک چیز کھاؤ ! تے نیک عمل

صَالِحًا ؕ اِنِّىۡ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ عَلِيۡمٌ ؕ﴿۵۱﴾ وَاِنَّ هٰذِهٖۤ اُمَّتُكُمۡ

کروتم جوکجھ وی کریں ہوں اس ناں چنگی طرح جاݨوں (۱۴) تے بلاشبہ تھاری یاہ امت

اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّاَنَا رَبُّكُمۡ فَاتَّقُوۡنِ ﴿۵۲﴾ فَتَقَطَّعُوۡۤا

اک ہی امت ہے تے ہوں تھارو پروردگار ہاں لہٰذا تم میرے تیں ہی ڈرو! ورلوکاں نے آپس ماں

اَمۡرَهُمۡ بَيۡنَهُمۡ زُبُرًا ؕ كُلُّ حِزۡبٍۢ بِمَا لَدَيۡهِمۡ فَرِحُوۡنَ ﴿۵۳﴾

اپݨاں دین غا ٹوٹا کر غے (کنی کنی رستا کڈلیا) ہراک فرقو جوکجھ اس غے کوٹے ہے اس ور خوش ہے

فَذَرۡهُمۡ فِىۡ غَمۡرَتِهِمۡ حَتّٰى حِيۡنٍ ﴿۵۴﴾ اَيَحۡسَبُوۡنَ اَنَّمَا

تے انھاں ناں اک مدت توڑی انھاں غی غفلت ماں ہی پیا رہݨ دیو (۱۵) کیوں! ویہہ یاہ سمجھیں جے ہم

نُمِدُّهُمۡ بِهٖ مِنۡ مَّالٍ وَّبَنِيۡنَ ۙ﴿۵۵﴾ نُسَارِعُ لَهُمۡ فِى

انھاں ناں یوہ جہڑو مال٘ تے اولاد دیتا جارہیا ہاں کیوں! یوہ ہم انھاں غا فائدہ ماں

الۡخَيۡرٰتِ ؕ بَلْ لَّا يَشۡعُرُوۡنَ ﴿۵۶﴾ اِنَّ الَّذِيۡنَ هُمۡ مِّنۡ خَشۡيَةِ

جلدی کرر ہیا ہاں (نیہنہ !) بلکہ انھاں ناں تھسو ہی نیہنہ لگتو (۱۶) بیشک ویہہ لوک جہڑا اپݨاں

رَبِّهِمۡ مُّشۡفِقُوۡنَ ۙ﴿۵۷﴾ وَالَّذِيۡنَ هُمۡ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمۡ يُؤۡمِنُوۡنَ ۙ﴿۵۸﴾

رب غا خوف نال٘ کمتا ریہنہ ؛ تے جہڑا اپݨاں رب غی آیتاں ور ایمان رکھیں ؛

وَالَّذِيۡنَ هُمۡ بِرَبِّهِمۡ لَا يُشۡرِكُوۡنَ ۙ﴿۵۹﴾ وَالَّذِيۡنَ يُؤۡتُوۡنَ

تے جہڑا اپݨاں رب نال٘ بالکل شرک نیہنہ کرتا؛ تے ویہہ لوک جہڑا (اللہ غا رستہ ماں) دیتاں ریہنہ

مَاۤ اٰتَوْا وَّقُلُوۡبُهُمۡ وَجِلَةٌ اَنَّهُمۡ اِلٰى رَبِّهِمۡ رٰجِعُوۡنَ ۙ﴿۶۰﴾

جوکجھ کہ ویہہ دے سکیں تے انھاں غا دل اس گلوں کمتا ریہنہ جے انھاں نے اپݨاں رب غی بارگاہ ماں جاݨوں ہے

اُولٰۤٮِٕكَ يُسٰرِعُوۡنَ فِى الۡخَيۡرٰتِ وَهُمۡ لَهَا سٰبِقُوۡنَ ﴿۶۱﴾

یہ ہی لوک نیکی حاصل کرن ماں تاول کرر ہیا ہیں تے یہ ہی ان نیکیاں واسطے اگے نکل جان٘ آلا ہیں (۱۷)

(۱۳) حضرت مریمؑ تے انھاں غا پوت دوئے اللہ غی قدرت غی خاص نشاݨیں ہیں کیونجے حضرت مریمؑ بجݨ خاوند تیں حاملہ ہوئیں تے حضرت عیسیٰؑ بجݨ باپ تیں نوٹ خدا غی خاص قدرت نال٘ پیدا ہویا فر حضرت مریمؑ بچہ ناں شکم ماں لے غے لوکاں غاں مہݨاں، طعݨاں تیں بچݨ واسطے دور اک اُچی جگہ چلیں گئیں جہڑی ٹہیری آلی رہݨ غی اک سہݨی جگہ تھی تے اس ماں صاف ستھرو پاݨی وی بغے تھو جس را کہ سورت مریم آیت ۲۴ ماں ہے۔ تے کجھ مفسراں نے رَبْوَۃ ''اُچی جگہ'' تیں مراد بیت المقدس بیان کیو ہے۔ خیر! یاہ تے مفسراں غی تحقیق ہوئی ور مناں ات اک جݨاں غو شطلو یاد آ گیو ہے۔ تمناں یاد ہے غو کہ انگریزاں نے اپݨاں دور ماں مسلماناں ماں تفرقو باہݨ واسطے پنجاب ماں اک جݨوں کھلو کیو تھو جے توں لوکاں ماں یوہ اعلان کر جے ہوں وی نبی ہوں، تے میرے اپر وی وحی آوے ور جد اس غی یاہ گل نیہنہ چلی فر اس نے مچ گلاں غا دعوا کیا اس نے اک دعوو یوہ وی کیو جے ہُݨ قیامت غے نیڑے حضرت عیسیٰؑ نیہنہ آسیں بلکہ انھاں غی جگہ ہوں ہی ''عیسو'' بن گیو ہوں اس کمبخت نے آپ ''عیسو'' بݨن غی شوق ماں حضرت عیسیٰؑ غی جہڑا کہ قرآن غے مطابق زندہ اسماناں ور چلیا گیا تھا وفات ثابت کرنی شروع کی تے اس آیت غا بارہ ماں کہن لگو جے ''ربوۃ'' اُچی جگہ تیں مراد سرینگر شہر ہے کیوں جے یوہ خاصو اُچو ہے اُتّے خانیار ماں حضرت عیسیٰؑ غی وفات ہوگئی ہے نعوذ باللہ اس ناں فلسطین تیں لے غے کشمیر توڑی کائے اُچی جگہ نیہنہ لبھی؟ ور جد اس غو کوڑ بلکہ پھوہڑ وی نیہنہ چلیو فر اس غاں چیلاں نے پاکستان پنجاب ماں ایکن جگہ غو ناں ہی ربوہ رکھ لیو، یہ سارا اکڑ ویٹھا اس نے ''عیسو'' بݨن واسطے کھادا ور الحمد للہ مسلماناں نے اس ناعیسو شیسو نیہنہ منیوں تے نہ مسلماناں ناں کدے اساں بناوٹی عیساں غے ذریعہ ٹھُو کھو لگو۔

(۱۴) اپر کئیاں پیغمبراں غو ذکر فرما غے اللہ تعالیٰ فرماوے جے ہم نے ہراک پیغمبر ناں اپݨاں اپݨاں زمانہ ماں یوہ ہی حکم دتو تھو جے تم پاک، حلال روزی کھاؤ۔ تے نیک عمل کرو! تے ہراک عمل کرتاں یاہ گل یاد رکھو جے تم جوکجھ وی عمل کریں ہوں اس ناں دیکھ رہیو ہوں، فر اللہ غاں ساراں پیغمبراں نے اپݨاں اپݨاں دور ماں اس ور عمل کر غے دسیو رحمت عالم ﷺ فرماویں! ہراک پیغمبر نے بکریں چاریں ہیں (یعنی محنت کر غے روزی کمائی ہے) تے میں وی مکہ غا لوکاں غیں بکریں کجھ دن مزوری ور چاریں ہیں (بخاری) فر نیک عمل تے حلال روزی ناں کٹھاں بیان کر غے اس پاسے اشارو کیو جے نیک عمل غی توفیق اسے ناں وہے جس غی روزی حلال وہے تے روزی حلال وی نیک عمل آلا ناں ہی نصیب وہے۔ رحمت عالم ﷺ فرماویں! حرام کمائی آلا غو نہ صدقو قبول وہے تے نہ ہی دُعا قبول وہے (مسلم شریف)

(۱۵) اُمَّۃٌ اک عقیدہ تے اک خیال غاں لوکاں غی جماعت ناں وی کہیو جئے تے دین اور مذہب ناں وی امۃ کہیو جئے۔ مطلب یوہ ہے جے ساراں نبیاں غو اکّو دین تھو جس دین غو نچوڑ یوہ تھو جے اللہ ساراں غو رب ہے لہٰذا لوکاں ناں شرک کرتاں تے دوجاں ناں رب منتاں اس غا قہر تیں ڈرݨوں چاہئے۔ اس را ساراں نبیاں غی جماعت اکّا ہی تھی سارا اک ہی دین غی دعوت دئیں تھا ور انھاں تیں بعد غاں لوکاں نے اس دین غا ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیا ہر اک جماعت نے اصلی دین چھوڑ غے کجھ خاص خاص رسماں، رواجاں تے بدعتاں غو ناں دین تے مذہب ٹہر لیو اس راہ راایکݨ غی کݨی جماعت تے کݨی فرقو بن گیو جس ور ہر اک بڈیار تے ماݨ کرن لگ گیو۔ اج رحمت عالم ﷺ انھاں ناں اسے اصلی دین در بلاویں جہڑو انھاں غو اپݨوں دین تھو ور لوک فرقہ بندی غیں کنداں ناں پہݨݨ واسطے تیار نیہنہ ہوتا تے سب کجھ سمجھن غے باوجود اپݨاں فرقہ ناں چھوڑ غے اصلی دین ناں نیہنہ منتا تے جد انھاں غی یاہ حالت ہے فر اللہ اپݨاں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تم وی انھاں غا غم ماں اپݨی جان نہ گال٘و! چھوڑو کجھ تہاڑا یہ اپݨی جہالت تے گمراہی ماں ڈابو کھاتا ریہنہ چھیکڑ موت غی چھنجھوڑ لگتاں ہی انھاں غیں اکھ اگڑ جئیں غیں۔

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتٰبٌ يَّنْطِقُ

تے ہم کسے وراس غی طاقت تیں بدھ ذمہ واری نیہنہ گہلتا تے مھارے کوۓ اک کتاب ہے جہڑی ٹھیک ٹھیک

بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ۶۲ بَلْ قُلُوْبُهُمْ فِيْ غَمْرَةٍ

دس دۓ غی تے انھاں ورظلم نیہنہ ہوسیں (۱۸) بلکہ انھاں غا دل اس دین دروں غفلت ماں

مِّنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِّنْ دُوْنِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا

پیا وا ہیں تے انھاں غا اس تیں علاوہ کجھ ہور کم ہیں جہڑا ویہہ

عٰمِلُوْنَ ۶۳ حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذْنَا مُتْرَفِيْهِمْ بِالْعَذَابِ

کر رہیا ہیں ات توڑی کہ جسویلے ہم نۓ انھاں غا امیرلوک عذاب ماں پغڑ لیا

اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُوْنَ ۶۴ لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِّنَّا

تاں ویہہ تدے ہی رونڑ کرلانڑ لگ پیا ؛ اج کرلاؤ نہ ! کیونجے مھاری طرفوں تھاری

لَا تُنْصَرُوْنَ ۶۵ قَدْ كَانَتْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ

کائۓ مدد نیہنہ ہوسیں ؛ میریں آیت تمناں پڑھ پڑھ غے سنائیں جیں تھیں فر تم

عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُوْنَ ۶۶ مُسْتَكْبِرِيْنَ بِهٖ

پُٹھیں پیریں مڑ جیں تھا ؛ بڈیار کر کرغے (تے) قرآن ناں

سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ ۶۷ اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَآءَهُمْ

گہاٹیں کہہ غے (تے) بڑک بڑک غے (۱۹) کیوں! ویہہ اس کلام ورغور فکر ہی نیہنہ کرتا یا انھاں کوۓ

مَّا لَمْ يَاْتِ اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِيْنَ ۶۸ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوْا

اسی چیز آ گئی ہے جہڑی انھاں غاں پشلاں باپ داداں کوۓ نیہنہ آئی تھی ؛ یا یہ اپنڑاں پیغمبر

رَسُوْلَهُمْ فَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ۶۹ اَمْ يَقُوْلُوْنَ بِهٖ جِنَّةٌ

ناں سیانڑتا ہی نیہنہ اس گلوں ویہہ انھاں تیں نمکر رہیا ہیں یا ویہہ یاہ گل کیہنہ : جے یہ سدائی ہوگیا ہیں

بَلْ جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ ۷۰

(نیہنہ) بلکہ ویہہ تے انھاں کوۓ حق لے غے آیا ہیں وران بچ متا لوک حق ناں پسند نیہنہ کرتا (۲۰)

(۱۶) یعنی یہ بے عقل سمجھیں کہ مھارا، کفرشرک تے نافرمانی غے باوجود ہم غاں جہڑی دنیا غی دولت تے اولاد لبھ رہئی ہے اس غو مطلب یوہ ہے جے مھارا عمل اللہ ناں پسند ہیں تے ہم اس غا پیارا بنداہاں تاں ہی مھارا اور احسانات تے کرماں غی یاہ بدلا رگی وی ہے، فرمایو: نیہنہ، نیہنہ! اسی گل نیہنہ یاہ سوچ تے انھاں غی نیش جہالت ہے۔ بلکہ حقیقت یاہ ہے کہ اللہ اپنڑی پغڑ تے سخت عذاب تیں پہلاں انھاں ناں ذری ٹہل دے رہیو ہے تاں جے یا تے یہ توبہ کرلیں تے یارج غے، افسوس لاہ غے بدیں کرلیں۔

(۱۷) دنیاداراں، نافرماناں غا مقابلہ ماں اللہ اپنڑاں نیک بنداں غو ذکر فرماوے جے ویہہ دنیا غا مال دولت ور بڈیار نیہنہ کرتا تے نہ اس ناں خدا غا پیارا ہونڑ غی نشانڑی سمجھیں بلکہ ویہہ اچا تے سچا کردار نا ہی سب کجھ سمجھیں تے ہر ویلے خدا غا ڈر تے خوف تیں کمتا ریہنہ جے کے پتو کدے یاہ زندگی تے یوہ مال دولت خدا غی طرفوں ٹہل ہی نہ وہے ویہہ کائینات ماں کھنڈیں ویں خدا غی قدرت غیں نشانیاں وروی یقین کریں تے اسمان تیں نازل ہونڑ آلیں آیتاں وروی ایمان لیاویں اور شرک غے تے ویہہ نیڑے ہی نیہنہ لگتا انھاں غا تقوی غو یوہ حال وہے جے نیک عمل کرغے تے اللہ غا رستہ ماں سب کجھ خیرات کرغے وی ڈرتا تے کمتا ریہنہ جے کدے یہ نامقبول نہ ہوجیں۔ فرمایو! یہ ہی لوک اگے بدہن آلا تے دوڑ دوڑ غے نیکیں کرن آلا ہیں۔ حضرت حسن بصریؒ اساں مخلص موموناں غا بارہ ماں ہی فرماویں! جے ہم نے ویہہ لوک تکیا ہیں جہڑا نیکیں کرغے وی اللہ تیں اتناں ڈریں تھا کہ جتناں تم بدیں کرغے وی نیہنہ ڈرتا۔ تے انھاں ہی غا بارہ ماں حضرت عائشہؓ نے رحمت عالم ﷺ کولوں پچھیو تھو جے یہ کیوں ڈریں؟ کیوں! یہ شراب پینڑ آلا تے چوریں کرن آلا ہیں! حضرت نے جواب دتو جے نیہنہ بلکہ یہ روزہ رکھن آلا، نماز پڑھن آلا تے خیرات کرن آلا ہیں ورڈرتا ریہنہ جے کِدے یہ عمل نامنظور نہ ہوجئیں (ترمذی، مسند احمد ابن ماجہ)

(۱۸) یعنی یہ نیک عمل اور اللہ تعالیٰ جہڑاں جہڑاں کماں غو حکم دۓ ویہہ بنداں غی طاقت تیں باہر نیہنہ ہوتا۔ وہ بنداں غی طاقت غے مطابق ہی حکم دۓ تے فرنیکی بدی غو ٹھیک ٹھیک حساب رکھے فر اسے غے مطابق قیامت غے تہاڑے نمیڑ وہے غو جت کسے ورذری ظلم نیہنہ ہوسیں۔

(۱۹) یعنی اللہ تعالیٰ غا حکم تے لوکاں غی طاقت تیں باہر نیہنہ ور یہ مشرک تے کجھ سمجھتا ہی نیہنہ اور سمجھیں وی کس راجد کہ انھاں غا دل جہالت، گمراہی تے مغروری غی کانگ ماں رڑیں لگا تے کفر شرک اور اسلام غی مخالفت غاں کماں ماں یہ اسا اِکلسر ہواوا ہیں انھاں ناں کدے سوچن سمجھن غی بہل ہی نیہنہ لگتی یہ اسے رامست ریہنہ غا ات توڑی کہ جد خدائی عذاب غا کڑنگا ماں انھاں غا نڈا موٹا سارا ہی خاصکر غے یہ امیر تے خوشحال لوک پھسیں غا اس ویلے انھاں غی ساری آکڑ مٹھی ہوجۓ غی تے یہ خوب رواس پٹاس کریں غا ور اُس ویلے کہیو جۓ غو جے اج کانہہ واسطے کرلانویں؟ ہُنڑ اتوں تم چھٹ نیہنہ سکتا کیوں جے تم میری آیت سن غے پُٹھیں پیریں نس پویں تھا تے تھاری یاہ حالت وہے تھی جے تم میری آیتاں غا مقابلہ ماں تکبر کریں تھا خانہ کعبہ غا گوانڈی ہونڑ ور تے بڈیار کریں تھا ور تم قرآن ناں قصاں کہانڑیاں غیبی کتاب کہہ غے آپس ماں بکواس کریں وہیں تھا فر اج تھاری مدد کتوں آوے! یہ تہمکیں تے یہ درڈ دنیا غا ساراں نافرماناں ناں تے خاص کرغے مکہ غا مشرکاں ناں دتیں جا رہئیں تھیں جہڑی آخرت غا عذاب تیں پہلاں دنیا ماں ہی کجھ سالاں تیں بعد بدر غا مدان ماں پوریں ہوئیں جت مشرکاں غا ستّر امیر تے خوشحال سردار قتل ہووا تے انھاں ناں کدے تیں کجھ مدد نیہنہ پُجّی حضرت ابن عباسؓ نے اس تیں یوہ ہی عذاب مراد لیّو ہے (ابن کثیر)

(۲۰) یعنی انھاں غا ایمان نہ لیانڑ غی کہڑی وجہ ہے؟ کیوں! یاہ وجہ ہے جے یہ اس قرآن ناں سمجھ ہی نیہنہ سکتا نہ اس ماں غور کرسکیں اسے گلوں اس ناں نیہنہ منتا! نیہنہ، یاہ گل تے نیہنہ! قرآن تے

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ

تے جیکدے سچو دین انھاں غی خواہشاں ور چلتو تاں سارا اسمان تے زمین

وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنٰهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ

اور جو کجھ انھاں ماں ہے سب تباہ برباد ہو گیو ہوتو بلکہ ہم نےؔ انھاں کوؔنے انھاں غی نصیحت پہچادتی ہے؛ ور ویہہ

ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۷۱﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ

اپنؔی نصیحت تیں ہی منہ موڑ رہیا ہیں (۲۱) یا تم انھاں کولوؔں (تبلیغ) ور کجھ معاوضو منگیں! تے تھارا رب غو (دتو وو)

خَيْرٌ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِينَ ﴿۷۲﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلٰى

مالؔ ہی بہتر ہے تے وہ بہترین رزق دینؔ آلؔو ہے؛ اور تم تے یقیناً انھاں ناں سدّا رستہ

صِرٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۷۳﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْأٰخِرَةِ عَنِ

در بلاؔ رہیا ہیں تے بیشک جھڑا لوک آخرت ور ایمان نیہنہ لیاتا ویہہ

الصِّرٰطِ لَنٰكِبُونَ ﴿۷۴﴾ وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِّنْ

(سِدّا) رستہ تیں ہٹیا وا ہیں (۲۲) تے جے ہم انھاں ور رحم فرمانواں اور انھاں غیں ویہہ تکلیف دور کر دیاں

ضُرٍّ لَّلَجُّوا فِي طُغْيٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۷۵﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنٰهُمْ

تاں یہ ہور ٹھیٹھ ہو غے اپنؔی سرکشی ماں پھمل پُھوسا کھائیں غا؛ تے یقیناً ہم نےؔ ویہہ عذاب ماں

بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿۷۶﴾

پکڑیا تاں وی انھاں نے اپناں رب غے اگے عاجزی نیہنہ کی؛ تے نہ ہی ویہہ گریہ زاری کریں

حَتّٰىٓ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا

ات توڑی کہ جسویلےؔ ہم نے انھاں ور سخت عذاب غو بوؤ کھول چھوڑیو

هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿۷۷﴾ وَهُوَ الَّذِىٓ أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ

اسویلےؔ ویہہ تدّے ہی اس ماں بے آس ہو غے رہ گیا (۲۳) تے وہ وہ ہی ہے جس نے تھارا کن

وَالْأَبْصٰرَ وَالْأَفْـِٔدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿۷۸﴾

تے اکھ اور دل بنؔایا (ور) تم گھٹ ہی شکر کریں ؛

انھاں ہی غی عربی بولی ماں صاف صاف نازل ہووؤ ہے۔ فر کیوں! یاہ وجہ ہے کہ رحمت عالم ﷺ انھاں کوؔنے کائے اسی گل تے اسو دین لے غے آ گیا ہیں جھڑو کدے انسانی کنّاں نے سنؔیو ہی نیہنہ تھو۔ نئیں! یاہ گل وی نیہنہ ہو سکتی قرآن تے واہی توحید غی گل کہہ رہیو ہے جھڑی ساریں پشلیں اسمانی کتاب تے ہزاراں پیغمبر کہتا آیا ہیں۔ فر کیوں! انھاں غا ایمان نہ لیانؔ غی یاہ وجہ ہے جے یہ اپناں نبی رحمت عالم ﷺ ناں پشانتا ہی نیہنہ تے حضرت اچن چیت ہی کدے باہروں آ گیا ہیں نیہنہ! یاہ وجہ وی نیہنہ ہو سکتی؛ کیوں جے یہ تے حضرت غا خاندان حسب، نسب ناں ہی نیہنہ جانتا بلکہ یہ تے حضرت غا سچا کردار تے اچا اخلاق تیں وی چنگی طرح واقف ہیں، یہ تے آپے کل توڑی حضرت ناں سب تیں زیادہ سچا تے امانتدار کیہنہ تھا۔ فر نہ منؔن غی وجہ کھڑی ہے! کیوں! یاہ وجہ ہے جے یہ واقع ہی حضرت ناں سدائی سمجھیں. نعوذ باللہ بالکل نیہنہ! یاہ گل دشمنی ماں زبان تیں پہاویں یہ کہہ دیں ور دلوؔں تے یہ وی یقیناً حضرت ناں ساراں تیں زیادہ عقل مند منیں، فر قرآن جسا کلام ناں کوئے بے شرم ہی سدائیاں تے فاتراں غو کلام کہہ سکے! آخر ماں فرمایو! جے انھاں غا نہ منؔن غی ہور کائے وجہ نیہنہ وجہ بس یاہ ہے کہ رحمت عالم ﷺ انھاں کوؔنے سچی گل لے غے آیا ہیں وران ماں متا ویہہ چُھوٹھا تے چھوٹھ غا پجاری ہیں، جنھاں ناں سچی گل ہی کوڑی لگے۔

(۲۱) یعنی انھاں ناں جیکدے سچی گل سچو دین تے حق کوڑو لگے تاں لگنؔ دیو کیوں جے خدا غو سچو دین انھاں غی مرضی ور نیہنہ آ سکتو جیکدے سچو دین انھاں غی تاھنگ ور آ جئے فر تے ہزاراں باطل معبوداں غی خدائی منؔنی پوے غی، جنھاں غی چھکاؔ تانؔی ماں یوہ نظام تباہ برباد ہو جئے غو. بلکہ حقیقت یاہ ہے کہ رحمت عالم ﷺ انھاں کوؔنے نصیحت آلؔی گل لیایا ہیں ور ویہہ اپنؔی نصیحت آلؔی گل تیں منہ موڑ رہیا ہیں۔

(۲۲) یعنی کیوں! انھاں غا ایمان نہ لیانؔ غی یاہ وجہ ہے جے رحمت عالم ﷺ انھاں کولوؔں اپنؔی تبلیغ غی کجھ فیس یا مزوری منگ رہیا ہیں۔ نیہنہ! اسی گل تے بالکل نیہنہ! حضرت تے یوہ سب کجھ اللہ غی رضا کھٹؔنؔ غا جزبہ ور کر رہیا ہیں اور اس غا بدلہ ماں خدائی بارگاہ تیں جھڑو ثواب لبھے غو رحمت عالم ﷺ واسطے تے وہ ہی سُدّ و تے وہ ہی بہتر اور سرس ہے اصل گل یاہ ہے جے حضرت انھاں ناں سدّا رستہ ور چلّنؔ واسطے بلا رہیا ہیں جھڑو رستو بنداں ناں اپناں مالک نالؔ جوڑے تے جنت الفردوس ماں پہچاوے ور جھڑا لوک آخرت غا حساب ناں نیہنہ منتا نہ انھاں ناں خدا غی بارگاہ ماں کھلاؔں ہونؔ ور یقین ہے ویہہ شیطان غا دسیا وا ڈنگاں ٹھڈاں رستاں ور اس راہلؔ گیا ہیں کہ انھاں ناں ہُنؔ سدّ ور ستو چنگو ہی نیہنہ لگتو۔

(۲۳) جسویلےؔ مشرکاں غیں کھجت تے شرارت حدّ وں بدگئیں تھیں اس ویلےؔ رحمت عالم ﷺ نے اللہ تعالیٰ گے دعا فرمائی جے خدایا! تو انھاں ور اس را کالؔ مسلّط کر دے جسرا کہ حضرت یوسفؑ غا زمانہ ماں کالؔ آیو تھو (بخاری مسلم) فر مکہ غا مشرکاں ور اسو تگڑو کالؔ آیو کہ لوک مراڑ کھانؔ ور مجبور ہو گیا چھیکڑ حضرت ابوسفیانؓ نے (جھڑا اجوں مسلمان نیہنہ ہویا تھا) مدینہ پاک جا غے حضرت اگے دعا غی درخواست کی فر حضرت غی دعا نالؔ اللہ نے کالؔ غی مصیبت دور فرما دتی (ابن کثیر) ور مکہ غا مشرک فر وی باز نیہنہ آیا اسے غا بارہ ماں اللہ تعالیٰ فرماوے جے یہ کسے راوی باز آنؔ آلا نیہنہ ات توڑی کہ قیامت غا سخت عذاب غو بوؤ کھل جئے جس ماں یہ بے آس ہو غے رہ جیں غا، تے کجھ بزرگاں نے اس تیں دنیا غو عذاب مراد لیو ہے جھڑو مشرکاں ور اُپروتھلی جنگاں تے لڑائیاں غی شکل ماں آیو ات توڑی کہ چھیکڑ ویہہ ہر پاسے تیں بے آس ہو گیا۔

وَهُوَ الَّذِيْ ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ (٧٩)
تے وہ وہ ہی ہے جس نے تم زمین ماں کھنڈایا واہیں تے اسّے کوٗلے تم جمع کیّا جیں غا (۲۴)
وَهُوَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۭ
تے وہ وہ ہی ہے جہڑو زندگی تے موت دئے تے رات تہاڑی غو آنوٗں جانوٗں (وی) اسّے غا اختیار ماں ہے
اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (٨٠) بَلْ قَالُوْا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُوْنَ (٨١)
فر کیوں! تم سمجھتا نیہنہ (۲۵) بلکہ انھاں نے واہی گل کہئی جہڑی پشلا لوک کہتا رہیا ہیں
قَالُوْٓا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ (٨٢)
انھاں نے کہیو: کیوں! جسوٗلے ہم مرجاں غا تے مٹی اور ہڈیں ہوجاں غا تے کیوں! فر ہم زندہ کیّا جاں غا
لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَاۗؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَآ
یوہ وعدو تے مھارے ناںٗ اور مھارا تیں پہلاں مھارا باپ دادا ناںٗ وی ہوتو رہیو ہے یہ تے
اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ (٨٣) قُلْ لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ
بس پشلاں لوکاں غا قصا کہانٗیں ہیں (۲٦) (اے نبیؐ) تم پچھو! کہ جے تم جانٗے تاں دسو جے زمین تے جو کجھ
فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (٨٤) سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۭ قُلْ اَفَلَا
زمین ماں ہے یوہ کس غو ہے؟ ویہہ بول پویں غا جے اللہ تعالیٰ غو ہے تم فرمادیو: فر تم
تَذَكَّرُوْنَ (٨٥) قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ
سوچتا سمجھتا کیوں نیہنہ! تم پچھو! ستاں اسماناں غو مالک کونٗ ہے؟ تے عالیشان عرش غو رب
الْعَظِيْمِ (٨٦) سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۭ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ (٨٧) قُلْ مَنْۢ
کونٗ ہے؟ ویہہ کہہ دیں غا: اللہ تعالیٰ ہے تم فرمادیو: (فر اس تیں) ڈرتا کیوں نیہنہ! تم پچھو کہ جے تم جانٗے
بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ
تاں دسو جے وہ کونٗ ہے؟ جس غا ہتھ ماں ہر ایکنٗ چیز غی بادشاہی ہے تے وہ پناہ دئے تے اس غا
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (٨٨) سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۭ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُوْنَ (٨٩)
مقابلہ ماں کوئی پناہ نیہنہ دے سکتو؛ ویہہ فٹ کیہنہ غا وہ اللہ ہی ہے تم فرمادیو: فر تھار اور جادو کتوں ہو جئے (۲۷)

(۲۴) یعنی اللہ نے اکھ، کن، دل، دماغ، اس گلوں عطا کیا تھا تاں جے اس غا بندا اپنا مالک ناں سیانٗ غے اس غو شکر ادا کریں۔ ور شکر گزار لوک کہٹ ہی ویں حالانکہ جسر ا اس نے پیدا کر غے انسان زمین ماں کھنڈایا ہیں اک تہاڑے وہ ساراں ناں اسے را کہٹھا کر غے محشر غا مدان ماں رتی رتی غو حساب وی لئے غو جس تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو اس تہاڑے نافرماناں ناں یاہ ناشکری مچ مہنگی پوئے غی۔

(۲۵) یعنی جس غا ہتھ ماں موت تے زندگی ہے جہڑو رات تہاڑی غا پھیر پرت غو مالک ہے اس واسطے دوہری واری زندا کر غے لیکھو لینٗ ماں کے اوکھت ہے؟ کجھ تے عقل تیں کم لیّو۔

(۲٦) یعنی یہ دل، دماغ تے عقل تیں کدکم لیں انھاں نے تے بس واہی پُرانااں جاہلاںٗ آلی اکّا رٹ لائی وی ہے جے جد ہم مر غے مٹی ہو جاں غا فر دوبارہ کس را پیدا کیا جاسکاں غا؟ تے یہ گل جہڑیں اج ہم ناں سنائی جیں یہ تے مھاراں پشلاںٗ ناں وی سنائیں گیئیں تھیں. ور ہم نے اج توڑی کوئے مرن آلوٗ جیتوں ہوتو نیہنہ تکیو اس غو مطلب یوہ ہے جے یہ چھڑا قصّا کہانٗی ہیں حقیقت کجھ وی نیہنہ۔

(۲۷) یہ ساریں گل عرب غا مشرکاں کولوٗں پچھی جارہئی ہیں جہڑا زمین غی اک اک چیز غو مالک اللہ ناں ہی منّیں تھا، ستّاں اسماناں غو تے عرش عظیم غو رب وی اک اللہ نا منّیں تھا۔ ہر اک چیز در حکومت تے بادشاہی وی اللہ غی منیں تھا اللہ نا سب ور غالب وی منیں تھا کہ اس غا مجرم ناں زمین اسمان ماں کوئے پناہ نیہنہ دے سکتو اسے گلوں ان ساریاں گلاں غو فٹو فٹ جواب انھاں غی زبانی دتو جارہیو ہے جے یوہ سب کجھ کرن آلوٗ اک اللہ ہی ہے۔ ور اس غے باوجود ویہہ اپنٗاں ذہن تیں کجھ باطل معبوداں غا ناں ور چڑھاوا چاھڑیں تھا تے انھاں اگے دعا منگیں وہیں تھا جنھاں غا بارہ ماں خیال تھو هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآءُ نَا عِنْدَ اللّٰهِ (سورت یونس آیت ۱۸) جے یہ اللہ غا پیارا ہیں جد ہم انھاں غا ناں غو چڑھاوو چاھڑاں غا یہ خوش ہوجیں غا تے خدا غی بارگاہ ماں مھاری حاجتاں تے مھاراں کماں واسطے سفارش کریں غا فر فٹ مھارا کم ہوجیں غا اللہ تعالیٰ انھاں غی اسے جاہل پونٗا آلیٗ سوچ غا بارہ ماں فرماوے ''فر سوچتا سمجھتا کیوں نیہنہ! فر تم (شرک کرتاں) ڈرتا کیوں نیہنہ! فر تمناں کیاں تیں جادو ہو جئے'' یا سوچ عرب غا مشرکاں غی تھی ور اج قرآن پاک تیں دور ہونٗ تے اس غو ترجموں تفسیر نہ سمجھن غی وجہ تیں کتنا ہی مسلماناں ماں وی یاہ ہی جہالت پیدا ہورہئی ہے۔

بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۝۹۰ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ

بلکہ ہم انھاں کولے سچی (گل) لیایاہاں تے ویہہ یقیناً جُھوٹھا ہیں نہ تے اللہ تعالیٰ نے کسے ناں اپنٔی

مِنْ وَّلَدٍ وَّمَا كَانَ مَعَهٗ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ

اولا دبنایو ہے تے نہ اس غے نال ہور کوئے خدا ہے جیکد ے اسو ہوتو تاں تے ہراک خدا اپنٔی مخلوق

اِلٰهٍۢ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ سُبْحٰنَ اللّٰهِ

ناں لے غے ٹرپےتو تے ویہہ ایکن دوجا ور چڑھائی کر دیتا اللہ تعالیٰ ان گلاں تیں پاک ہے جہڑیں

عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝۹۱ عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا

یہ بیان کریں؛ وہ اولے باندے سب کجھ جانن آلو ہے تے اس غی ذات لوکاں غا شرک تیں

يُشْرِكُوْنَ ۝۹۲ ع قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ مَا يُوْعَدُوْنَ ۝۹۳ رَبِّ

ع ۵ ۱۵ ۵

بچ اُچی ہے (۲۸) (اے نبیؐ) تم دعا منگو جے ربّا جس (عذاب) غو وعدو کافراں نال کیو جارہیو ہے جیکد ے

فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِي الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝۹۴ وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُّرِيَكَ

توں مناّ وہ دس دئے تاں ربّا توں مناّں ظالم لوکاں ماں شامل نہ فرمائے! تے بیشک ہمناّں اس گل غی قدرت ہے

مَا نَعِدُهُمْ لَقٰدِرُوْنَ ۝۹۵ اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ؕ

جے ہم تمناّں وہ (عذاب) دس دیئاں جس غو ہم انھاں نال وعدو کر رہیاہاں (اے نبیؐ) بدی غو جواب اس ٹھنگ نال دیو

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُوْنَ ۝۹۶ وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ

جہڑو بہتر و ہے یہ جو کجھ بیان کریں ہمناّں چنگی طرح پتو ہے؛ تے تم دعا منگو جے ربا! ہوں شیطاناں غا وسوسہ تیں

هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ ۝۹۷ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ ۝۹۸

تیری پناہ منگوں؛ تے میر یار با! ہوں اس گل تیں وی تیری پناہ منگوں جے ویہہ میرے کولے آ جیں (۲۹)

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنِ ۝۹۹

ات توڑی کہ جسویلے انھاں بچوں کسے کولے موت آن کھلی وہے (اسویلے) وہ کہہ ربّا! مناّں فر دنیا ماں پھیجد ے

لَعَلِّيْٓ اَعْمَلُ صَالِحًا فِيْمَا تَرَكْتُ كَلَّا ؕ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ

تانجے ہوں جس دنیا ناں چھوڑ آیو ہوں اس ماں (جا غے) نیک عمل کروں بالکل نیہنہ! یاہ تے بس اک گل ہے

(۲۸) یعنی سچی گل یاہ ہی ہے جہڑی اللہ نے پیش کی تے جہڑی دلیلاں ناں پکّی ہوگئی جے نہ اس غو کوئے پوت ہے نہ اس غے ناں کسے دوجا ناں خدائی غو رتبو حاصل ہے۔ باقی مشرک چُھوٹھا ہیں جہڑا اک پاسے تے ہراک چیز غو خالق تے مالک اللہ تعالیٰ ناں منّیں فر سفارش غا ناں ور شرک غی اس جھ تے جنجل ماں جا پھسیں ورنہ جیکد ے اس اک اللہ تعالیٰ ناں ہور وی خدا ہوتا تاں تے خداں غی لڑائی ہو جاتی تے یاہ دنیا تباہ برباد ہو جاتی بس اللہ انھاں غیں ان بے ہودہ گلاں تیں پاک ہے۔

(۲۹) اپر جس عذاب غی درڈ تھی اسے غا بارہ ماں رحمت عالم ﷺ ناں تے حضرت غے صدقے ساری امت ناں یاہ دعا سکھائی جارہئی ہے جے جیکد ے یوہ عذاب تھارے ہوتاں آجئے تاں تم اس را دعا کریو تے ناں ہی فرمایو جے ہم وہ عذاب تمناّں دس سکاں تے تھارے ہوتاں لیاسکاں جس غو ہم انھاں مشرکاں ناں وعدو کر رہیاہاں فر رحمت عالم ﷺ اس را دعا فرماویں جے ”ربا! جیکد ے توں کسے قوم ور عذاب یا ازمائش کھلّن غو فیصلو فرماوے تاں مناں اس تیں پہلاں پہلاں ہی دنیا تیں چک لیئے“ (مسند احمد، ترمذی) تے بچر توڑی ان نافرماناں ور عذاب نہ آوے اچّر توڑی واسطے فرمایو جے تم انھاں غی بدی ناں اچھائی ناں روکو، ہر اک بدی ناں صبر غا سہنا طریقہ ناں ختم کرو کیوں جے انھاں غا سارا کرتوت اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں۔ دوجی جگہ فرمایو جے اسرا غا اخلاق ناں دشمن وی دوست بن جیں غا (حٰم السجدہ) وہ آپ انھاں ناں مک لئے غو ور یوہ کم سوکھو نیہنہ کسے غی طرفوں تکلیف پہچان ور شیطان تے ضرور انسان ناں روہ چاھڑن تے لہر ماں لیان غی ہی کوشش کرے غو فر اس ور چنگا اخلاق غو وی کجھ اثر نیہنہ ہوسے۔ اس واسطے فرمایو جے اللہ تعالیٰ کولوں ہی اس غا شر تیں بچن واسطے پناہ منگو وہ آپ تمناّں اپنٔی حفاظت ماں لے لئے غو۔ فر حضرت نے وی اپنٔی امّت ناں شیطان غا وسوسہ تیں بچن واسطے یچ دعا سکھائیں جس را کہ **اَعوذُ باللہِ السمیع العلیم من الشّیطٰن الرجیم من ھمزہٖ ونفخہٖ ونفثہٖ** (ابوداوود شریف)

قَآئِلُهَا ۗ وَمِنْ وَّرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٠٠﴾

جھڑی وہ اپناں منہ تیں کہہ رہیو ہے تے انھاں غے اگے اک برزخ ہے اس دن توڑی (جد) یہ فر اٹھالیا جیں غا (۳۰)

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّوْرِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ

فر جس گھڑی صور ماں پھوکیو جئے غو اس تہاڑے نہ انھاں ماں رشتیداریں ریہنہ غیں

وَّلَا يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ

تے نہ ویہہ آپس ماں کجھ پچھ سکیں غا؛ فر جھاں غیں ترکھڑیاں غا پلّا پہارا ہو جیں غا ویہہ لوک تے

هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ

کامیاب ہونڑ آلا ویں غا؛ اور جس آدمی غی ترکھڑیاں غا پلّا ہولا ہو جیں غا فر یہ تے ویہہ ہی لوک ہیں

الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فِىْ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ

جھاں نے آپے اپڑوں آپ نقصان ماں گھلیو ہے ویہہ سدا جہنم ماں ریہنہ غا اگ انھاں غا

وُجُوْهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيْهَا كٰلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾ اَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِىْ تُتْلٰى

منہ ناں لوس رہئی وہے غی تے ویہہ اساں دند بشیکتا ویں غا (۳۱) کیوں! میریں آیت تمناں پڑھ پڑھ غے نیہنہ

عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوْا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا

سنائی جیں تھیں تے تم انھاں ناں چُھوٹھیں کیہنہ تھا؛ ویہہ کیہنہ غا: مھاریا ربّا! مھارا ور مھاری

شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّيْنَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْهَا

بدبختی غا لب آ گئی تے ہم گمراہ لوک تھا؛ ربا! توں ہمناں اتوں کڈ دے

فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظٰلِمُوْنَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَئُوْا فِيْهَا وَلَا

فر جیکدے ہم فر ویہہ ہی کم کراں تاں ہم ظالم واں غا؛ اللہ تعالیٰ فرماوے غو: دِرتمنّاں! اتّے پیار ہو! تے میرے

تُكَلِّمُوْنِ ﴿١٠٨﴾ اِنَّهٗ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْ عِبَادِىْ يَقُوْلُوْنَ

نالڑ گل نہ کرو (۳۲) بیشک میرا بنداں ماں کجھ لوک تھا جھڑا دعا کریں ویں تھا: اے مھاریا

رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١٠٩﴾

ربا! ہم ایمان لے آیا تے توں ہمناں بخش دے تے مھارا اور رحم فرما اور توں سب تیں بدھ رحم کرن آلو ہے

(۳۰) قرآن تے حدیث تیں پتو لگے جے اللہ غا نافرمان یاہ دنیا ماں آنڑ غی تے ات آ غے نیک عمل کرنڑ غی تاھنگ پہلاں تے موت غے وقت کریں غا جس را کہ ات بیان ہو رہیو ہے جس غا جواب ماں فرمایو جئے غو جے توں اٹھوں تاولو اپڑنی آکڑ پہل گیو؟ تے لہلکڑیں کڈن لگ گیو؟ اجوں تے برزخ غو فر محشر غو تے فر دوزخ غو اصلی عذاب تیرے اگے باقی ہے! فر نافرمان یاہ تاھنگ قیامت غے تہاڑے دوہری واری پیدا ہوتاں، فر محشر غا مدان ماں تے فر دوزخ ماں بار بار کریں غا ور جواب یوہ ہی ملے غو جے اسو کدے نیہنہ ہوسکتو۔ یاہ تے تیرا منہ غی اپڑنی گل ہے جھڑی قبول کدے نیہنہ ہوسکتی تے نہ ہی توں دنیا ماں جا غے نیک عمل کرے غو بلکہ چارے قضاء جے کدے تم دنیا ماں واپس چلا ہی دتا جیں تاں تم فر ویہہ ہی پہیڑا کرتوت کریں غا جھڑا پہلاں کریں تھا جسرا کہ سورت انعام آیت ۲۸ ماں ہے۔

(۳۱) یعنی یاہ تے موت غا وقت غی گل تھی فر جس ویلے 'صور' ماں پھوکیو جئے غو تے لوک دوہری واری پیدا ہو غے اپڑناں لیکھا واسطے محشر ماں کھٹھا ویں غا اُت تے عملاں ور ہی نمیڑا ویں غا ات کوئے رشتو ناطو کجھ کم نیہنہ آسے۔ بس جھاں خوش نصیباں غا اعمال نامہ غو نیکیاں آلو پلّو پہارو ہو گیو ویہہ تے اس تہاڑے پورا پورا کامیاب ہو جیں غا، انھاں ناں اپڑنی مراد لبھ جئے غی ور جھاں غا نیکیاں غا پلّا ہولا ہو گیا ویہہ تے سدا رہن واسطے جہنم ماں چلیا جیں غا جت دوزخ غی اگ نالڑ انھاں غی شکل پہیڑی ہو جے غی تے ویہہ دند بشیکتا ریہنہ غا۔

فائدو: ﴿كٰلِحُوْنَ﴾ اس حالت ناں کہیو جے کہ تکلیف نالڑ کسے غو برلو ہوٹھ بناں لڑک جئے تے اپلو اُفراں چھکے جئے فر اس غا دند باندے آ جیں تے شکل پہیڑی ہو جئے گوجری ماں اس غا ترجمہ واسطے مناں ''دند بشیکن'' غو ہی لفظ لبھو ہے۔

(۳۲) دوزخ ماں انھاں ناں انھاں غا پہیڑا عمل یاد کرایا جیں غا جے دنیا ماں جد تمناں اللہ غیں آیت سنائیں جیں تھیں تم انھاں ناں چُھوٹھ کہہ غے ایمان لیان تیں مکر جیں تھا۔ ہُن اس غو مزو چکھو اس ویلے ویہہ عاجزی کر کر غے فر واہ تاھنگ دوبارہ کریں غا جے پہلاں تے مھاری بدبختی تے بدقسمتی نے ہم ناں نیک عمل نیہنہ کرن دتا ہُن اک واری فر دنیا ماں جانڑ غو تے نیک عمل کرن غو موقعو عطا فرما جیکدے ہم فر ویہہ ہی پہیڑا اعمل تے پہیڑا کرتوت کراں تاں تے ہم واقعہ ہی پکّا ظالم واں غا ور انھاں ناں اُت یہ عاجزیں، لہلکڑیں کجھ کم نیہنہ آسیں اللہ درڑ غے فرماوے غو اتّے سڑو تے ذلیل ہو اور میرے نالڑ کوئے گل نہ کرو۔ نوٹ: **اخسـاء** عربی ماں کتاناں درڑن واسطے بولیو جئے امام راغبؒ فرمانویں **خسأت الكلب فخسأ اى زجرته مستهينا به فانزجر** فر جد یوہ لفظ آدمی واسطے استعمال وہے تاں اس غو مطلب بنڑے جے کتا ہاروں ردیا وا پیار ہو، **كما يقال للكلب اخسأ اى ابعد** (**قرطبی**) اسے انداز غو ترجموں اردو مترجمین نے کیّو ہے؛ ہم اپنی بولی ماں کتا واسطے کیو نجے اسے را غو لفظ ''دریا گُرے'' بولاں اور نفرت غا انداز ماں آدمی واسطے وی استعمال کرلیاں اسے گلوں میں اس غو ترجموں ''درتمناں'' کیو ہے؛

فَاتَّخَذْتُمُوْهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِيْ وَكُنْتُمْ مِّنْهُمْ

فر تم نے انھاں غو مخول بنا لیّو ات توڑی کہ اس کاروبار نے تمناں میری یاد ہی پہلا چھوڑی اور تم انھاں غی

تَضْحَكُوْنَ (۱۱۰) اِنِّيْ جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوْٓا ۙ اَنَّهُمْ هُمُ

ہاسی ہی اڈاتا رہیا ؛ اج میں انھاں ناں انھاں غا صبر غو بدلو دیدتو ہے جے ویہہ ہی

الْفَآئِزُوْنَ (۱۱۱) قٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِيْنَ (۱۱۲)

کامیاب ہوݨ آلا ہیں (۳۳) اللہ تعالیٰ پچھے غو تم زمین ماں کتناں سال رہیا ؟

قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَآدِّيْنَ (۱۱۳)

ویہہ کیہنہ غا: اک دن یا اک دن تیں وی گھٹ رہیا تھا توں گنن آلاں ناں پُچھ لے

قٰلَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا لَّوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (۱۱۴)

اللہ تعالیٰ فرماوے غو تم بالکل گھٹ ہی رہیا ہیں افسوس کدے تمناں اس گل غو پتو ہوتو (۳۴)

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ (۱۱۵)

تے کیوں! تم یوہ خیال کریں جے ہم نے تم بے فائدہ پیدا کیا ہیں تے تم نے مھارے کوٹے مڑ غے نیہنہ آنوں

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ

تے اللہ غی ذات بڑی عالیشان ہے جہڑو سچو بادشاہ ہے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ عرش

الْكَرِيْمِ (۱۱۶) وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهٗ

عظیم غو مالک ہے (۳۵) تے جہڑو اللہ تعالیٰ غے ناݪ کسے ہور معبود غی عبادت کرے جس غی اس غے کوٹے کائے

بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۭ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ

دلیل نیہنہ اس غو حساب تے بس اس غا رب کوٹے ہی وہے غو بلاشبہ کافر کامیاب

الْكٰفِرُوْنَ (۱۱۷) وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَ

نیہنہ ہوسیں تے (اے نبیؐ) تم دعا کرو : ربا توں بخش دے تے رحم فرما ! اور

اَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ (۱۱۸)

توں سب تیں بدھ رحم کرن آلو ہے (۳۶)

(۳۳) یعنی تم آپ تے کفر شرک تے گمراہی ماں ڈبیا وا تھا ہی سگوں جد میرا نیک بندا دعا منگیں ویں تھا تے توبہ استغفار کریں تھا تم انھاں غی ہاسی تے مخول بنا لیں ویں تھا۔ بلکہ اس شغل ماں تے تم اسرا مغرور تے مست ہو گیا تھا کہ تمناں میری یاد غی بہل ہی نیہنہ لگے تھی اس کاروبار نے تمنا میری یاد ہی بسار چھوڑی تھی فر اج یہ عاجزیں کا نہہ واسطے کریں۔ اج تے بس ویہہ ایمان آلا ہی کامیاب وہیں غا جھاں غو تم مخول بنا ویں تے ہاسی اڈانویں ویں تھا اج انھاں ناں اس ظلم ور صبر کرن غو ہوں پورو بدلو دیوں غو۔

(۳۴) مشرک دنیا ماں عذاب واسطے کاہلی کریں، کھہڑی کھہڑی کیہنہ جے یوہ عذاب کد آوے غو قیامت غے تہاڑے اللہ پچھے غو دسو اس عذاب غا آݨ ماں کتھوں اک چر لگو۔ تے تم دنیا ماں کتناں سال رہیا۔ اس ویلے انھاں ناں آخرت غو عذاب تکتاں دنیا غی ساری زندگی اک تہاڑی یا اس تیں وی کھٹ سہئ وہے غی اور عرض کریں غا جے یوہ تے مھارو خیال ہے ربّا! توں گنتی کرن آلاں فرشتاں ناں ہی پچھ لئے اللہ فرماوے غو جے واقعہ ہی تم دنیا ماں بہت کھٹ رہیا ہیں کیوں جے آخرت غا مقابلہ ماں دنیا غی زندگی غی حقیقت ہی کے ہے ور افسوس! تم نے یاہ گل دنیا ماں نیہنہ سمجھی۔

(۳۵) یعنی جہڑا آخرت ناں نیہنہ منتا، آخرت غی جزاء سزاء ور یقین نیہنہ کرتا کیوں! ویہہ یاہ گل سمجھیں جے یاہ کائینات چھڑی کھیڈ تماشہ واسطے پیدا ہوئی ہے تے انسان بے کار ہی پیدا ہوو وہے! کیوں جے دنیا ماں تے نیکی بدی غو کدے پورو پورو نتیجو نکلتو ہی نیہنہ بلکہ کتناں ہی ظالم ظلم کرتا کرتا تے کتناں ہی مظلوم ظلم غا گھہراٹ ماں پستا پستا ہی دنیا تیں رخصت ہو جیں فر جہڑا آخرت ناں نہ منّیں ویہہ یاہ ہی سوچیں جے یاہ کائینات بس بے کار کھیڈ تماشو ہے۔ نیہنہ! بالکل نیہنہ! اللہ کسے بیکار کم کرن تیں پاک ہے وہ تے ہے ہی سچّو بادشاہ برحق معبود تے عرش غو مالک ہے فر وہ اپݨاں نیک بنداں ناں ان غی نیکی غو بدلو کیوں نیہنہ دیسیں! تے نافرماناں بدکاراں ناں کیوں نیہنہ پچھسیں جد کہ دنیا غا نکّا نکّا حاکم وی اپݨاں فرمانبرداراں ناں انعام تے مخالفت کرن آلاں سرکشاں ناں ضرور سزا دیں۔

(۳۶) سورت پاک چھوئی تے اس گل تیں تھیں ’’جے۔ انّھاں انھاں صفتاں آلا۔ مومن کامیاب ویں غا‘‘ ور کیو نجے اصل کامیابی آخرت ہی غی کامیابی ہے اس گلوں مکائی اس گل ور جا رہئ ہے جے قیامت غے تہاڑے ہر کوئے اپݨی اکھاں ناݪ تک لئیے غو جے واقعہ ہی مشرک، کافر تے نافرمان لوک بالکل ناکام تے نامراد ہیں۔ جے آخرت غو سدا رہݨ آلو عذاب انھاں ہی غا حصہ ماں آگیو ہے۔ اس غے ناݪ ناݪ بنی پاکﷺ ناں تے حضرت غے مھاوے ساراں ہی انساناں ناں کامیابی غی اس اچی منزل ور اپڑن واسطے اللہ تعالیٰ کولوں ہی اس غی توفیق تے بخشش منگݨ غو طریقو وی دسیو جار ہیو ہے؛ چھیکڑ غیں ان چار آیتاں غی حدیث شریف ماں بڑی فضیلت آئی ہے۔ تمت سورۃ مومنون۔

(۱) آیت نمبر ۳۵ ماں یاہ گل آئی ہے جے ''اللہ تعالیٰ اسماناں غو تے زمین غو نور ہے'' اسے ور سورت پاک غو ناں ''نور'' ہے یاہ سورت پاک مدینہ پاک ماں غزوۂ بنی مصطلق تیں بعد نازل ہوئی ہے۔ کیونجے اس ماں منافقاں غی طرفوں حضرت عائشہ صدیقہؓ ور چُھوٹھی تہمت لانڑ غو ذکر ہے اور منافقاں نے یاہ تہمت یقیناً ۶ ھ ماں غزوۂ بنی مصطلق ماں ہی لائی تھی۔ اس سورت پاک ماں کاںٔسریاں غا پڑداغا تے بے حیائی غی روک غا اسّا احکام بیان ہویا ہیں جھاں غے ذریعے مومن کاںٔسریاں غی پاکدامنی تے عزت غی حفاظت ہوسکے اسے گلوں حضرت عمرؓ غو یوہ اکھانڑ مشہور ہے جے ''اپنٔی کاںٔسریاں ناں سورۃ نور پڑھاؤ تے اس غا مسئلہ سمجھاؤ سورت پاک غی پہلی آیت تے گل چھوہنڑ غی اک تمہید ہے جسماں تاکید کرغے فرمایو ہے جے یاہ سورت ہم نے نازل کی ہے تے اس غا حکم ہم نٔے فرض کیا ہیں لہذا اس ناں غور ناںٔ پڑھو تے اس غا حکماں ور عمل کرو فر آیت دو تیں زناء غی سزا بیان ہوئی ہے فر پہلا رکوع ماں ہی انھاں لوکاں غی سزا غو وی ذکر ہے جھڑا کسے کاںٔسری ور بدکاری غی تہمت لانویں ور چار گواہ پیش نہ کرسکیں فر اپنٔی ٹٔبری ور بدکاری غی تہمت لانڑ غو ذکر کرتاں اس غو حکم بیان ہووو ہے۔ اس تیں بعد دو رکوع ماں حضرت عائشہ صدیقہؓ غی پاکدامنی تے منافقاں غا چُھوٹھا ہونڑ غو ذکر ہے۔ فر پورا اک رکوع ماں پڑداغا تے نظر نیویں رکھنڑ غا تے کسے غا گھر ماں اجازت لے غے آنڑ غا ویہہ احکام بیان ہویا ہیں جھاں غے ذریعے بے حیائی تے بدکاری غو ہر اک بوؤ تے ہر اک رستو بند کرنڑ غی جاچ دسی گئی ہے. فر ترے رکوع ماں اللہ تعالیٰ غا نور ہدایت تے اس غی قدرت غو ذکر فرما غے اجازت لے غے اندر آنڑ غا کجھ ہور حکم بیان ہویا ہیں تے چھیکڑ رحمت عالم ﷺ غی مبارک مجلس غا کجھ خاص ادب دسیا گیا ہیں۔ اسے ور سورت پاک کھنڈے آ لگے۔

(۲) سورت پاک تے ہر اک اللہ تعالیٰ نے ہی نازل فرمائی ہے تے ہر ایکنڑ سورت ماں جھڑا حکم بیان ہویا ہیں انھاں ور عمل وی فرض ہے۔ ور اس سورت پاک ماں کیونجے مچ اہم حکم ہیں اس گلوں دلاں ماں انھاں غی اہمیت بسالنڑ واسطے تے تاکید کرن واسطے سورت پاک اس راشروع کی ہے جے یاہ سورت ''ہم نٔے'' نازل کی ہے تے اس غا حکم ''ہم نٔے'' فرض کیا ہیں فر فرمایو جے اس غا حکم ہیں وی صاف صاف تے واضحہ؛ جھاں غا سمجھن ماں کسے را غی اوکھت وی نیہنہ! فر بدکاری غو حکم بیان فرمایو تے یوہ حکم وی شراب غا حکم ہاروں تدریج ناںٔ نازل فرمایو کیونجے جہالت غا دور ماں بدکاری غو وی عام رواج تھو اس گلوں شراب غا حکم ہاروں ہی بدکاری غا احکام وی تدریج ناںٔ بلّیں بلّیں نازل ہووا ہیں پہلو حکم سورت نساء آیت ۱۵ ماں یوہ نازل ہویو تھو جے جد چار شہادتیاں غی شہادت ناںٔ یاہ گل ثابت ہو جئے فر اسیں کاںٔسریاں ناں گھراں ماں بند کرغے رکھو اس تیں بعد دوجا دور غو یوہ حکم ہے جسماں بدکاری ثابت ہوجانڑ ور سو دُرّہ (کوڑا) مارنڑ غو حکم دتو جا رہیو ہے۔ فر رحمت عالم ﷺ نے اس سزا واسطے وی وضاحت فرمائی جے یاہ سو دُرّہ مارنڑ غی سزا انھاں بدکار مڑداں تے کاںٔسریاں غی ہے جھاں نے اجوں نکاح نہ کیو وہے تے جھڑا نکاح کرنڑ تیں بعد وی اسی بدکاری کریں تے حلال ناں چھوڑ غے حرام ور ہمڑیں انھاں غی سزا یاہ بیان فرمائی جے بدکاری غا ثبوت تیں بعد اساں بدکاراں ناں پتھر مار مار غے مار چھوڑو؛ اس ناں 'رجم' کرنوں یا سنگسار کرنوں کہیو جئے۔ رحمت عالم ﷺ غا مبارک زمانہ ماں اس ور دووار ی عمل ہووو تھو فر صحابہ کرامؓ غا زمانہ ماں وی اس ور عمل ہوتو رہیو تے ساری امت غو اس ور اتفاق ہے۔ فر اللہ تعالیٰ اس حکم غا بارہ ماں ہور تاکید فرماوے جے جھڑ و اللہ تعالیٰ ناں تے آخرت غا تہاڑا ناں منّیں اس واسطے اللہ غا ان حکماں ماں نرمی کرنٔی جائز نیہنہ۔ یعنی نہ تے کسے ور ترس کرغے اس ناں ہولّی سزا دین غو فیصلو کرو تے نہ قرآن غا خدائی قانون ناں کسے جاہلی قانون ناںٔ بٹاؤ! تے نہ شریعت غا دسیا وا طریقہ تیں ہٹ غے بالکل بلّیں بلّیں دُرّا مارو! امام رازیؒ نے اس آیت غی تفسیر کرتاں لکھیو ہے جے ''فی دین اللہ'' (اللہ غا دین ماں) غو لفظ کہہ

سُوْرَةُ النُّوْرِ مَدَنِيَّةٌ ۞ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۞ وَهِيَ اَرْبَعٌ وَّسِتُّوْنَ اٰيَةً وَّتِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت نور مدنی ہے ﴿ شروع اللہ غا ناں ناںٔ جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنٔو ہے ﴾ تے اس ماں ۶۴ آیت ہیں

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ

(۱) یاہ اک سورت ہے جھڑی ہم نٔے نازل کی ہے تے ہم نٔے اس غا حکم فرض کیا ہیں تے ہم نٔے اس ماں

لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱﴾ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا

واضحہ آیت نازل کی ہیں تانجے تم نصیحت حاصل کریں؛ بدکاری کرن آلی کالسری تے بدکاری کرن آنٔو

كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَّلَا تَاْخُذْكُمْ

مڑد ان دواں بچوں ہر ایکنڑ ناں سو سو دُرّا مارو تے جے تھارو اللہ تعالیٰ ور تے

بِهِمَا رَاْفَةٌ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ

آخرت غا تہاڑا ور ایمان ہے فر اللہ غا دین غا بارہ ماں تمناں انھاں ور

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ

کوئے ترس نیہنہ آنٔوں چاہیئے! تے انھاں ناں سزا دیتے ویلّے ایمان آلّاں غی اک جماعت

مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲﴾ اَلزَّانِيْ لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ

موجود ہونٔی لوڑیئے (۲) بدکار مڑد تے بس بدکار کالسری یا مشرک عورت ناںٔ ہی

مُشْرِكَةً ۫ وَّالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ

نکاح کرے اور بدکار کاںٔسری ناںٔ وی زانی مڑد یا مشرک تیں سوا کوئے نکاح نیہنہ کرتو تے موماناں ور

ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۳﴾ وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ

یوہ حرام کر دتو گیو ہے (۳) تے جھڑا لوک پاک دامن کاںٔسریاں ور زناء غی تُہمت لانویں

ثُمَّ لَمْ يَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً

فر چار گواہ پیش نہ کرسکیں تاں انھاں ناں اسّی دُرا لاؤ!

وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۴﴾

تے انھاں غی شہادت کدے وی قبول نہ کرو تے یہ ہی لوک فاسق ہیں (۴)

غے یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے اللہ غو دین تے نرم ہی نرم اور رحمت ہی رحمت ہے تے اس غا دین ماں جدا اک گل ضروری ہے فر کسے ور ترس کرن غو کے مطلب! (تفسیر کبیر) آخر ماں یاہ سزا دین غو طریقو دسیو جے یاہ سزا چھپ لُک غے اوٹے اوٹے نیہنہ دینی بلکہ کھلّا مدان ماں جت ایمان آلاں غو اک بڑو مجموں وہے تانجے دوجاں ناں وی اس غے ذریعے نصیحت تے عبرت وہے تے آئندہ کدے کوئے اس جرم غی ہمت نہ کرسکے۔

(۳) بدکاری غی سزا بیان فرما غے ہُݨ اس کم غو مچ پھیڑو تے گندو ہوݨوں بیان فرمایو جارہیو ہے۔ جے جس نا بدکاری غی عادت ہو جئے فر وہ اس تیں توبہ وی نہ کرے تاں اسو مڑد یا اسی کاݨسری مسلماناں غا سچا معاشرہ غے لائق نیہنہ رہتا. اساں بدکاراں غو نکاح یا تے اپݨا جسا کسے بدکار نالؔ وہے یا کسے مشرک نالؔ! تے جھڑا اسا پھیڑا کم تیں باز نہ آویں نہ توبہ کریں ویہہ نیکو کاراں موموناں واسطے تے بالکل حرام ہیں؛ جھڑا سچا دل نالؔ توبہ کرلیں تے اپݨوں حال ٹھیک کرلیں انھاں واسطے یاہ گل نیہنہ! کیوں جے فر تے ویہہ نیکوکار بن جئیں غا ور آیت ماں بدکاراں غا نکاح غو حکم نیہنہ بیان ہو رہیو بلکہ انھاں غی گندی عادت غو بیان ہو رہیو ہے جے اسا گندا اپݨاں جساں گنداں ناں ہی لوڑیں۔ آیت غی تفسیر ہور وی کئیں طرح کی گئی ہے ور جمہور مفسراں نے اسے را تفسیر کی ہے تے حدیث شریف ماں صحیح سند نالؔ اس آیت غو جھڑو شان نزول بیان ہووو ہے جے ''حضرت مرثدؓ غو جاہلیت غا زمانہ ماں کسے کاݨسری نالؔ تعلق تھو انھاں نے اسلام قبول کرن تیں بعد رحمت عالم ﷺ کوݨوں اس نالؔ نکاح کرن غی اجازت منگی تھی جس ور حضرت نے فرمایو تھو جے بدکار کاݨسری نالؔ تے بدکار مڑد ہی نکاح کرے اس گلوں تم اس نالؔ نکاح نہ کرو'' (ابوداوود، مسند احمد) اس شان نزول تیں وی یاہی تفسیر ثابت وہے۔

(۴) اسلام نے بدکاری ناں سب تیں بڑو جرم منیوں ہے اسے گلوں اس غی سزا وی خطرناک رکھی ہے ور اسلام اس قانون غو کسے ناں ناجائز فائدو وی نیہنہ لیݨ دیتو جے لوک ھُٹ مٹ ہی شک شبہ ور اک دوجا ناں سزا دواتا تے بدنام کرتا پھریں تے نہ اس غی اجازت دیئے جے لوک ایہنویں کہینویں اسی گلاں غو پرچار کرتا پھریں کیوں جے گل جتنی اگے بدھے غی اتݨوں ہی لوکاں غو ہور بدی غو ذہن بنتو جئے غو اس گلوں سخت سزا غے نالو نالؔ جرم غا ثبوت واسطے وی سخت قانون رکھیو ہے جے چار عاقل بالغ دیندار مڑد اپنی انکھیں ڈٹھی صاف صاف بدکاری غی گواہی دئیں۔ تے جھڑو اسے را کسے ور زناء غی تہمت لا مارے فر چار گواہ پیش نہ کرسکے اس ناں اسی کوڑاں غی سزا دتی جئے نالے ہمیشہ واسطے اسا شخص غا غیر معتبر ہوݨ غو اعلان کردتو جئے کہ ہُݨ کدے کسے معاملہ ماں اس غی گواہی معتبر نیہنہ ہوسیں یوہ ہی نیہنہ بلکہ جیکدے ترے عاقل بالغ دیندار مڑد وی کسے ور زناء غو الزام لانویں فر صاف صاف گواہی وی دیں ور جد چوتھو شہادتی پیش نہ کرسکیں تاں انھاں تریہاں واسطے وی یوہ ہی حکم ہے جے انھاں ناں اَسّی اَسّی کوڑا ماریا جئیں تے اگے کدے انھاں غی گواہی قبول نہ کی جئے۔

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ

ور ویہہ لوک جھڑا اس توں بعد توبہ کرلیں نالے اپݨاں آپ ناں دُرست کرلیں تے یقیناً اللہ تعالیٰ

غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٥ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ

بہت بخشن آلو مچ مہربان ہے (۵) تے جھڑا لوک اپݨی بیویاں ور بدکاری غی تُہمت لانویں اور انھاں کوݨے

لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ

اپݨاں توں سواء کوئے وی گواہ نہ وہے فر اساں لوکاں بچوں ہر ایکݨ غی گواہی یاہ ہے جے (پہلاں) وہ

شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝٦ وَالْخَامِسَةُ

چار واری اللہ غی قسم کرغے کہہ جے وہ بالکل سچو ہے؛ تے پنجمیں واری یاہ (کہہ)

أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٧

جے اس ور اللہ غی لعنت وہے جیکدے وہ چھوٹھو وہے؛

وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ

تے عورت تیں سزا اس را ٹلݨ جئے غی کہ وہ (پہلاں) چار واری اللہ غی قسم کرغے

بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٨ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ

کہہ جے یوہ شخص بالکل چھُوٹھو ہے؛ تے پنجمیں واری اس را (کہہ) جے اس عورت ور اللہ غو

اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝٩ وَلَوْلَا فَضْلُ

غضب نازل وہے جیکدے یوہ شخص سچو وہے؛ تے جیکدے تھار اور اللہ غو

اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ۝١٠

فضل تے اس غی رحمت نہ ہوتی (تاں تم پریشانی ماں پے جاتا) تے بیشک اللہ توبہ قبول کرن آلو، حکمت آلو ہے (۶)

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ ۚ لَا

بیشک جھڑا لوک بڑو بہتان بنا لیا ہیں وہ تھارا ہی بچ غی اک جماعت ہے تم اس گل ناں

تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ ۖ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ

اپݨے واسطے مندی نہ سمجھو بلکہ یاہ تھارے واسطے چنگی ہے تے ان بچوں ہر اک شخص واسطے

(۵) ایمان آلاں ور زناء غی تہمت لاݨ آلاں واسطے اپر ترے سزا بیان ہوئیں تھیں (۱) انھاں ناں اسی کوڑا ماریا جئیں۔ (۲) اگے کدے انھاں غی شہادت قبول نہ کی جئے۔ (۳) تے یہ لوک گنا ہگار فاسق ہیں۔ پہلی سزا تے توبہ کرن نالؔ اور جس ور الزام لایو ہے اس کوݨوں معافی منگ غے اپݨوں حال ٹھیک کرن نالؔ معاف نیہنہ ہوتی اس ور امت غو اتفاق ہے بلکہ معاملو جس کہڑی اسلامی عدالت ماں پج جئے غو فر اسی کوڑاں غی سزا ضرور دتی جئے غی. تے تیجی گل غا بارہ ماں وی امت غو اتفاق ہے جے جھڑو آدمی اسی غلطی کرغے فر سچا دل نالؔ توبہ کرلئے غو وہ فر گناہگار نیہنہ رہ سیں. ور کوڑا لگن تیں بعد توبہ کرلیݨ نالؔ آئندہ واسطے اس غی گواہی معتبر وہے غی یا نیہنہ اس بارہ ماں اختلاف ہے جمہور علماء غو تے یوہ خیال ہے جے جد وہ سچا دل نالؔ توبہ کرغے اپݨوں حال ٹھیک

کر لئے غوفر اگے وہ جد کدے کسے معاملہ ماں گواہی دیئے غواس غی گواہی قبول کی جئے غی ور مھارا حنفی فقہاء فرماویں جے توبہ ناں بس اس غو گناہ معاف وہے غو تے وہ گناہ گار نیہنہ رہسیں ور اس غی گواہی کدے وی معتبر نیہنہ ہوسیں۔

(٦) کسے عام کالسری غا بارہ ماں تے بدکاری غی تہمت غو یوہ قانون بیان ہوو وتھو جے بچر توڑی باندے با چھڑتکن آلا چار گواہ نہ ویں اچر توڑی منہ بند رکھو نیہنہ تے اسی کوڑاں غی سزا واسطے تیار رہو! یاہ گل عام کالسری ماں تے برداشت کی جا سکے۔ ور اپنی گہر آلی غی گل اسی نیہنہ! یاہی گل کجھ صحابہ کرامؓ غا ذہن ماں وی آئی تھی۔ بلکہ حضرت سعد بن عبادہؓ نے تے یاہی گل رحمت عالم ﷺ اگے عرض کر دتی تھی۔ جے حضرت! جد ہوں اپنی گہر آلی ناں کسے ناں تکوں غو فر میری غیرت کدا اجازت دئے غی جے ہوں ہور ترے بنداں ناں اس ور گواہ بناؤں فر بچر توڑی ہوں گواہ بنا تو اچر توڑی تے وہ اپنو کم کر غے نس وی جئے غو۔ تے اس تیں بعد جے کدے ہوں اس غی شکایت کروں غو اور میرے کوئے چار گواہ نیہنہ ہوسیں تاں مناں اَسّی کوڑا ماریا جئیں غا، حضرت سعد بن عبادہؓ ہاروں ہی حضرت عاصم بن عدیؓ نے وی یاہی مشکل نبی اکرم ﷺ اگے عرض کی تھی خیر! یاہ تے انھاں غا اندازہ ور خطرہ آلی گل تھی ور کجھ دناں ماں ہی دو صحابہ کرامؓ حضرت ہلال بن امیہؓ تے حضرت عویمرؓ غا اپناں گہراں ماں یاہی گل پیش آ گئی اس ور اللہ تعالیٰ نے اپناں بنداں ور فضل فرمانے ٹبریاں غا بارہ ماں یوہ دو جو حکم نازل فرمایو اس حکم ناں اج ''لِعان'' کہیو جئے کہ جد کوئی اپنی گہر آلی ور زناء غی تہمت لاوے یا اس غا بچہ ناں کہہ جے یوہ میرو نیہنہ بلکہ حرام غو ہے فر وہ اسلامی عدالت ماں اپنی شکایت لے آوے تے پہلاں اس ناں کہیو جئے غو جے توں اپناں دعوہ ور ترے ہور گواہ لیا فر جیکدے وہ زناء غا قانون غے مطابق گواہ پیش کر دئے تاں اس غی گہر آلی ور زناء غی حد 'رجم' لگ جئے غی ور جیکدے اس کوئے گواہ نہ ویں تاں وہ چار واری قسم کرے غو جے ہوں اس گل ماں سچو ہوں تے پنجمی واری اس ناں آخرت غا عذاب تیں ڈرا دیہا غے کہیو جئے غو جے ہُن اس را کھو جے جیکدے ہوں چھوٹھو واؤں تاں میرے اپر خدا غی لعنت وہے۔ اس تیں بعد اس غی ٹبری ناں وی چار واری قسم کرائی جئے واہ قسم کر غے کہہ جے یوہ چھوٹھو الزام لاوے لگو تے پنجمی واری قسم کرے کہ جے یوہ سچو وہے تاں میرے اپر خدا غو قہر نازل وہے۔ جیکدے دوئے اس را قسم کر لیں تاں نہ خاوند ور تہمت غی سزا اَسّی کوڑا لگے غی تے نہ ٹبری ور رجم غی سزا آوے غی۔ فر جے اُتے ہی خاوند طلاق دے چھوڑے تاں طلاق ہو جئے غی نیہنہ تے اتے ہی عدالت انھاں ماں جدائی کرا چھوڑے غی اس را دنیا غی سزا تے دواں وروں ہٹ جئے غی ور آخرت ماں اللہ تعالیٰ اپناں حکم غے مطابق گناہگاراں ناں سزا دئے غو۔ رحمت عالم ﷺ نے وی اس حکم غے مطابق حضرت ہلالؓ تے انھاں غی گہر آلی غے بشکار اور حضرت عویمرؓ تے انھاں غی گہر آلی غے بشکار لعان کرا چھوڑیو تھو (بخاری، مسلم، وغیرہ)

(٧) بدکاری تے بدکاری غی تہمت غی سزا بیان کرن تیں بعد ہُن ایمان آلاں ناں ان گلاں تیں بچ دور رہن تے احتیاط کرن اور آپس ماں اک دوجا غا بارہ ماں چنگو خیال رکھن غی ہدایت دتی جا رہئی ہے ور یہ ساریں گل اک قصہ غو ذکر کر غے بیان کی جا رہئی ہیں جہڑو نبی پاک ﷺ غا مبارک زمانہ ماں پیش آیو تھو جس ناں ''افک'' غو قصو کہیو جئے۔ گل یاہ ہوئی جے ٦ھ ماں رحمت عالم ﷺ ''غزوہ بنی مصطق'' ناں غی اک جنگ واسطے مدینہ تیں باہر تشریف لے گیا حضرت غے ناں مائی عائشہ صدیقہؓ وی تھیں اس جنگ تیں واپس مدینہ در مڑتاں قافلہ نے اک جگہ لاہنی کی۔ جت حضرت عائشہ صدیقہؓ پشاب پھرن واسطے ذری دراڈے گئیں جت اتفاق ناں انھاں غا گاٹا غو ہار (گانی) ٹٹ غے ٹھے گیو ویہہ اس غا منکا چنن لگ گئیں جت ذری چر لگ گیو۔ اُتوّاں قافلہ غا چلن غو ویلو ہو گیو اس ویلے پڑدہ غو حکم نازل ہو گیو تھو حضرت

مِنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ

اتنوں ہی گناہ ہے جتنوں اس نے اس ماں حصو لیّو؛ تے جس آدمی نے انھاں بچوں اس غو بڑو پہار چکیو ہے

مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ⑪ لَّوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ

اس واسطے بہت بڑو عذاب ہے (٧) جسویلے تم نے یاہ گل سنی اسویلے مسلمان مڑداں

الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَا إِفْكٌ

تے مسلمان کالسریاں نے آپس ماں نیک گمان کیوں نیہنہ کیّو تے اس را کیوں نیہنہ کہیو: جے یوہ تے

مُّبِينٌ ⑫ لَّوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ ۚ فَإِذْ لَمْ

کھلّم کھلو بہتان ہے؛ ویہہ لوک اس ور چار گواہ کیوں نیہنہ لیایا تے جد یہ لوک

يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ⑬

گواہ نیہنہ پیش کرسکیا فر خدا غے نزدیک یہ ہی چھوٹھا ہیں (٨)

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

تے جیکدے دنیا اور آخرت ماں تھارا ور اللہ تعالیٰ غو فضل تے اس غی مہربانی نہ وہے آ؛

لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ⑭ إِذْ

تاں جس گل غا چرچا ماں تم پے گیا تھا اس غی وجہ تیں تھارا ور بہت بڑو عذاب آ جاتو؛ جسویلے

تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا

تم اپنی زباناں ناں اس غو اک دوجا اگے ذکر کر رہیا تھا؛ تے تم اپناں منہ تیں واہ گل کہہ رہیا تھا جس غو

لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ

تمناں کجھ پتو ہی نیہنہ تھو اور تم اس ناں نکّی جئی گل سمجھ رہیا تھا حالانکہ یاہ اللہ غے نزدیک بڑی

اللَّهِ عَظِيمٌ ⑮ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَا

پہاری گل تھی (٩) تے جسویلے تم نے یاہ گل سنی فر کیوں نیہنہ کہیو: جے ہم ناں اسی گل

أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَانَكَ هَٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ⑯

کہنی نیہنہ سوھبتی؛ سبحان اللہ!! یوہ تے بہت بڑو بہتان ہے

عائشہ صدیقہؓ واسطے اونٹھ ور اک ڈولی جئی بنّی جئے تھی جسناں ہودج کیہنہ۔ اس ور پڑدہ واسطے چھپروسٹ دتو جئے تھو جس ویلّے قافلو ٹرن لگو صحابہ کرامؓ نے اس ڈولی ور چھپرو پیو وتکیو ویہہ سمجھیا جے حضرت عائشہ صدیقہؓ اسے ماں ہیں کیوں جے انھاں غو وجود بالکل ہولّو تھو اس را صحابہ کرامؓ نے وہ ہودج اونٹھ ور بن چھوڑیو تے قافلو ٹر پیو۔ مائی صاحبہ جس گہڑی واپس آئیں تے یاہ گل سوچ غے اُتے بیس رئیں جے جسو یلّے قافلہ آلاّں ناں میرو پتو لگے غو ویہہ متّاں اِتے لوڑن آویں غا انھاں غی اکھ لگ گئی۔ اک صحابی حضرت صفوان بن معطل سلمیؓ نبی پاک ﷺ نے اس گلوں پچھے چھوڑیا وا تھا جے ٹُھٹھی پئی چیز چا تالیا نویں سو یلے غی سلوء ہوتاں ہی ویہہ وی پچھے تیں ات پج آیا انھاں نے جس گہڑی اک بندو سوتاں تکیو غور کرن لگا جے یوہ کون ہے؟ انھاں نے پڑدہ غا حکم تیں پہلاں حضرت مائی عائشہ ؓ تکیں تھیں اس کر غے ویہہ پشان گیا تے انھاں نے سمجھ لیو کہ قافلو غلطی نالّ انھاں ناں ات چھوڑ غے ٹرگیو ہے اس ور افسوس نالّ انھاں نے ﴿اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ﴾ پڑھی یاہ اواز سن غے حضرت عائشہ صدیقہؓ جاگ گئیں. اٹھتاں ہی چھپرو پلھیٹ غے پڑدو کر لیو۔ حضرت صفوانؓ نے کائے گل نیہنہ کی بلکہ اونٹھ انھاں غے اگے بسالّ چھوڑیو جس ور حضرت عائشہؓ پڑدہ نالّ سوار ہو گئیں تے ویہہ نکیل نوڑ غے ٹر پیا دو پہر ویلّے ویہہ وی قافلہ نالّ رل گیا تے لوکاں ناں اسے ویلّے حضرت عائشہ صدیقہؓ غا قافلہ تیں پچھے رہن غو پتو لگو ایمان آلاّں واسطے یاہ کوئے انّ ہونّی یا تعجب آلّی گل نیہنہ تھی ور نبی پاک ﷺ غو پکو دشمن منافقاں غو سردار عبداللہ بن ابی تے ہمیشاں تاڑ ماں رہ تھو اس ناں مسلماناں ناں بدنام کرن واسطے یاہ زبردست گل ہتھ آ گئی اس نے خوب لونّ مرچیں لا غے یاہ گل بوئے بوئے پہچانی شروع کی ات توڑی کہ منافقاں تیں علاوہ ترے پکا ایمان آلاّ بندا اپنّی سادگی غی وجہ تیں اس غی گلاں ماں آ گیا۔ رحمت عالم ﷺ تے صحابہ کرامؓ انھاں گلاں تیں سخت دکھیا ہووا خاص کر غے جس گہڑی مائی عائشہؓ ناں اس تہمت غو پتو لگو انھاں غی اکھاں تیں اُتھروواں غا چھم لگ گیا حالانکہ حضرت عائشہؓ غی سہلڑیاں تیں علاوہ انھاں غی سوکناں نے وی انھاں غا حق ماں گواہی دتی جے ویہہ مچ نیک ہیں ور انھاں غو دکھ بدھتو ہی جا رہیو تھو چھیکڑ تریہہ (۳۰) تہاڑاں تیں بعد اللہ نے سورہ نور ماں یہ پورا دو رکوع نازل فرما غے حضرت عائشہؓ غی نیکو کاری تے پاکدامنی بیان کی نالّ ہی ایمان آلاّں ناں منافقاں غی چالاں تیں ہشیار رہن غی مَت دتی ﴿اِفْکٌ﴾ کہیو جئے کسے سدی گل ناں پٹھی کر غے کوئے بہت بڑو کوڑ مارنوں۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جے یہ لوک جہڑا کوڑ مکوڑ یوہ بڑو بہتان بنالیا ہیں یہ کوئے باہر غا مشرک یا یہودی نیہنہ بلکہ یہ تھارے اندر رہن آلاّ ناں غا مسلمان منافق ہیں؛ ور تم غم وی نہ کرو تے اس ناں پہیڑو وی نہ سمجھو اس ماں وی تھارے واسطے بہتری ہے اس قصہ غی وجہ تیں ہی تے حضرت عائشہؓ طاہرہؓ غی قرآن ماں تعریف آئی ہے۔ انھاں غی پاک دامنی ماں یہ دس آیت نازل ہوئی ہیں فر مسلماناں ناں اسا موقع واسطے اللہ غی طرفوں ہدایت نصیب ہوگئی ہے۔ ہاں! اس ماں جس نے جتنوں حصو لیو اس واسطے اتنوں ہی گناہ لکھیو گیو ہے تے جس نے یوہ طوفان بنانّ غو اصل پلان بنایو یعنی عبداللہ ابن ابی منافق اس واسطے تے جہنم غو بہت بڑو عذاب ہے۔

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۷﴾

اللہ تعالیٰ تمنّاں نصیحت کرے جے تم دبارہ اسی گل کدے وی نہ کریو جیکر تم مومن ہیں!

وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۱۸﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ

تے اللہ تمنّاں حکم کھول کھول غے سناوے تے اللہ سب کجھ جانّ آلّو، حکمت آلّو ہے (۱۰) بیشک جہڑا لوک

يُحِبُّوْنَ اَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ

پسند کریں جے ایمان آلاّں ماں بے حیائی غی گل غو چرچو ہے انھاں واسطے دنیا تے آخرت (دواں) ماں

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ

درد ناک عذاب ہے ؛ تے اللہ تعالیٰ جانّے تے تم نیہنہ

لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ

جانّتا (۱۱) تے جیکدے تھارا ور اللہ تعالیٰ غو فضل اور اس غی مہربانی نہ ہوتی (تاں تھارا ور عذاب آ جاتو)

وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۰﴾ ع يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا

تے یاہ گل جے اللہ تعالیٰ مچ شفقت کرن آلّو بڑو مہربان ہے (۱۲) اے ایمان آلّیو! تم شیطان غا

خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ

کھرا ور نہ چلو ! تے جہڑو شیطان غا کھرا ور چلے غو فر شیطان تے یقیناً

يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ ۭ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

بے حیائی غی گلاں نالّے پہیڑاں کماں ہی غو حکم کرے غو تے جیکدے تھارا ور اللہ تعالیٰ غو فضل

وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰي مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ

تے اس غی رحمت نہ وہے آ، تاں تھارا بچوں کدے کوئے پاک نیہنہ ہوسکے تھو ور اللہ تعالیٰ

يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۱﴾ وَلَا يَاْتَلِ

جس ناں چاہوے پاک کردئے تے اللہ تعالیٰ خوب سنن آلّو جانّ آلّو ہے (۱۳) تے تھارا بچوں

اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا اُولِي الْقُرْبٰى

جہڑا بڑا درجہ آلاّ تے گنجائش آلاّ ہیں ویہہ یاہ قسم نہ کرلیں جے ویہہ رشتیداراں تے مسکیناں

(۸) یعنی ایمان آلاّں غا خیالات اپنّاں ایمانی پَہائیاں غا بارہ ماں سدا چنگا تے خیر ہی غا ہونّاں چاہئے جے ویہہ جدوی اپنّاں ایمانی پَہائیاں غا بارہ ماں کائے اسی گل سنیں تے جچر توڑی چار شہادتیاں غی شہادت نالّ گل ثابت نہ وہے فَٹ کہہ دیں جے یوہ تے بہت بڑو کوڑ بلکہ پھوہڑ تے طوفان ہے، فر اللہ تعالیٰ فرماوے جے جن لوکاں نے یوہ کوڑ ماریو تھو تے چُھوٹھو بہتان بنایو تھو ویہہ اس ور قانون غے مطابق چار گواہ کیوں نیہنہ لیایا۔ بس جد ویہہ چار گواہ نیہنہ لیا سکیا بلکہ گواہ تے انھاں کولّے اک وی نیہنہ فر ویہہ اللہ غے نزدیک چُھوٹھا ہیں؛ ان آیتاں غا نازل ہونّ تیں بعد

رحمت عالمﷺ نے انھاں تریہاں ایمان آلاں ورتے تہمت غی سزا اَسّی کوڑا لا غے ویہہ گناہ تیں پاک فرما چھوڑیا ور منافقاں ناں کوئے سزا نیہنہ دتی کیونجے ویہہ پلیت جہنم ماں ہی ساری سزا پھکتیں غا؛ انھاں آیتاں ہی غی وجہ تیں ساری امت غو اس گل ور اتفاق ہے جے جہڑو وی شخص یا فرقو مسلماناں غی روحانی ماں رحمت عالمﷺ غی بیوی سیدہ عائشہ صدیقہ طاہرہ مطہرہؓ غا بارہ ماں اس راغی بے ادبی آلی کائے وی گل کہہ یا لکھے یا اس راغو خیال رکھتو وہے وہ پکو کافر ہے کیونجے وہ تے فرقرآن غو منکر ہو جئے غو۔

وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ وَلْيَعْفُوْا
اور اللہ غا رستہ ماں ہجرت کرن آلاں ناں کجھ خرچو پتر و نیہنہ دے سیں انھاں ناں معاف کر دیٹوں چاہیئے
وَلْيَصْفَحُوْا ۭ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ
تے اوجانی کر چھوڑنی چاہیئے ؛ کیوں! تم یاہ گل پسند نیہنہ کرتا جے اللہ تعالیٰ تھاری بخشش کرئے تے اللہ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (۲۲) اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ
بہت بخشش آلو مچ مہربان ہے (۱۴) بیشک جہڑا لوک پاک دامن (برائی تیں)
الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ لُعِنُوْا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
بے خبر مومن کالسر یاں ور برائی غی تہمت لانویں انھاں ور دنیا تے آخرت (دواں) ماں لعنت کی گئی ہے
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ (۲۳) يَّوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ
تے انھاں ناں بہت بڑو عذاب وہے غو ؛ جس تہاڑے انھاں غیں زبان
وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ (۲۴)
تے انھاں غا ہتھ اور انھاں غا پیر انھاں غے خلاف گواہی دیں غا جو کجھ کہ ویہہ کریں تھا؛
يَوْمَىِٕذٍ يُّوَفِّيْهِمُ اللّٰهُ دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ
اس تہاڑے اللہ انھاں ناں انھاں غو پورو پورو تے ٹھیک ٹھیک بدلو دئے غو تے انھاں ناں پتو لگ جئے غو
اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ (۲۵) اَلْخَبِيْثٰتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ
جے اللہ ہی برحق تے وہ ہی (ہر گل ناں) ظاہر کر دینڑ آلو ہے (۱۵) گندیں کالسریں تے گنداں مڑداں
وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ۚ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيْنَ
واسطے ہیں تے گندا مڑد گندیں کالسر یاں واسطے ہیں اور پاک کالسریں پاک مڑداں واسطے ہیں
وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبٰتِ ۚ اُولٰۗىِٕكَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا
تے پاک مڑد پاک کالسر یاں واسطے ہیں یہ (پاک لوک) انھاں گلاں تیں بری ہیں جہڑیں
يَقُوْلُوْنَ ۭ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ (۲۶) ع ۳ ع ۹
ویہہ کہہ رہیا ہیں انھاں واسطے بخشش تے عزت غی روزی ہے (۱۶)

(۹) ایمان آلاں ناں کہیو جا رہیو ہے جنھاں نے اپنی سادگی غی وجہ تیں منافقاں غی گل ماں گل جوڑ لی تھی جے تم اس گل ناں ہولی سمجھیں تھا حالانکہ یاہ اللہ غے نزدیک بہت بڑی تھی یاہ تے اسی گل تھی کہ جیکدے تھارے اپر خدا غو فضل نہ ہوتو تاں اس غو قہر نازل ہو جاتو فرتمناں توبہ غو موقعو وی نہ لبھتو۔

(۱۰) اللہ تعالیٰ اپناں بنداں ناں فر نصیحت فرماوے تے اپنی آیت کھول کھول غے بیان فرماوے جے اگے کدے اسی غلطی نہ کریو رحمت عالمﷺ غا گھر غا بارہ ماں تے اسی گل کسے غا خیال ماں وی نیہنہ آنی چاہیئے فر زبان ور آنی کس را جائز ہو سکے!! ایمان غو تقاضو تے یوہ تھو کہ ایمان آلاں نے جسی یاہ گل سنی تھی ویہہ فٹ بول پیتا جے ہم اپناں منہ تیں اسی گل نیہنہ کہہ سکتا یوہ تے بہت بڑو بہتان ہے۔

(۱۱) اشارو انھاں منافقاں در ہے جہڑا رات تہاڑی بے حیائی غیں گندیں گل تے الزام بہتان غا قصہ ایمان آلاں ماں کر غے انھاں غا معاشرہ ناں خراب تے بدنام کرن غی کوشش کرتا رہینہ تھا فرمایو یہ اللہ تعالیٰ تیں بسر یا وا نیہنہ بلکہ سارا اس غی نظر ماں ہیں وہ اپنی حکمت تے قدرت غے مطابق انھاں ناں دنیا تے آخرت ماں دردناک عذاب غو مزو چکھاوے غو ناں ہی ایمان آلاں ناں اساں مکاراں تیں ہشیار رہن واسطے فرمایو جا رہیو ہے؛ اس تیں تم یوہ وی انداز و لاسکیں جے اج ریڈیو. ٹی. وی. اخبار. فلم تے ڈرامہ وغیرہ غے ذریعے بے حیائی غیں گل عام کرن آلا تے ان اداراں ماں بے حیائی غا گندا کم کرن آلا کتنا بڑا مجرم ہیں!! تے انھاں واسطے خدا غو کسو عذاب تیار ہے۔

(۱۲) یعنی یوہ اللہ غو فضل ہی ہے کہ اس نے ایمان آلاں ناں توبہ غی توفیق دتی اور انھاں ور تہمت غی سزا نافذ کر غے ویہہ پاک کر چھوڑیا نیہنہ تے دنیا آخرت ماں خدا غا قہر غا مستحق ہو جاتا ور اللہ نے کرم کیو کیونجے وہ ہے ہی بڑو بخشنہار تے مچ مہربان۔

(۱۳) یعنی منافقاں تے گمراہ لوکاں غی چال ماں آجانوں تے انھاں غا سازشی جالں ماں پھنس جانوں اصل ماں شیطان غا کھرا ور چلنوں ہے لہذا ایمان آلاں ناں ہر ویلے ہشیار رہن غی لوڑ ہے جے کوئے ان پہال ہی شیطان غے کڑ نگے نہ چڑ جئے ور انسان شیطان غی چال تیں تے اللہ غا فضل ناں ہی بچ سکے اس گلوں اسے کوں توفیق تے مدد منگن غی لوڑ ہے تے اس قصہ ماں اللہ نے جنھاں موموناں غی حفاظت کی کہ ویہہ منافقاں غی گلاں ماں نیہنہ آیا یوہ وی اللہ ہی غو کرم ہے تے جہڑا اترے ایمان آلا بندا انھاں غی گلاں ماں آگیا تھا انھاں ناں توبہ غی توفیق وی اللہ غا فضل ناں ہی نصیب ہوئی ہے اور یوہ وی اس غو کرم ہے جے اس نے انھاں ور شریعت غی حد نافذ کر غے ویہہ پاک صاف کر چھوڑیا ورنہ جے اس غو فضل نہ ہوتو تاں کسے ناں پاکی نصیب نہ ہوتی اس واسطے اللہ تعالیٰ کوں ہی اس غو فضل منگن غی لوڑ ہے۔

(۱۴) جہڑا اترے صحابی اپنی سادگی غی وجہ تیں منافقاں غی چال ماں آگیا تھا انھاں ماں اک حضرت مسطحؓ وی تھا یہ حضرت ابوبکرؓ غا میرا پہائی لگیں تھا تے گھروں ذری لسا ہی تھا حضرت ابوبکر صدیقؓ انھاں غا خرچہ پترا غو خیال رکھیں تھا جد حضرت ابوبکرؓ ناں پتو لگو جے تہمت لان آلاں ماں میرا پہائی وی شامل ہیں تاں مچ دکھ ہوو و تے جس گھڑی حضرت عائشہ صدیقہؓ غی پاک دامنی ماں یہ آیت نازل ہو گئیں اس ویلے لہر ماں یاہ قسم کر لی جے ہُن ہوں حضرت مسطحؓ غی کدے کوئے مدد نیہنہ کرسوں۔ یاہ گل انسانی جذبہ غا لحاظ ناں بالکل ٹھیک تھی ور اللہ ناں حضرت ابوبکر

صدیقؓ غا رتبہ غا لحاظ نال یاہ گل پسند نیہنہ آئی، انھاں غا اچا رتبہ غو تقاضو سب ناں معاف کرنوں تھو اس ور یاہ آیت نازل ہوئی تے اللہ نے اپنا صدیقؓ ناں مچ پیار نال سمجھایو جے نکی موٹی خطا تے ہر اک تیں ہوتیں رہینہ فر اللہ اپݨاں بنداں غیں خطاء معاف کر چھوڑے تے کیوں! تم اس گل ناں پسند نیہنہ کرتا جے تم لوکاں ناں معاف کرتا رہینہ تے اللہ تمناں معاف کر دئے، روایتاں ماں آوے جے حضرت ابوبکر صدیقؓ یاہ آیت سنتاں ہی بول پیا جے آہو! آہو! ربا! ہوں یاہ ہی گل چاہوں۔ فر اپݨی قسم غو کفارو دے غے حضرت مسطحؓ غی پہلاں ہاروں ہی مدد کرن لگ گیا (ابن کثیر وغیرہ)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ

اے ایمان آلیو تم اپݨاں گھراں تیں سوا دوجاں گھراں ماں نہ جاؤ

حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰۤى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ

ات توڑی کہ تم اجازت لے لیں تے اُت رہݨ آلاں ناں تم سلام کر لیں یاہ گل تھارا واسطے بڑی چنگی ہے

لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۷﴾ فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فِيْهَاۤ اَحَدًا

تانجے تم سوچ سمجھ نال کم لیں ؛ تے جیکدے تمناں اُن ماں کوئے وی نہ لبھے

فَلَا تَدْخُلُوْهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَاِنْ قِيْلَ لَكُمُ ارْجِعُوْا

تاں وی تم انھاں غے اندر نہ جاؤ! ججر توڑی تمناں اجازت نہ دتی جئے تے جے تمناں واپس مڑ جاݨ واسطے کہیو جئے

فَارْجِعُوْا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿۲۸﴾ لَيْسَ

تاں تم واپس مڑ جاؤ! یاہ گل تھارا واسطے بڑی ستھری ہے تے تم جو کجھ وی کریں اللہ اس ناں خوب جاݨے ؛ ہاں!

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ مَسْكُوْنَةٍ فِيْهَا

اُنھاں گھراں ماں (بجݨ اجازت) جاݨ ماں تھارا ور کجھ گناہ نیہنہ جن ماں کوئے بستو نہ وہے

مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۲۹﴾

(تے) انھاں ماں تھارا فائدہ غو سمان وہے؛ تم جو کجھ باندے کریں تے جو کجھ اولے کریں اللہ سب ناں جاݨے (۱۷)

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوْا

(اے نبیؐ) مسلمان مڑداں ناں فرما دیو: جے ویہہ اپݨیں نظر نیویں رکھیں تے اپݨیں شرم گاہاں غی حفاظت

فُرُوْجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌ بِمَا

کریں اس ماں تھارا واسطے مچ ستھریا موں ہے تم جو کجھ وی کریں یقیناً اللہ تعالیٰ ناں اس غی پوری

يَصْنَعُوْنَ ﴿۳۰﴾ وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ

خبر ہے (۱۸) تے (اے نبیؐ) تم مسلمان کالسریاں ناں (وی) فرما دیو: جے ویہہ اپݨی نظر نیویں رکھیں

وَيَحْفَظْنَ فُرُوْجَهُنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ

تے اپݨی شرم گاہاں غی حفاظت کریں (۱۹) تے ویہہ اپنی زینت ناں باندے نہ ہوݨ دیں

(۱۵) اپر آیت ۴، ۵ ماں پاکدامن کالسریاں ور بدکاری غی تہمت لاݨ آلاں غی یاہ سزا بیان ہوئی تھی جے جیکدے ویہہ چار گواہ پیش نہ کر سکیں تاں انھاں ناں اسی کوڑاں غی سزا دیو ور اس تیں بعد جے یہ لوک توبہ کر لیں تاں اللہ تعالیٰ انھاں غا گناہ معاف فرما دیئے ہُݨ ان لوکاں ناں آخرت غا حساب کتاب تے محشر غو نقشو چھک غے خدا غا قہر تیں ڈرایو جا رہیو ہے جھڑا اسدّیں سادیں پاکدامن شریف مومن کالسریاں ور بدکاری غی تہمت لاویں فر گواہ وی پیش نہ کر سکیں نہ توبہ کریں۔ جے انھاں ور دنیا تے آخرت دواں جہاناں ماں خدا غی لعنت ہے دراصل خدائی قہر غو انھاں ناں قیامت غے اس تہاڑے پتو لگے غو جدا انھاں غی اپݨی زبان وی انھاں غا اختیار ماں نیہنہ رہسے بلکہ انھاں غے خلاف گواہی دیئے غی۔ ہتھ پیر صاف صاف بیان کریں غا جے یہ لوک کے کے کالا کرتوت کرتا رہیا ہیں، اس تہاڑے انھاں ناں اپݨی کھٹیاں غی پوری پوری ٹھیک سزا مل جئے غی تے انھاں غا باطل معبود اور بودا سہارا کوئے انھاں واسطے ڈھئی نیہنہ بن سے اس را یہ اپݨی اکھاں نال تک لیں غا جے مالک برحق اک اللہ تعالیٰ ہی ہے باقی سب کوڑ ہی کوڑ ہے۔

(۱۶) آیت پاک غی تفسیر دو طرح کی گئی ہے جس غو ترجمہ ماں وی خیال رکھیو گیو ہے۔ اک تے یاہ کہ ناپاک کالسریں ناپاک مڑداں واسطے تے ناپاک مڑد ناپاک کالسریاں واسطے ہیں یعنی گندا گنداں نال ہی جڑیں تے پاک اور سچا سچاں واسطے ویں ویہہ سچاں نال ہی جڑیں اسے تفسیر غے مطابق حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے کسے نبی غی بیوی کدے بدکار نیہنہ ہوئی (درمنثور) ہاں! کفر نبیاں غی بیویاں نے وی کیو ہے جس را کہ حضرت نوحؑ تے حضرت لوطؑ غیں بیویں۔ ور بدکاری غی کائے گل انھاں غا بارہ ماں وی نیہنہ آئی کیونجے کفر ہر اک انسان غے نزدیک عیب تے بدی نیہنہ جد کہ بدکاری ناں ساری انسانیت اک عیب تے بدی ہی سمجھے؛ سوائے انھاں لوکاں غے جنھاں غو مزاج ہی انسانی غے بجائے حیوانی ہوگیو وہے اس تفسیر غے مطابق اس ماں منافقاں واسطے درڑ ہے جے بے شرمو کجھ تے سوچو!! کیوں! اللہ غا پاک حبیب ﷺ غے گھر کائے ناپاک کالسری ہو سکے؟ فر تے ساری انسانی تاریخ ہی پٹھی ہو جے غی۔ تے دوجی تفسیر یاہ کی گئی ہے جے گندا کم تے گندیں گل گنداں لوکاں غے لائق ہیں۔ پاک لوک ناپاک کم تے گندیں گل نیہنہ کر سکتا اسے را گندیں گل گنداں لوکاں غا منہ تیں نکلیں اس ماں منافقاں در اشارو ہے جے تھارا گندا منہ تیں یہ ہی تہمت بہتان آلیں گندیں گل ہی نکلتیں رہینہ پاک لوکاں غا منہ تیں تے پاک گل ہی نکلیں ویہہ لوکاں غی گندیں گلاں تیں سدا پاک رہینہ انھاں واسطے تے جنت غا باغ تے عزت غی روزی ہے۔

(۱۷) ات توڑی بدکاری غی تے کسے ور بدکاری غی تہمت لاݨ غی سزا غو ذکر تھو ہُݨ ویہہ گل بیان ہو رہی ہیں جنھاں ور عمل کر غے انسانی معاشرو اسی برائیاں تیں دور رکھیو جا سکے کیوں جے شریعت یاہ نیہنہ چاہتی جے لوک جرم کر کر غے کُٹ کھاتا رہینہ بلکہ شریعت انسانیت ناں بدی تیں دور ہی رکھݨوں چاہوے اس گلوں جت بدی تیں ٹھا کیو جئے اُت ویہہ رستا وی بند کیا جیں جھڑا انسان ناں بدی توڑی پہچانویں۔ اپݨاں خاص گھر تیں سوا کوئے وی گھر وہے پہانویں اس ماں اس غا بہݨ پہائی تے ماں باپ ہی کیوں نہ رہتا ویں بجݨ اجازت تیں تے گھر آلاں ناں خبر کرن

تیں چاں چک اندر جاں ناں مچ ساریں برائیں تے خرابیں پیدا ہوجیں، ہُٹ مٹ بدگمانی وی پیدا ہوجیں۔ اسے گلوں اس سلسلہ ماں یوہ پہلو حکم دتو جے جد اپنّاں گہر تیں سوا کسے غے وی گہر جانوں وہے تے بوڑا تیں اندر بڑن تیں پہلاں گہر آلاں کولوں اجازت لے لیو تے انھاں ناں سلام کر لیو۔ ور اس واسطے لفظ مچ مٹھو استعمال فرمایو جے ﴿حَتّٰی تَسْتَاْنِسُوْا﴾ جس غو لفظی ترجموں ہے جے "ات توڑی کہ تم گہر آلاں غی تاھنگ غو پتو کر لیو" یعنی انھاں ناں اپنوں تعارف کرا غے تک لیو جے ویہہ تھارا اندر آنں واسطے راضی وی ہیں یا نیہنہ، تے رحمت عالم ﷺ نے اس غو طریقو! امت ناں یوہ سکھایو جے بوآ تیں ذری کنی ہو غے پہت ٹھکور غے یا کسے را گہر آلاں ناں خبر دیو فر زور ناں سلام کرو تے اپنوں ناں دس غے اندر آنں غی اجازت منگو جے کدے جواب نہ لبھے تاں اک واری ہور سلام کرو تے جے کدے دوئی واری وی جواب نہ لبھے تاں اک واری ہور اسے را سلام کر غے اجازت منگو تے جے تیجی واری وی اندروں جواب نہ آوے تاں واپس مڑ جاؤ اس گل ناں قرآن نے کہیو جے جیکدے جواب نہ لبھے یا گہر آلا صاف لفظاں ماں واپس جانں واسطے کہہ چھوڑیں تاں واپس چلیا جاؤ! تے اس گل تیں ناراض تے خفا نہ ہووو کے پتو گہر آلو بچارو کس حال ماں وہے تے کیوں اجازت نہ دیتو وہے، اللہ تعالیٰ فرماوے اس ور خوشی خوشی عمل کرنوں تھارا واسطے مچ بہتری تے ستھریاں غی گل ہے۔ یعنی اس ور عمل کر غے انسانی معاشرو ہر قسم غی بدی تے نفرت تیں پاک ہو جئے غو یوہ اجازت لین غو حکم ہر ایکنں گہر واسطے تھوات توڑی کہ اک آدمی نے رحمت عالم ﷺ کولوں اپنی ماں غا بارہ ماں پچھیو حضرت ﷺ نے فرمایو ماں کولوں وی اجازت لے غے اندر جاؤ: تے جد اس بندا ناں اس ور تعجب ہووو فر آپ ﷺ نے فرمایو جے کیوں! توں یاہ گل پسند کرے غو جے اپنی ماں ناں ننگاں تکے اس نے عرض کی بالکل نیہنہ حضرت ﷺ نے فرمایو فر اجازت لے غے اندر جا، کے پتو تیری ماں نے کسے ضرورت واسطے ستر کھولیو وو وہے۔ ور جیکدے یوہ حکم اسے را مسیت، مدرسہ، مسافر خانہ، تے دوکاناں وغیرہ واسطے وی عام رہتو تاں لوک مچ اوکھت ماں پے جاتا اس گلوں آخر ماں فرمایو جے اسا گہر ماں جانں ماں کجھ گناہ نیہنہ جہڑو رہن بسّنں غو نہ وہے بلکہ اس ماں تھارا فائدا غیں تے لینں دینں غیں چیزویں جس را کہ دوکان وغیرہ ان ماں بجنں اجازت جاسکیں۔

(۱۸) انسان ناں بدکاری تیں دور رکھنں واسطے جہڑیں گل ضروری ہیں انھاں بچ اک بڑی گل نظر غی حفاظت ہے کیوں جے بدکاری غو منڈ یوہ ہی نظر غو ترنجنوں ہے۔ تے آخری گل بدکاری غو ہو جانوں ہے۔ بلکہ رحمت عالم ﷺ نے بدکاری غی تاھنگ رکھن تے کسے ناں تکنں ناں اکھ غو زناء فرمایو ہے (بخاری شریف) تے اک دوجا موقعہ ور فرمایو جے "نظر شیطان غا تیراں بچوں اک زہریلو تیر ہے" (طبرانی شریف) فرمایو مومن مڑداں ناں حکم دیو جے ویہہ اپنیں نظر نیویں رکھیں یعنی نہ نامحرم کالسریاں ناں دیکھیں تے نہ مڑد آپس ماں اک دوجا غو ستر دیکھیں۔ مڑداں غو ستر تُھنّی تیں لے غے جنواں توڑی ہے رحمت عالم ﷺ نے حضرت علیؓ ناں فرمایو تھو جے تم کدے کسے مڑدا یا زندہ غو پٹ نہ تکیو (مشکوٰۃ شریف) تے نامحرم کالسری غو سارو وجود ہی ستر ہے یعنی نامحرم مڑداں ناں اس غا سارا وجود تیں نظر بچا غے رکھنی چاہیئے بلکہ جد کدے چاں چک نظر پے جے تے نبی پاک ﷺ نے فرمایو جے چھٹ نظر دوجی بکھی پھیر لیو (مسلم شریف) تے فرمایو جے پہلی اچانک پینں آلی نظر معاف ہے. ہاں! دوجی واری ارادو کر غے تکنوں ناجائز تے گناہ ہے (مشکوٰۃ شریف) اس حکم تیں بعد دوجو حکم دتو جے تم اپنی شرمگاہ غی حفاظت کرو! یعنی نہ تے کسے غے سامنے ستر کھلنں دیو تے نہ بدکاری توڑی پجنں دیو۔ تے ہر ویلے خیال رکھو جے تم جو کجھ وی کریں اللہ تعالیٰ اس ناں خوب جانے۔

إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوْبِهِنَّ

ور جو کجھ اس بچوں باندے رہ! تے انھاں ناں چاہیئے جے ویہہ اپنّاں گلماں ور اپنّاں چھپر اسٹ رکھیں (۲۰)

وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُوْلَتِهِنَّ أَوْ آبَآئِهِنَّ

تے ویہہ اپنی زینت ظاہر نہ کریں ور اپنا خاوند غے سامنے یا اپنّاں باپ غے سامنے

أَوْ آبَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ أَوْ

یا اپنّاں سوہرا غے سامنے یا اپنّاں بچاں غے سامنے یا اپنّاں سکیلاں غے سامنے یا

إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِيْٓ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِيْٓ أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ

اپنّاں پہائیاں غے سامنے یا اپنّاں پہتیجاں غے سامنے یا اپنّاں پہانجاں غے سامنے (۲۱) یا

نِسَآئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التّٰبِعِيْنَ غَيْرِ

اپنی کالسریاں غے سامنے یا اپنی گولیاں غے سامنے یا انھاں مڑداں غے سامنے جہڑا ماتحت (کم کاج کرن آلا) ویں

أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِيْنَ لَمْ يَظْهَرُوْا

تے انھاں ناں کالسریاں ناں کوئے غرض نہ وہے یا انھاں بچاں غے سامنے جہڑا اجوں کالسریاں غی

عَلٰى عَوْرٰتِ النِّسَآءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ

پڑدہ غی گلاں تیں واقف نہ ویں (۲۲) تے ویہہ اپنّاں پیراں ناں زور زور ناں نہ رکھیں جس ناں

مَا يُخْفِيْنَ مِنْ زِيْنَتِهِنَّ ۚ وَتُوْبُوْٓا إِلَى اللّٰهِ جَمِيْعًا أَيُّهَ

انھاں غو پوشیدہ ہار سنگار ظاہر ہو جئے تے اے ایمان آلیو: تم سارا اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں

الْمُؤْمِنُوْنَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٣١﴾ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامٰى مِنْكُمْ

توبہ کرو تا نجے تم کامیاب ہوجیں (۲۳) تے تم اپنّاں بچوں بے نکاحیاں غو نکاح کرا دیا کرو

وَالصّٰلِحِيْنَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِنْ يَّكُوْنُوْا فُقَرَآءَ

تے اپنّاں غلاماں تے گولیاں غو وی! جہڑا انھاں بچوں لائق وہیں جیکدے ویہہ غریب ویں غا تاں اللہ تعالیٰ

يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٣٢﴾

اپنّاں فضل ناں امیر کردئے غو تے اللہ تعالیٰ وسعت آلو جانں آلو ہے؛

(۱۹) اپر نظر نیویں رکھݨ غو تے شرمگاہ غی حفاظت کرن غو جہڑو حکم مڑداں ناں دتو گیو تھو وہ مڑداں غے ناݪ ناݪ کاݪسریاں ناں وی تھو ور اس حکم غی اہمیت دسن واسطے کاݪسریاں ناں کنی کر غے یوہی حکم دتو جار ہیو ہے جے مڑداں ہاروں کاݪسریاں ناں وی نہ تے آپس ماں ایکݨ دوجی غو ستر دیکھݨوں جائز ہے تے نہ نامحرم مڑداں ناں دیکھنوں جائز ہے نبی پاک ﷺ غی بیویں مائی ام سلمہؓ تے مائی میمونہؓ نبی پاک ﷺ غے کوݨے بیٹھیں ویں تھیں اتناں ماں اک نابینا (انّا) صحابی آ گیا، نبی پاک ﷺ نے انھاں ناں پڑدو کرن غو حکم دتو انھاں نے عرض کی جے یہ تے نابینا ہیں نہ ہم ناں تک سکیں نہ سیاݨ سکیں حضرت ﷺ نے فرمایو! کیوں! تم دوئے وی انّیں ہیں؟ کیوں! تم انھاں ناں نیہنہ تکتیں! (ترمذی شریف) ور کاݪسریاں غا مڑداں ناں دیکھن غا بارہ ماں ذری نرمی رکھی ہے۔

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ

تے جن لوکاں ناں بیاہ کرن غی طاقت نہ وہے ویہہ پاک دامنی اختیار کریں ات توڑی کہ اللہ

اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۭ وَالَّذِيْنَ يَبْتَغُوْنَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ

انھاں ناں اپݨاں فضل ناݪ مالدار کردئے (۲۴) تے تھارا غلاماں بچوں جہڑا تمناں کجھ دے غے ازادی غی

اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوْهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيْهِمْ خَيْرًا ڰ وَّاٰتُوْهُمْ مِّنْ

لکھت کرنی چاہتاویں فر جے تمناں انھاں ماں نیکی سہئی وہے تاں تم انھاں ناݪ لکھت کرلیو تے انھاں ناں اللہ غا

مَّالِ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اٰتٰىكُمْ ۭ وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَي الْبِغَاۗءِ

اس ماݪ بچوں دیئو جہڑو اس نے تمناں دتو ہے (۲۵) تے دنیا غا فائدہ کھٹݨ واسطے تم اپݨی گولیاں ناں بدکاری ور

اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوْا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۭ وَمَنْ يُّكْرِهْهُّنَّ

مجبور نہ کرو جدکہ ویہہ آپ وی پاک دامݨ رہݨو چاہویں تے جہڑو انھاں ناں مجبور کرے غو

فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْۢ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۳۳ وَلَقَدْ

فر انھاں غا مجبور کیّا جاݨ تیں بعد یقیناً اللہ بہت بخشݨ آݪو مچ مہربان ہے (۲۶) تے یقیناً ہم نے تھارا ادر

اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ وَّمَثَلًا مِّنَ الَّذِيْنَ خَلَوْا

واضحہ آیت نازل کردتی ہیں تے ان لوکاں غیں مثال (وی) جہڑا تھارا تیں پہلاں ہو

مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝۳۴ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ

گذریا ہیں تے پرہیز گاراں واسطے نصیحت ہے (۲۷) اللہ تعالیٰ اسمان غو تے زمین غو

وَالْاَرْضِ ۭ مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ۭ اَلْمِصْبَاحُ

نور ہے ؛ اس غا نور غی مثال اس را ہے جس را اک آہلو وہے جسماں دیّو وہے وہ دیّو

فِيْ زُجَاجَةٍ ۭ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ

شیشہ ماں وہے (تے) شیشو اسو ہے جݨے وہ چمکتو تارو ہے اس ماں زیتون غا اُس بابرکت بوٹا غو

شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ

تیل بلے جہڑو نہ چڑھدا آݨے پاسے تے نہ لہندا آݨے پاسے وہے اس غو تیل اس را لگے جݨے

یعنی ضرورت اور مجبوری غے وقت تے جد فتنہ غو خطرو نہ وہے فر اس غی اجازت وی ہے جس را کہ رحمت عالم ﷺ نے حضرت مائی عائشہؓ ناں بہت غی دیلݨ بچوں حبشیاں غی جنگی مشق دیکھݨ دتی تھی (بخاری، مسلم)

(۲۰) نظر نیویں رکھݨ تے شرم آݪی جگہاں غی حفاظت غا حکم غے ناݪو ناݪ کاݪسریاں ناں اک حکم یوہ دتو جار ہیو ہے جے ویہہ اپݨی زینت ناں تے ہار سنگار ناں وی نامحرم مڑداں غے سامݨے باندے نہ ہوݨ دین۔ زینت تے ہار سنگار ہر واہ چیز ہے جس غے ذریعے کاݪسری اپݨاں وجود ناں ہور سہݨوں بنا سکے ویہہ اس غی ٹوم ٹلّی وی ہیں. مہندی وی ہے تے اکھاں ور لگوو سرموں کاجل وغیرہ وی ہے تے جد ان چیزاں ناں چھپا غے رکھݨ غو حکم ہے فر جن جگہاں ور یہ چیز لگی وی ویں انھاں ناں تے ہور زیادہ چھپا غے رکھݨ غو حکم ہے جس را کہ ہتھ جتھاں ور چھاپ، بنگ، مہندی وغیرہ وہے گاٹو جس ور گانی، ہار وغیرہ وہے منہ جس ور سرموں کاجل لونگ کوکو وغیرہ وہے تے اسے را پیر جتھاں ماں کجھ علاقاں ماں پازیب لاویں، اس را مطلب یوہ ہو گیو جے کاݪسری ناں نامحرم مڑد تیں اپݨوں سارو وجود پڑدا ماں رکھݨوں لوڑیئے نیڑے نیڑے یوہ ہی حکم سورت احزاب ماں ہے جت کاݪسریاں ناں منہ ور بڑی چادر رکھ غے باہر نکلن غو حکم ہے۔ تے مڑداں ناں یوہ حکم ہے جے ''ازواج مطہرات'' کولوں کائے چیز منگنی وہے تے پڑدا غے پچھے تیں منگیں۔ سورت احزاب غو یوہ حکم اس سورت تیں کوئے سال پہلاں نازل ہو وتھو جس ور عمل وی اسے را ہور ہیو تھو پچھے حضرت عائشہ صدیقہؓ غو جہڑو قصو گذریو اس ماں یاہ گل وی ہے جے حضرت صفوان ابن معطلؓ غی اواز ناݪ جسی میری اکھ اگڑی تے میں اپݨوں منہ چادر ناݪ ٹھک لیو۔ (بخاری) ات اس حکم غے ناݪ ناݪ یاہ سہولت وی بیان فرمائی جے ﴿اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ ''اور جو کجھ اس بچوں باندے ہی ہو جے'' علماء نے اس غو مطلب یوہ بیان کیو ہے جے کاݪسری ناں نامحرم تیں اپݨوں سارو وجود بڑی چادر یا برقع ناݪ چھپا غے رکھݨوں چاہیئے تے مڑداں ناں وی نظر نیویں رکھݨی لوڑیئے ور کم کاج غی مجبوری ماں ہتھ منہ کھولݨا ہی پے جیں یا آپے اچانک کھل جیں اس غی اجازت ہے تے یوہ ہی حکم اکثر فقہاء نے پیراں غو وی لکھیو ہے تے اس مضمون غیں ساریں حدیثاں ناں دیکھ غے وی یاہی گل سمجھ ماں آوے۔ ور اپݨاں گھر ماں تے نماز پڑھتاں اور حج کرتاں جس ستر غو حکم ہے وہ دوجو ہے اس ماں منہ ہتھ تے پیراں غو پڑدو ضروری نیہنہ۔ فر چھپری رکھݨ غو طریقو دسیو ہے جے اپݨاں گھر ماں تے عام حالت ماں کاݪسری ناں چھپری اس را رکھنی چاہیئے جس ناݪ سر غے ناݪ ناݪ گلموں تے گاٹو وی ٹھکے جیئے اصل ماں اج غی ''علم غی لوء غا ناں غی اس سجری جہالت'' ہاروں عرب ماں اسلام غا نور تیں پہلاں شرک غی جہالت غا دور ماں کاݪسریں چھپریں اس را رکھیں تھیں کہ سر ور رکھ غے دوئے پلا پچھے لڑکا چھوڑیں تھیں اس واسطے ایمان آݪیاں کاݪسریاں ناں فرمایو جیئے تم اس را نہ کریو تم چھپری ناݪ اپݨوں سینوں، گلموں، گاٹو وی ٹھک غے رکھیو۔

(۲۱) یہ اٹھ قسم غا مڑد ہیں جتھاں غے سامݨے کاݪسری اپݨی زینت غی جگہ یعنی ہتھ پیر تے منہ کھول سکے ساراں تیں مہرے خاوند ہے جس تیں زینت غی جگہاں تیں علاوہ باقی جسم غو وی پڑدو نیہنہ

دوجے باپ تے باپ غے ناں ہی دادا اور نانوں وی محرم ہیں تیجے سوہرو چوتھے اپنڑاں بچا پنجے خاوند غا بچا یعنی سکھیلا چھیویں اپنا پہائی پہانویں ویہہ سکاویں پہانویں کھل پہراویں تے پہانویں متریراویں ور پتیر پہائی مسیر پہائی تے پھپھیر پہائی اس ماں نیہنہ آتا ویہہ نامحرم ہیں کیوں جے انھاں ناں نکاح جائز ہے۔ ستویں پہیتجا ویہہ پہانویں سکا پہائی غا پوت ویں یا متریرا غا یا کھل پہرا غا۔ اٹھویں پہانجا پہانویں سکی بہنڑ غا بچا ویں یا متریری بہنڑ غا یا کھل بہنڑ غا۔

قد افلح ۱۸ ۵۹۶ النور ۲۴

زَیۡتُہَا یُضِیۡٓءُ وَ لَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡہُ نَارٌ ؕ نُوۡرٌ عَلٰی نُوۡرٍ ؕ یَہۡدِی

آپے ہی بلنڑ لگ جئے غو پہانویں اگ اس غے نیڑے وی نہ لگے؛ لوور لو ہے؛ اللہ تعالیٰ جس ناں

اللّٰہُ لِنُوۡرِہٖ مَنۡ یَّشَآءُ ؕ وَ یَضۡرِبُ اللّٰہُ الۡاَمۡثَالَ لِلنَّاسِ ؕ

چاہوے اپنڑاں نور غو رستو دس دئے تے اللہ تعالیٰ لوکاں ناں سمجھانڑ واسطے مثال بیان فرماوے

وَ اللّٰہُ بِکُلِّ شَیۡءٍ عَلِیۡمٌ ﴿۳۵﴾ فِیۡ بُیُوۡتٍ اَذِنَ اللّٰہُ اَنۡ تُرۡفَعَ

تے اللہ ہر اک چیز ناں جانڑ آلو ہے (۲۸) (وہ دیو) اُن گھراں ماں ہے جنھاں غا بارہ ماں اللہ نے حکم دتو

وَ یُذۡکَرَ فِیۡہَا اسۡمُہٗ ۙ یُسَبِّحُ لَہٗ فِیۡہَا بِالۡغُدُوِّ وَ الۡاٰصَالِ ﴿۳۶﴾

ہے جے ویہہ اچا کیّا جیں تے انھاں ماں اللہ غا ناں غو ذکر کیّو جئے؛ انھاں ماں سویرے شام اللہ غی تسبیح بیان کریں

رِجَالٌ ۙ لَّا تُلۡہِیۡہِمۡ تِجَارَۃٌ وَّ لَا بَیۡعٌ عَنۡ ذِکۡرِ اللّٰہِ وَ اِقَامِ

اسا لوک جنھاں ناں تجارت تے لینڑ دینڑ اللہ غا ذکر تیں اور نماز غی پابندی

الصَّلٰوۃِ وَ اِیۡتَآءِ الزَّکٰوۃِ ۪ۙ یَخَافُوۡنَ یَوۡمًا تَتَقَلَّبُ فِیۡہِ

کرن ناں تے زکوٰۃ ادا کرن تیں غافل نیہنہ کرسکتو ویہہ اس تہاڑا تیں ڈریں جس تہاڑے

الۡقُلُوۡبُ وَ الۡاَبۡصَارُ ﴿۳۷﴾ لِیَجۡزِیَہُمُ اللّٰہُ اَحۡسَنَ مَا عَمِلُوۡا

دل تے اکھ پرتے جیں غیں تانجے اللہ تعالیٰ انھاں ناں انھاں غا عملاں غو بہت چنگو بدلو دئے

وَ یَزِیۡدَہُمۡ مِّنۡ فَضۡلِہٖ ؕ وَ اللّٰہُ یَرۡزُقُ مَنۡ یَّشَآءُ بِغَیۡرِ حِسَابٍ ﴿۳۸﴾

سنگوں انھاں ناں اپنڑاں فضل ناں ہور وی دئے تے اللہ جس ناں چاہوے بے حساب رزق دیدئے (۲۹)

وَ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡۤا اَعۡمَالُہُمۡ کَسَرَابٍۭ بِقِیۡعَۃٍ یَّحۡسَبُہُ

تے جن لوکاں نے کفر کیّو انھاں غا عمل اس راہیں جس را کہ مدان ماں ریت وہے جس ناں تسیا یو

الظَّمۡاٰنُ مَآءً ؕ حَتّٰۤی اِذَا جَآءَہٗ لَمۡ یَجِدۡہُ شَیۡئًا وَّ وَجَدَ

آدمی پانی سمجھے ات توڑی کہ جد وہ اس غے کولے آوے تے اس ناں واہ کجھ وی نہ دسے، ور وہ اللہ ناں

اللّٰہَ عِنۡدَہٗ فَوَفّٰىہُ حِسَابَہٗ ؕ وَ اللّٰہُ سَرِیۡعُ الۡحِسَابِ ﴿۳۹﴾

اپنڑے کولے دیکھے، تے وہ اس غو پورو پورو حساب لے لئے تے اللہ تعالیٰ تاولو ہی حساب لینڑ آلو ہے (۳۰)

منزل ۴

(۲۲) یہ چار قسم غا ہور مڑدتے کانسری ہیں جنھاں غے سامنڑے مومن کانسری ہتھ، پیر، منہ کھلا رکھ سکے انھاں ماں سب تیں پہلاں اپنیں کانسری یعنی ناں اُٹھنڑ بیسنڑ آلیں مسلمان کانسری ہیں غیر مسلم بدچلنڑ کانسریاں تیں وی پڑدو ضروری ہے دوجے اپنیں گولیں تے کجھ اک عالماں غے نزدیک غلاماں غو وی یوہ ہی حکم ہے ورہُنڑ دنیا ماں غلام تے گولی دواں غو رواج ختم ہو گیو ہے۔ تیجے ماتحت کم کاج کرن آلا ویہہ نوکر جہڑا ابڑا جریف ویں یا جلا ہونڑ غی وجہ تیں یا فاتر ہونڑ غی وجہ تیں عورتاں ناں کوئے غرض نہ رکھتا ویں نہ انھاں ناں اس را غی گلاں غو خیال وہے تے چوتھے ویہہ نکا بچہ جنھاں ناں کانسریاں غی خفیہ گلاں غو کجھ پتو ہی نہ وہے۔

(۲۳) یوہ حکم خاص کر غے انھاں کانسریاں واسطے ہے جہڑیں پیراں ماں پازیپ لانویں مھاراں لوکاں ماں تے اس غو رواج ہی نیہنہ ور حکم باقی گہنڑہ غو وی یوہ ہی ہے جے اس ناں چھنکا چھنکا غے نہ ٹرے جس ناں لوکاں غو ذہن اس پاسے مڑ جئے تے گفیہ زینت باندے آجے۔ خیر! جہڑی کائے اس بارہ ماں نکی موٹی غلطی ہو جئے فرمایو؛ سارا رلٚ غے اس واسطے اپنڑاں مالک اگے توبہ کرو بس انھاں ہدایتاں ور عمل کرنوں تے اللہ تیں ڈر ڈر غے توبہ کرتاں رہنوں ہی کامیابی غو رستو ہے، تے اس تیں علاوہ دنیا جتناں وی رستا کڈے ویہہ سارا ناکامی ہی ناکامی غا رستا ہیں۔

(۲۴) بے حیائی تے بدکاری تیں بچانڑ واسطے اللہ نے اپنڑاں ایمان آلاں بنداں ناں جنھاں گلاں غو حکم دتو ہے انھاں بچوں اک اہم گل بے نکاح مڑدتے کانسری غاں وارثاں ناں کہئی جا رہئی ہے جے جہڑا بے نکاح مڑدتے کانسریں تھاری ماتحتی تے سرپرستی ماں ہیں تم انھاں غو نکاح کرادیو. ویہہ بے نکاحیا پہانویں پہلاں تیں ہی بے نکاحیا ویں کہ انھاں غو اجوں نکاح ہی نہ ہوووہے، تے پہانویں طلاق غی وجہ تیں خاوند بیویاں تیں بجنڑ رہ گیا ویں اور بیویں مطلقہ ہوگئیں ویں یا دواں جیئیاں بچوں اک مرگیو وہے جس ناں دوجو بے نکاح ہوگیو وہے، ور نکاح کراتاں سرپرستاں ناں یا آپ نکاح کرنڑ آلاں ناں اک گل غو مچ ڈر رہ جے کدے نکاح کر غے خرچو بدھ جانڑ ناں ہور غریب نہ ہو جاؤں، اس واسطے فرمایو جے روزی دینڑ آلی ذات تے اللہ غی ہے تمناں اسے غا بوآ غی آس رکھنی لوڑیئے، ہوسکے وہ اپنڑاں فضل ناں نکاح تیں بعد غریبی غے بجائے ہور مالدار کردیئے۔ کیوں جے اس غا گھر ماں کسے چیز غو کہاٹو نیہنہ تے وہ سب ناں جانڑے وی ہے جے کونڑ کس غو مستحق ہے۔ رحمت عالم ﷺ فرمانویں۔ ترے بنداں غی اللہ ضرور مدد فرماوے انھاں ماں اک وہ ہے جہڑو پاکدامن رہنڑ واسطے تے گناہ تیں بچنڑ واسطے نکاح کرے (ترمذی شریف، مسند احمد) تے جنساں نکاح کرن جگو سروں ہی کجھ نہ سَرے وہ صبر کرے تے اپنڑاں آپ ناں گناہ تیں بچا غے رکھے جس غو طریقو رحمت عالم ﷺ نے یوہ دسیو جے وہ خوب زیادہ نفلی روزہ رکھے (بخاری) یوہ حکم تے ازاد مڑدتے کانسری واسطے ہے اس غے ناں ناں جنھاں لوکاں کولے غلام گولی ویں انھاں ناں حکم دتو جے تم اپنڑاں غلاماں تے گولیاں ماں جیکدے نکاح کرنڑ غی قابلیت دیکھیں تاں انھاں غو وی نکاح کرادیو۔ خیر! اج غلام گولیں دنیا تیں ختم ہی ہوگیا ہیں۔

(۲۵) یوہ حکم وی غلاماں تے گولیاں غا بارہ ماں ہے جے انھاں غا مالک جد یاہ گل سہئی کریں جے انھاں واسطے ازادی بہتر ہے یعنی یہ ازاد ہو غے بدکاری یا چوری چکاری نیہنہ کرسیں فر ویہہ غلام یا

گولیں اپنّاں مالک ناں یوہ معاہدو کرنوں چاہویں جے ہم محنت مزوری کرغے تمنّاں اتنّی رقم دے دیاں غا تم ہمنّاں ازاد کر چھوڑ وتاں انھاں غاں مالکاں ناں یوہ معاہدو کرلینوں چاہیئے ور یاہ محنت مزوری حلال تے جائز طریقہ غی ہونّی وی ضروری ہے تے دوجاں مسلماناں ناں چاہیئے جے ویہہ زکوٰۃ خیرات ناں انھاں غی مدد کریں تا نجے ویہہ غلامی تیں اپنّی جان چھڑ کا سکیں۔

(٢٦) اج غی جہالت ہاروں اسلام تیں پہلاں عرب غی جہالت ماں بدکاری غو کاروبار کرن غو خوب رواج تھو تے یوہ کم گولیاں بچاریاں غے ذریعے وہے تھو یعنی کوئے بڑو کھڑ پینچ پنج دس گولیں رکھ لئے تھو فر انھاں کولوں بدکاری کرا کرا غے پیسہ کماوے وہے تھو خود منافقاں غا سردار عبداللہ ابن ابی جس نے حضرت عائشہ صدیقہؓ ور تہمت لائی تھی اس نے وی اپنّے گھر کئیں گولیں رکھیں وی تھیں جنھاں غے ذریعے وہ حرام غی دولت بٹھلی کرے وہے تھو انھاں بچوں اللہ نے ایکن گولی ناں ایمان غی توفیق دیدتی جس تیں بعد ویہہ بدکاری تیں نمکر گئیں اس ور اس لعین نے انھاں غی مارکُٹ کی۔ اس گولی نے کسے رایاہ گل حضرت ابو بکر صدیقؓ توڑی پہچائی فراتوں رسول اللہ ﷺ غی بارگاہ ماں پجی تے حضرت ﷺ نے ویہہ گولی صاحبہ ازاد کرا چھوڑیں روایتاں ماں انھاں غو ناں معاذہؓ آیو ہے (ابن کثیر، ابن جریر) اس ور یاہ آیت پاک نازل ہوئی۔ تے عبداللہ ابن ابی غی گل سامنّے رکھ غے فرمایو جے کجھ تے شرم کرو جدکہ یہ گولیں پاکدامن وی رہنّوں چاہویں فر وی تم دنیا غی لالچ پچھے انھاں ناں بدکاری واسطے مجبور کریں۔ تے جن بچاریاں نا مجبور کر غے زبردستی انھاں تیں بدکاری کرائی گئی تھی انھاں واسطے فرمایو جے اَللّٰہُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ہے یعنی یوہ گناہ تے بڑو ہے ور اللہ غی ذات معاف کرن آلی ہے وہ معاف کردئے غو" جدکہ ویہہ پاکدامن وی رہنّوں چاہویں" یاہ گل عبداللہ ابن ابی غا اس واقعہ ور فرمائی ورنہ یوہ مطلب نیہنہ کہ جے ویہہ آپ بدکاری کرنّی چاہویں تاں کرن دیو! نیہنہ! آپ ﷺ نے اس ور سخت پابندی لائی تے ایسی کمائی وی دولت ناں خبیث تے بچ پہیڑی حرام دولت فرمایو ہے۔ (ابوداوود، ترمذی)

(٢٧) یعنی ہم نے زناء، تہمت، تے پڑدا وغیرہ غا صاف صاف احکام بیان کردتا ہیں متقی لوکاں غو یوہ کم ہے جے ویہہ اللہ غا کلام تیں نصیحت حاصل کریں تے انھاں حکماں ور عمل کریں ورنہ نافرماناں لوکاں غی تباہی غا قصہ تے قرآن ماں جگہ جگہ بیان کردتا گیا ہیں فراساں ان منّاں ناں پرانی نافرمان قوماں ور آن آلا عذاب واسطے تیار رہنّوں چاہیئے!۔

(٢٨) اس آیت پاک ناں مفسر حضرات آیت نور لکھیں نور یا لوء کسے وی اسی چیز ناں کیہنہ جہڑی آپ دستی وہے تے اس غی چمک ناں دوجیں چیز وی دسن لگ جئیں (امام غزالی) زمین اسمان غا بلکہ ساری کائینات غی اک اک چیز غو وجود اللہ تعالیٰ ہی غی ذات ناں ہے اس گلوں وہ ہر اک چیز غو نور ہے تے کائینات ماں جسناں وی سدو رستو دسے وہ اسے غا فضل ناں دسے اس گلوں کائینات غی چیز ناں وہ ہی ہدایت غو نور عطا کرن آلو ہے اسے نے انساناں غاں دلاں ماں ہدایت غو نور رکھیو ہے فر کجھ تے اس دل غا نور ناں کم ماں لیا غے ایمان غی دولت کھٹ لئیں ور کجھ اپنّاں دل غا ہدایت آلا اس دیا ناں بجھا غے اندھیریاں ماں ہی پہملن پہوسا کھائیں حضرت ابن عباسؓ نے زمین اسمان غا نور ہون غو یوہی مطلب بیان کیو ہے جے وہ ہی ہر ایکن ناں ہدایت غو نور عطا کرن آلو ہے۔ تے مومن غا دل ماں اس غا نور ہدایت غی مثال اس را ہے جس را کسے آہلا ماں اک اسو دیو وہے جہڑو چمکتا تارہ ہاروں ایکن شیشہ ماں یا قندیل ماں وہے تے اس ماں زیتون غو اسو صاف شفاف تیل بلتو وہے جہڑو بتی ناں اگ لان تیں پہلاں ہی اس را لگے جے ہُن بلیو کہ ہُن بلیو! کیونجے یوہ تیل زیتون غا اسا بوٹا غو ہے جہڑو لہندا چڑھدا آنے پاسے نیہنہ بلکہ بشکار مدان ماں ہے جس کر غے دیہنہ لگتاں ہی اس ور تہپ لگے جہڑی دیہنہ لہن توڑی اسے را رہ۔ اسا بوٹا غو تیل بالکل صاف وہے بس اسے را مومن غی چھاتی غا آہلا ماں دل غو شیشو ہے جس ماں ہدایت غا نور غو دیو بل رہیو ہے جہڑو اللہ غا ہر اک حکم لبھن تیں پہلاں ہی

أَوْ كَظُلُمٰتٍ فِيْ بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَّغْشٰهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ

یا (ان غا عملاں غی مثال اس را ہے) جس راڈ ونگا سمندر ماں انھیر اویں جتھاں ور کانگ چڑھ رہئی وہے اس غے اپر اک

مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ؕ ظُلُمٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ؕ اِذَآ اَخْرَجَ

ہور کانگ وہے (تے) اس غے اپر چھپڑ ھ ویں (جنّے) اک غے اُپر اک انھیر اہی انھیر اویں جیکدے وہ اپنوں ہتھ

يَدَهٗ لَمْ يَكَدْ يَرٰىهَا ؕ وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ

کڈے تے اس ناں وی نہ تک سکے تے جس ناں اللہ تعالیٰ ہی لوء نہ دئے اس واسطے کِدے وی

مِنْ نُّوْرٍ ﴿٤٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ

ع ٥ ١١

کائے لوء نیہنہ (٣١) کیوں! تم دیکھتا نیہنہ کہ جہڑا اسماناں ماں تے زمین ماں ہیں اور

وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صٰٓفّٰتٍ ؕ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَتَسْبِيْحَهٗ ؕ

کھم کھلیار یا وا پکھیروں سارا اللہ ہی غی تسبیح کریں؛ ہر ایکن ناں اپنّی نماز تے تسبیح غو پتو ہے

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ

تے ویہہ جو کجھ وی کریں اللہ تعالیٰ اس ناں خوب جانّے تے اسماناں غی اور زمین غی بادشاہی اللہ ہی غی ہے

وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ سَحَابًا ثُمَّ

تے اللہ تعالیٰ در ہی مڑ غے جانّوں ہے (٣٢) کیوں! تم دیکھتا نیہنہ جے اللہ تعالیٰ چھپڑ ناں ہک لیاوے فر

يُؤَلِّفُ بَيْنَهٗ ثُمَّ يَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ

وہ اس ناں آپس ماں ملا دئے فر وہ اس غی تہ ور تہ لادئے تے تم دیکھیں جے اس غے بشکاروں نکل غے بدّل

خِلٰلِهٖ ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْۢ بَرَدٍ

(برھن لگ جئے) تے وہ ہی اسمان تیں یعنی چھپڑ غاں بڑاں بڑاں حصاں بچوں نھاس نازل کرے

فَيُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ وَيَصْرِفُهٗ عَنْ مَّنْ يَّشَآءُ ؕ يَكَادُ

فر جس ور چاہوے اس ناں برھا چھوڑے تے جس تیں چاہوے ہٹا چھوڑے چھپڑ ماں بجلی

سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ؕ

غی چمک اس را لگے جے اے ہُن اکھاں ناں لے جئے غی (٣٣) اللہ ہی رات تے تہاڑی ناں بٹاتو رہ

عمل واسطے دوڑ پئے اس را مومن غا دل ماں نور ہی نور وہے جس ناں آپ وی چمکے تے ہدایت حاصل کر لئے اور دوجاں ناں وی ہدایت غی لوء دسے اللہ تعالیٰ اپناں فضل ناں یہ مثال بیان کر کر غے جس ناں چاہوے اس ناں اس غی ہدایت عطا کر دیئے تے اس غو رستو دس چھوڑے حضرت ابن عباسؓ تے دوجاں مچ بزرگاں نے اسے را تفسیر کی ہے اور حضرت کعب اخبارؓ فرماویں جے یاہ مثال رحمت عالم ﷺ غا مبارک دل غی ہے (ابن کثیر وغیرہ)

قد افلح ۱۸ ۵۶۸ النور ۲۴

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿۴۴﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ

یقیناً اس ماں لوء آلاں واسطے بڑی عبرت ہے (۳۴) تے اللہ تعالیٰ نے ہر اک ٹُرن پھرن آلو جاندار

دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ

پانٔی تیں پیدا کیّو فر انھاں بچوں کجھ تے اپناں ٹھڈ غے پہار چلیں تے کجھ

يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰٓى اَرْبَعٍ ۭ يَخْلُقُ

دو پیراں ور چلیں ، تے کجھ چار پیراں ور چلیں ، اللہ تعالیٰ جو چاہوے

اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۵﴾ لَقَدْ اَنْزَلْنَآ

سو پیدا کرے بیشک اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھنؔ آلو ہے ؛ یقیناً ہم نے صاف صاف

اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ ۭ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ

آیت نازل کر دتیں ہیں تے اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے سِدّا رستہ غی

مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۴۶﴾ وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا

ہدایت دیدئے (۳۵) تے (کجھ) لوک کیہنہ: جے ہم اللہ تعالیٰ ور تے رسولؐ ور ایمان لے آیا تے ہم نے حکم من لیّو

ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۭ وَمَآ اُولٰٓئِكَ

فر اس توں بعد وی انھاں بچوں اک جماعت (اپنٔی گل تیں) پھر جئے ؛ تے یہ لوک ایمان آلا

بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۷﴾ وَاِذَا دُعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

بالکل نیہنہ ہیں (۳۶) تے جدو یہہ اللہ تے اس غا رسولؐ در بلّا یا جئیں تا نجے رسولؐ انھاں غے بشکار فیصلو فرمادیں

اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۴۸﴾ وَاِنْ يَّكُنْ لَّهُمُ الْحَقُّ يَاْتُوْٓا

تاں انھاں غی اک جماعت تدّے ہی منہ موڑ لئے ؛ تے جے حق انھاں در وہے تاں نبیؐ کؤنے بڑا

اِلَيْهِ مُذْعِنِيْنَ ﴿۴۹﴾ ۭ اَفِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَمِ ارْتَابُوْٓا اَمْ يَخَافُوْنَ

فرمانبردار بنؔ غے آجیں کیوں ! انھاں غا دلاں ماں روگ ہے یا یہ شک ماں پیا واہیں یا انھاں ناں اس گل

اَنْ يَّحِيْفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُوْلُهٗ ۭ بَلْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۵۰﴾

غو ڈر ہے جے اللہ تے اس غا رسولؐ انھاں ور ظلم کریں غا ؟ نیہنہ ! بلکہ یہ آپے ہی ظالم ہیں (۳۷)

منزل۴

(۲۹) یوہ انھاں لوکاں غو حال بیان ہو رہیو ہے جھاں غاں دلاں ماں ہدایت غو یوہ دیوّ بلّے جے ویہہ اساں گہراں ماں یعنی مسیتاں ماں ویں جھاں غا بارہ ماں اللہ نے یوہ حکم دتو ہے جے انھاں غو پورو پورو احترام کر غے انھاں غی شان اُچّی کی جئے ان مسیتاں ماں اللہ غی یاد تے اس غا ذکر واسطے ان لوکاں غو اتنوں آنٔوں جانٔوں رہ جئیں یہ ہی انھاں غا گہر ہیں۔ ان مسیتاں ماں سویرے شام اسامڑ داللہ غی یاد تے اس غی تسبیح کریں جھاں ناں خریدنؔ بیچنؔ غو کارو بار اللہ تعالیٰ غا ذکر تیں تے اس غا سارا دین ور عمل کرن تیں خاص کر غے نماز قائم کرن تے زکوٰۃ ادا کرن تیں روک نیہنہ سکتو تے اتنیں نیکیں کر کر غے وی ویہہ اپناں مالک غی بارگاہ ماں حاضر ہونؔ تیں تے قیامت غا اس تہاڑا تیں ڈرتا تے کمتا رینہنہ جدا کھ تے دل پر تے جیں غا یعنی دلاں ماں کہبرا تے خوف وہے غو اور اکھ تاڑے لگّی وی ویں غیں۔ ور انھاں غا نیک عملاں غو یوہ نتیجو نکلے غو جے اللہ انھاں ناں ان غا عملاں غو بہترین اجر دیئے غو سگوں اپناں فضل ناںؔ بے حساب عطا کرے غو۔ تفسیر قرطبی ماں ہے جے رحمت عالم ﷺ غا صحابہؓ بچوں اک صحابی تجارت کریں ویں تھا اور تقوٰی غو یوہ حال تھو جے جیکدے سودو تولتاں تولتاں اذان غی اواز آجئے تھی تاں تر کھڑی ناں اتے سٹ غے نماز در دوڑ پیں تھا وہ سودو وی نیہنہ تولیں تھا تے اک دوجا صحابی تلوار بنا بنا غے بیچیں تھا ور لوہ گرم کر غے ہتھوڑا ناںؔ کٹتاں کٹتاں جیکدے اذان غی اواز آجئے تھی تاں چکیو و ہتھوڑو پچھے سٹ چھوڑیں تھا تے مسیت در دوڑ پیں تھا یعنی وہ چکیو و ہتھوڑو وی لوا ور نیہنہ ماریں تھا یاہ آیت پاک انھاں غا بارہ ماں ہی نازل ہوئی ہے۔

(۳۰) کافراں غی دو قسم ہیں اک ویہہ جہڑا کجھ نہ کجھ آخرت ناں منیں جس را کہ یہودی، عیسائی تے عرب غا کجھ مشرک تھا ور ویہہ خدا غی توحید ور ایمان نہ لیا غے بس کجھ بوداں سہاراں ور آس لا غے بیٹھا وا تھا۔ تے اپناں خیال غے مطابق کجھ نیک کم وی کر رہیا تھا ور چہر توڑی خدا غی توحید ور پورو ایمان نہ وہے تے اس غو سارو دین نہ منیوں جئے اچر توڑی کوئے عمل وی اس غی بارگاہ ماں قبول نیہنہ ہو تو اساں کافراں غا بارہ ماں فرمایو جے انھاں غی حالت تے اس را ہے جس را کدے صاف مدان ماں پئی وی ریت چمکتی وہے جس ناں دوروں تک غے تسیایو بندو پانٔی غی باں سمجھے فر اٹھتو ٹھو جد اُت پجے پتو لگے جے ات پانی شانی تے کجھ نیہنہ ور موت غی کہڑی سرور کھلّی ہے اتے اللہ اس غی عمر غو حساب پورو کر دیئے اس را کافر قیامت غے تہاڑے اپناں عملاں ناں دیکھے غو جے یہ تے ریت غا ٹھیر ہیں۔ فر زندگی غا پل پل غو حساب دیڑو پوے غو تے چھیکڑ جہنم اس غو ٹھکانٔوں بنے غو۔

(۳۱) یاہ دوجی قسم غاں کافراں غی مثال ہے جہڑا آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں سِروں منتا ہی نیہنہ نہ انھاں کؤنے علم غی لوء وہے بلکہ بس کفر تے شرک تے جہالت غی اُنھیریاں ماں ہی ڈابو مارتا ویں فر اس ور اسلام غی ضد تے نفرت غو اِسّو پڑدو چڑھیو وو وہے کہ ویہہ اسلام غی لوء ور غور ہی نہ کریں بلکہ اپنٔی جہالت ماں ہی مست ویں۔ انھاں غی مثال اس را ہے جس را کوئے ڈونگا سمندر غے تھلّے پیو وو وہے جس غے اپر سخت قسم غیں کانگ ور کانگ چڑھتی ویں۔ اپروں شاہ کالا چھڑ چڑھیا وا ویں، غور کرو! یوہ بندو کتنیاں انھیریاں ماں پیو وو وہے کہ اس ناں اپنٔوں ہتھ

بَسار یو وو نیہنہ دستو بس یوہ ہی حال کا فراں غو ہے۔ تے اصل گل یاہ ہے جے جہڑو خدا غا درتیں منہ، موڑ لئے فر جد خدا ہی اس ناں لوء نصیب نہ کرے تاں اس ناں کتوں لوء نصیب وہے۔

(۳۲) یاہ گل سورت بنی اسرائیل آیت ۴۴ تے دوجیاں کئیاں جگھاں ور گذر گئی ہے جے کائینات غی اک اک چیز اللہ غی تسبیح تے اس غی حمد کر رہئی ہے ہر ایکنؒ ناں اللہ نے اس غی حیثیت غے مطابق تسبیح تے نماز سکھا دتی جے جہڑی ہر چیز نے سمجھ لی ہے تے ہر چیز اپنا مالک غی تسبیح ماں لگی وی ہے ور! یوہ انسان دنیا غا جنجال ماں اسو پھسیو کہ یوہ اپناں مالک ناں ہی بسار بیٹھو۔ خیر! اللہ تعالیٰ ہر ایکنؒ غا عمل تیں واقف ہے تے زمین اسمان غی بادشاہی وی اسے غا ہتھ ماں ہے اور جانوں وی ساراں نے چھیکڑ اسے غی بارگاہ ماں ہے لہذا اک تہاڑے ساراں غو لیکھو ہوجئے غو۔

قد افلح ۱۸ ۵۶۹ النور ۲۴

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ

ایمان آلاں غی گل تے بس یاہ ہے کہ جسو یلے ویہہ اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ در بلایا جیں

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ

تانجے رسولؐ انھاں غے بشکار فیصلو کر دیں تاں ویہہ یاہی عرض کریں: جے ہم نے سُنؒ لیو تے ہم نے من لیو یہ ہی

الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ

لوک ہیں کامیاب ہونؒ آلا؛ تے جہڑو اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ غی فرمانبرداری کرے اور اللہ تیں ڈر تو رہ

وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ

نالے پرہیزگاری اختیار کرے فر اسا ہی لوک کامیابی حاصل کرن آلا ہیں (۳۸) تے (اے نبیؐ) یہ لوک زور لا لا غے

أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُلْ لَا تُقْسِمُوا ۖ طَاعَةٌ

اللہ غی قسم کریں کہ جے تم انھاں ناں حکم دیں غا تاں یہ ضرور (جہاد واسطے) نکل پُویں غا؛ تم فرمادیو: قسم نہ کرو!

مَعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا

شریعت غے مطابق فرمانبرداری لوڑیئے! تم جو کجھ کریں اللہ ناں اس غی پوری خبر ہے (۳۹) تم فرمادیو: اللہ غی فرمانبرداری

اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ

کرو نالے رسولؐ غی فرمانبرداری کرو! تے جے تم منہ پھیر لیں غا تاں یاد رکھو! نبیؐ غے ذمہ وہ ہی ہے جس غی ذمہ واری انھاں

وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى

ور رکھی گئی ہے تے تھارے ذمہ وہ ہے جس غو پہار تمناں چکایو گیو ہے تے جے تم انھاں غی فرمانبرداری کریں غا تاں تمناں

الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

ہدایت تھا جئے غی؛ اور رسولؐ غے ذمہ تے بس (حکم) صاف صاف پہچا دیئوں ہے؛ تے اللہ نے انھاں لوکاں واسطے جہڑا

مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا

تھارا بچوں ایمان لیایا تے جنھاں نے چنگا عمل کیا وعدو کیو ہے جے وہ ضرور انھاں ناں زمین ماں حکومت عطا کرے غو جس راکہ

اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي

اس نے انھاں تیں پہلاں لوکاں ناں عطا کی تھی تے وہ ضرور انھاں واسطے انھاں غا اس دین ناں مضبوطی دئے غو جہڑو

منزل ۴

(۳۳) اپر اللہ تعالیٰ غی بادشاہی غو ذکر تھو ہُنؒ اس غی قدرت بیان کی جارہئی ہے اور قدرت وی واہ جس ناں ہر اک بندو دیکھے تے سمجھے اور اج تے ہوائی جہاز غی سواری کرتاں اس نقشہ ناں بالکل نیڑے تیں ہر اک آدمی اپنی اکھاں ناںؒ تک سکے جے کس را اللہ صاف اسمان ور چھڑ غا نگّا نگّا ٹوٹا پیدا فرماوے فر انھاں ناں ھک غے اک جگہ کٹھا کرے تے انھاں غیں ہیٹھ اپر تہ لا دیئے فر چانؒ چک اس بچوں رحمت غیں پھوئیں برہن لگ جئیں تے کدے کالا کالا چھڑاں غا پہاڑ بنؒ لگ جیں، فر چھڑ غاں ان پہاڑاں بچوں نھاس غی بوٹھ لگ جئے تے جس علاقہ واسطے حکم وہے ات غی فصل ناں تباہ برباد کر دیئے تے جس ناں وہ چاہوے اپناں فضل ناںؒ بچا لئے یوہ سارو اسے غی قدرت غو کمال ہے اسے غی قدرت ناںؒ بوٹھ برتاں اسمان ور اس تیزی ناںؒ بجلی چمکے جے لگے کہ ہُنؒ لوکاں غیں اکھاں غی لوء لے جئے غی۔

(۳۴) رات تہاڑی غو پھیر پرت تے کھٹوں بدھنوں وی اللہ تعالیٰ غی قدرت ناںؒ ہی وہے جنھاں غی اکھاں ماں دل غی لوء وہے تے جہڑا دل و دماغ تیں کجھ کم لیں انھاں واسطے اس ماں مچ عبرت تے نصیحت غیں گل ہیں۔

(۳۵) یاہ گل سورت انبیاء ماں وی گذر گئی ہے اللہ نے ہر اک جاندار پانی تیں پیدا فرمایو ہے تے پانی ہر ایکنؒ غی زندگی واسطے ضروری کیو اس غی پیدا کی وی جیا جون بچوں کجھ تے ٹِڈھ غے پہار چلیں جس راکہ سپ، کیڑا مکوڑا وغیرہ تے کجھ دو جنگاں ور چلیں جس راکہ انسان تے پکھیروں تے کجھ چار پیراں ور چلیں جس را چوکھر تے جانگلی جانور، یاہ ساری جیا جون اسے نے پیدا کی ہے جس غو مطلب یوہ ہے جے وہ ایکلو اس جیا جون غو مالک ہے وہ جو چاہوے سو پیدا کرے تے اس ناں جس را چاہوے بناوے اس واسطے کسے گل ماں کجھ روک نیہنہ کیو نجے وہ ہر چیز ور قدرت رکھنؒ آلو ہے اس نے اپنی قدرت غیں یہ نشانی تے یہ حکم کھول کھول غے بیان کیا تے یہ ساریں گل ہدایت غا سِروَند ہیں اور وہ جس ناں چاہوے ہدایت ناںؒ نواز دیئے۔

(۳۶) اتوں کجھ اگے توڑی ہُنؒ منافقاں غو ذکر ہو رہیو ہے جہڑا زبانی تے اسلام، ایمان تے اللہ تعالیٰ تے اس غا حبیب ﷺ غی فرمانبرداری غا بڑا بڑا دعوٰی کریں ویں تھا ور جد عمل غو ویلو آوے تھو منہ، موڑ لیں تھا انھاں غا بارہ ماں فرمایو جے یہ پہلاں تیں ہی مومن نیہنہ ور نہ اک پاسے ایمان غو دعو تے دوجے پاسے اللہ تعالیٰ تے اس غا حبیب ﷺ غی فرمانبرداری تیں عمل غے وقت انکار! یہ دو گل کٹھیں نیہنہ ہو سکتیں۔ خیر! یاہ گل مدینہ غا مشہور منافقاں غی تھی ور اج تم ہزاراں مسلماناں ناں دیکھیں غا کہ انھاں غی وی یاہی حالت ہے۔ اللہ بچاوے آمین.

(۳۷) منافقاں غی منافقت غی یاہ اک مثال بیان فرمائی ہے جے منافق لوک اک پاسے تے ایمان نالے اللہ تعالیٰ تے بنی پاک ﷺ غی اطاعت غو دعو کریں ور دوجے پاسے انھاں غی منافقت غو یوہ حال ہے کہ کوئے مقدموں آ جائے اور انھاں ناں پتو وہے جے ہم ناحق ور ہاں فر ویہہ اللہ غا قانون غے مطابق فیصلو کرنؒ واسطے رحمت عالم ﷺ غی عدالت ماں بلایا جیں تاں یہ اِیاں اُواں

کھسکن اور جانڑ بچان لگ جیں ور چارے قضاء جیکدے یہ ہی حق ور ویں تے انھاں ناں پکو پتو وہے جے فیصلو مھارا ہی حق ماں وہے غو فر تے بڑا فرمانبردار بن غے رحمت عالمﷺ کوئے آجیں حالانکہ اسے غو ناں منافقت ہے تے یا ہی حالت اج غاں منافقاں غی وی ہے کہ جت انھاں غو فائدو وہے ات انھاں ناں قرآن وحدیث غو اسلامی قانون مچ سہنوں لگے ور جد اسلامی قانون اساں ظالماں ور کوڑا برھان غی گل کرے فر یہ نک چھکن لگ جیں اللہ تعالیٰ منافقاں غی اس دوباجری پالسی غی وجہ بیان فرماوے جے دعوو تے مسلمان ہونڑ غو کریں ور انھاں غاں دلاں ماں اجوں کفر، شرک، تے منافقت غو روگ ہے جہڑو انھاں ناں خدا غا قانون در نیہنہ جان دیتو۔ یا فر انھاں غاں دلاں ماں شک ہے یہ کہنڑ واسطے تے اسلام ناں سچو دین کیہنہ ور انھاں غا دل شک غا روگ ناڑ پہریاوا ہیں تے یا فر یہ یاہ گل سمجھیں جے اللہ تعالیٰ تے اس غو حبیبﷺ انھاں ور ظلم کر چھوڑیں غا حالانکہ قرآن وحدیث غا عدل آلا قانون تیں بدھ انھاں ناں کتوں انصاف تھا سکے!! اصل ماں تے یہ ہی ظالم ہیں جہڑا اپنڑوں حق وصول کرن واسطے تے قرآن وحدیث غا قانون غی ڈھئی نُوڑ لیں ور جد دوجاں غو حق دینوں وہے فر قرآن وحدیث غا سچا تے سُچا قانون تیں ڈریں۔

(۳۸) منافقاں غا مقابلہ ماں موموناں غی شان بیان ہو رہئی ہے جے انھاں ناں جد وی اللہ تعالیٰ غا قانون غے مطابق فیصلہ واسطے نبی رحمتﷺ غی عدالت ماں بلایو جئے یہ فٹ فرمانبردار بنڑ غے حاضر ہو جیں تے اپنڑاں ایمان غو نقد و نقد ثبوت پیش کریں پہانویں عدالت ماں انھاں غا حق ماں فیصلو وہے یا انھاں غے خلاف وہے اسے غو ناں ایمان ہے تے یہ ہی لوک کامیاب ہونڑ آلا ہیں جہڑا ہر حال ماں اللہ تعالیٰ تے اس غا سچا حبیبﷺ غی فرمانبرداری کریں تے اللہ تعالیٰ تیں ہر وقت ڈرتا ریہنہ تے ہر اک کم اس تیں ڈر ڈر غے تے اس غی نافرمانی تیں بچ بچ غے کریں. یہ ہی لوک دنیا تے آخرت دواں جہاناں غی کامیابی کھٹیں۔

(۳۹) منافقاں غو کم ہمیشاں چُھوٹھیں قسم کر کر غے تے چُھو پڑیں چاپڑیں ویں گل کر غے یقین دوانڑ غو وہے یوہ ہی کم مدینہ غا منافق کریں تھا انھاں ناں ہی کہیو جا رہیو ہے جے زور لا لا غے قسم کرن غی لوڑ نیہنہ۔ جے تم سچا مومن ہیں تاں فرمانبرداری غو جہڑو سدو طریقو ہے اس غے مطابق دین ور عمل کر غے اپنڑی فرمانبرداری غو ثبوت پیش کرو! کیونجے تھارو کوئے وی عمل اللہ تعالیٰ تیں چھپیو و نیہنہ رہ سکتو۔

(۴۰) اسماں ایمان آلاں واسطے فتح تے کامیابی غی اور دنیا ماں اقتدار عطا ہونڑ غی خوشخبری ہے ور منافقاں تے مشرکاں واسطے بڑی درڑ ہے جہڑا اپنڑی سازشاں غی پھوکاں ناڑ اس دیّا ناں بجھانڑ غی کوشش کریں تھا۔ جے تم پہانویں کتناں ہی سڑو تے کڑھو ور اللہ ایمان آلاں ناں جس را پہلاں دنیا ماں خلافت، اقتدار تے حکومت عطا کرتو رہیو ہے اج وی ضرور کرے غو تے خوف ڈر غو یوہ ماحول امن ناڑ اک تہاڑے ضرور بدلے جئے غو فر ایمان آلا کسے خوف خطرہ تیں بجن ایکلا اپنڑاں مالک غی عبادت کریں غا کوئے انھاں ناں روک ٹوک نیہنہ سکسیں فر یوہ ہی ہوو کجھ سالاں تیں بعد ہی مکّو پاک فتح ہو گیو تے فر دو سال ماں ہی پورا عرب تیں شرک ناں اپنڑی کھند کھندولی چالینڑی پئی، فر خلافت راشدہ غا بابرکت دور ماں تے اسلام غی یالوء روم تے ایران غا بتّاں ناں توڑ غے دنیا غا کوناں کوناں ماں بجنڑ لگ گئی تے جس نے وی اس خدائی طاقت ناڑ ٹکر لی وہ چکناّ چور ہی ہو گیو۔ یاہ خوشخبری سنائی تے صحابہ کرامؓ ناں ہی جارہئی تھی ور انداز اسّو اختیار کیو جے ایمان آلا جد وی اپنڑے اندر یہ صفت پیدا کریں غا اللہ غو وعدو وی ضرور پورو ہو جئے غو۔

(۴۱) ایمان آلاں ناں دنیا ماں عزت تے آخرت ماں مغفرت نانڑے اللہ غی رحمت کھٹّنڑ غو طریقو دسیو جا رہیو ہے۔ جے نماز غی پابندی کرو تے زکوٰۃ دیتا رہونانڑے رحمت عالمﷺ غی مکمل اطاعت کرتا رہو بس یہ ہی ویہہ چیز ہیں جہڑیں اللہ غی رحمت غا بُوّا کھولیں تے فر دنیا آخرت غی کامیابی نصیب وہے جد تھارے اندر یہ صفت پیدا ہو جیں فر تمناں کافراں غی لَش پھش تے

اَرۡتَضٰى لَهُمۡ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ خَوۡفِهِمۡ اَمۡنًا ؕ يَعۡبُدُوۡنَنِىۡ

اس نے انھاں واسطے پسند کیّو ہے تے وہ انھاں غی اس خوف غی حالت ناں ضرور امن ناڑ بدلا چھوڑے غو، ویہہ میری ہی

لَا يُشۡرِكُوۡنَ بِىۡ شَيۡـًٔـا ‌ؕ وَمَنۡ كَفَرَ بَعۡدَ ذٰ لِكَ فَاُولٰٓـئِكَ هُمُ

عبادت کریں غا، (تے) کسے چیز ناں وی میرے ناڑ شریک نیہنہ کرسیں اور جہڑو اس توں بعد (وی) کفر کرے فر اسا لوک

الۡفٰسِقُوۡنَ ۝۵۵ وَاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيۡعُوا

ہی نافرمان ہیں (۴۰) تے نماز قائم کرو تے زکوٰۃ دیتا رُہو اور رسولؐ غی فرمانبرداری

الرَّسُوۡلَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُوۡنَ ۝۵۶ لَا تَحۡسَبَنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا

کرو تانجے تھارا ور رحم کیّو جئے؛ تے تم کافراں غا بارہ ماں یوہ خیال بالکل نہ کرو

مُعۡجِزِيۡنَ فِى الۡاَرۡضِ‌ ۚ وَمَاۡوٰٮهُمُ النَّارُ‌ ؕ وَلَبِئۡسَ الۡمَصِيۡرُ ۝۵۷ ع ۷ ۱۳

جے ویہہ زمین ماں مھارا قابو تیں باہر ہو جیں غا تے انھاں غو ٹھکانوں جہنم ہے اور وہ مچ پھیڑ وٹھکانوں ہے (۴۱)

يٰۤـاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لِيَسۡتَاۡذِنۡكُمُ الَّذِيۡنَ مَلَكَتۡ اَيۡمَانُكُمۡ

تے اے ایمان آلیو! تھاری ملکیت غاں غلاماں ناں تے تھاراں انھاں بچاں ناں جہڑا اجاں

وَالَّذِيۡنَ لَمۡ يَبۡلُغُوا الۡحُلُمَ مِنۡكُمۡ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ‌ ؕ مِنۡ قَبۡلِ صَلٰوةِ

بالغ ہونڑ غی عمر ناں نہ پُجیاویں ترے وقتاں ماں تھارا کولوں اجازت لے غے آنوں چاہئیے سویرے غی نماز

الۡفَجۡرِ وَحِيۡنَ تَضَعُوۡنَ ثِيَابَكُمۡ مِّنَ الظَّهِيۡرَةِ وَمِنۡۢ بَعۡدِ

تیں پہلاں تے دوپہر ویلے جد تم اپنڑاں کپڑا لاہ غے رکھ چھوڑیں تے کفتاں غی

صَلٰوةِ الۡعِشَآءِ ؕ ثَلٰثُ عَوۡرٰتٍ لَّـكُمۡ‌ ؕ لَـيۡسَ عَلَيۡكُمۡ وَلَا

نماز تیں بعد! یہ ترے وقت تھارا پڑدا غا وقت ہیں ان ترے تیں علاوہ (دوجاں وقتاں ماں) نہ تھارا

عَلَيۡهِمۡ جُنَاحٌۢ بَعۡدَهُنَّ‌ ؕ طَوّٰفُوۡنَ عَلَيۡكُمۡ بَعۡضُكُمۡ عَلٰى

ور کوئے گناہ ہے تے نہ انھاں ور! تم اک دوجا کوئے آتا جاتا ہی ریہنہ

بَعۡضٍ‌ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَـكُمُ الۡاٰيٰتِ‌ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ حَكِيۡمٌ ۝۵۸

اس را اللہ تھارا واسطے آیتاں ناں کھول کھول غے بیان فرماوے تے اللہ خوب جانڑ آلو حکمت آلو ہے (۴۲)

وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوْا كَمَا
تے جسویلے تھارا بچا بالغ ہونؔ غی عمر ناں پُج جئیں فر انھاں ناں وی اسے را اجازت لے غے
اسْتَاْذَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
آنْوں چاہیئے! جس را انھاں تیں بڑا اجازت لیں اسے را اللہ تھارے سامنْے اپنْی آیتاں ناں کھول کھول غے
اٰيٰتِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۵۹ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ الّٰتِيْ
بیان کرے تے اللہ جانْنؔ آلو حکمت آلو ہے (۴۳) تے بڑیں بڈیں کالسریں جنھاں ناں ہنْ
لَا يَرْجُوْنَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَّضَعْنَ
نکاح غی امید نہ رہئی وہے انھاں وراس گل ماں کوئے گناہ نیہنہ کہ ویہہ (زائد) کپڑا لاہ
ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجٰتٍۭ بِزِيْنَةٍ ؕ وَاَنْ يَّسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ
چھوڑیں جدکہ ویہہ اپنْی زینت نہ دستی پھریں تے جے ویہہ اس تیں وی احتیاط ہی کریں تاں انھاں
لَّهُنَّ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۶۰ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ
واسطے ملوں ہی سرس ہے تے اللہ (سب کجھ) سنْن آلو جانْنؔ آلو ہے (۴۴) نہ انّا واسطے کوئے حرج ہے
وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيْضِ حَرَجٌ وَّلَا
تے نہ کھڈا واسطے کوئے حرج ہے تے نہ ماندا آدمی واسطے تے نہ خود تھارا ور
عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوْا مِنْۢ بُيُوْتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ
کوئے حرج ہے اس گل ماں کہ تم اپنْے گہروں روٹی کھئیں یا اپنْاں باپ غے
اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اُمَّهٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ
گہروں یا اپنْی ماں غے گہروں یا اپنْاں پہائیاں غے گہروں یا
بُيُوْتِ اَخَوٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ
اپنْی بہناں غے گہروں یا اپنْاں چاچاں غے گہروں یا اپنْیاں پھپھیاں غے
عَمّٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ خٰلٰتِكُمْ
گہروں یا اپنْاں ماماں غے گہروں یا اپنْیاں موسیاں غے گہروں

پھونکڑ پھانکڑ تیں ڈرن غی کوئے لوڑ نیہنہ یہ اللہ غا قابو تیں باہر نیہنہ جا سکتا۔

(۴۲) پچھے آیت ۲۷ ماں اجازت لے غے اندر آن غو حکم بیان ہو رہیو تھو فر خاص مناسبتاں نالؔ کجھ خاص خاص گل بیان ہوئیں ہُنْ اجازت غا حکم غیں باقی گل بیان ہو رہئی ہیں۔ جے اپنْی ملکیت غی گولیں نالے نکّا نابالغ بچّا جر توڑی بالغ نہ ہو جیں عام حالات ماں تے بجنؔ اجازت تیں اندر آ سکیں اساں کجھ حرج نیہنہ کیونجے انھاں غو تے گہر ماں آنْوں جانْوں لگو ہی رہ ور ترے وقت جہڑا کہ انسان واسطے پڑدہ غا وقت ویں عام طور ور انسان انھاں وقتاں ماں ایکلاؔں ہو غے ارام کرنْوں چاہوے کئیں واری خاص کپڑا چھوڑ غے باقی کپڑا لاہ چھوڑے تے اپنْی بیوی نالؔ گل کتھ ماں وی لگو وو وہے اس ویلْے نکا جاتک یا گولْی، غلام غو اچانک اندر آ جانْوں انسان ناں چنگو نیہنہ لگتو بلکہ ممکن ہے جے وہ کسے اسّی حالت ماں وہے جسماں وہ انھاں غا اندر آنْ ور لازم ہو جئے۔ تے اس را یہ گولْیں اور نابالغ بچّا بے حیا وی ہو جیں اس گلوں اللہ پاک حکم دیئے جے تم اپنْی گولیاں ناں نالے نابالغ بچاں ناں یاہ مَت دیدیو جے ویہہ ترے وقت ماں اجازت لے غے اندر آویں یہ ترے وقت یہ ہیں اک سویرے غی نماز تیں پہلاں دوجے دوپہر ویلْے جد آدمی زائد کپڑا لاہ غے ارام کرے تے تیجے کفتاں غی نماز تیں بعد۔

(۴۳) یعنی جد نابالغ بچہ بالغ ہو جیں فر انھاں غو وہ ہی حکم ہے جہڑو پچھے آیت ۲۷ ماں بڑاں غو بیان ہویو ہے۔ جے ویہہ ہر ویلْے اجازت لے غے ہی آویں اللہ تعالیٰ سب کجھ جانْنؔ آلو ہے تاں ہی وہ اپنْاں مومن بنداں ناں یہ قیمتی گل سکھاوے تے حکمت آلو وی ہے اس گلوں اس غا ہر ایکنؔ حکم ماں بنداں واسطے حکمت ہی حکت وہے۔

(۴۴) جہڑیں کالسریں بڈیں جریف ہو جیں اور نکاح کرن غی حد تیں ٹپ جیں انھاں غو حکم بیان ہو رہیو ہے جے انھاں واسطے پرقع یا پڑدہ آلی بڑی چادر تیں بجن وی نامحرم مڑداں غے سامنْے آنْوں جائز ہے وراس ماں شرط یاہ ہے جے ویہہ بنؔ ٹھنؔ غے تے اپنْی زینت اور ہار سنگار دس غے نہ چلْیں تے جے یہ بڈیں کالسریں وی پرقعو یا پڑدہ غو بڑو چھپر ور کھ غے چلیں تاں ملوں ہی سرس گل ہے۔

(۴۵) اس آیت پاک غی تفسیر ماں مفسر حضرات ترے گل لکھیں پہلی گل یاہ جے صحابہ کرامؓ جد جہاد واسطے تشریف لے جائیں تھا اس ویلے انھاں معذور نا توان لوکاں ناں گہراں ماں چھوڑ جیں تھا تے انھاں ناں اجازت دے جئیں تھا جے تم مہاراں گہراں بچوں ضرورت غیں کھانؔ پینؔ غیں چیز کھا سکیں اور یہ معذور اکثر رشتے دار یا دوست سنگی وغیرہ ہی ویں تھا ور یہ معذور فر وی انھاں گہراں ماں کجھ کھانؔ پینؔ تیں چھکیں تھا جے کدے غلطی نہ ہو جئے اس آیت ماں ناتواناں غے نالؔ عام لوکاں ناں وی اجازت دتی جے جہڑا رشتیدار بجنؔ اجازت کجھ کھانؔ پینؔ ور خفا نہ ویں انھاں غا گہراں ماں کھانؔ پینؔ ور کجھ گناہ نیہنہ۔ اک دوجی گل یاہ بیان ہوئی ہے جے یہ معذور لوک عام لوکاں غے نالؔ بیں غے اس گلوں روٹی کھانؔ تیں چھکیں تھا جے ہم معذور ہاں کِدے مہاری وجہ تیں دوجا لوک چنگی طرح نہ کھا سکیں تے ہم انھاں غو وی حق کھا لیاں۔ اس رااک تیجی گل یاہ بیان ہوئی ہے جے عام تندرست لوک ناتواناں نالؔ اس گلوں روٹی کھانؔ تیں چھکّیں تھا جے کِدے ہم زیادہ نہ کھا جاں تے یہ اپنی ناتوانی غی وجہ تیں پچھے رہ جیں اس قسم غاں ساراں لوکاں ناں اس آیت ماں اجازت دتی کہ اس را غا فضول تکلف غی لوڑ نیہنہ ہر ایکنؔ ناں دوجا غے نالؔ بیں غے کھانؔ غی اجازت ہے اسے را کجھ لوک ایکلاں بیں غے روٹی کھانی جائز ہی نیہنہ سمجھیں تھا انھاں واسطے فرمایو جے دوئے طرح جائز ہے پہانویں کھٹھا کھاؤ تے پہانویں کنّی کنّی ہاں! اک جگہ اک دسترخوان ور بیں غے کئیں لوک رلؔ غے کھائیں تے اس ماں برکت زیادہ ہے۔ جس را کہ ابن ماجہ مسند احمد غی حدیثاں ماں ہے۔ اک ہور ادب یوہ سکھایو جے جد وی اپنّاں گہر ماں یا کسے غا گہر ماں جاؤ سلام ضرور کرو یاہ اک مچ برکت آلی سُہنی دعا ہے جس غی ہر ایکنؔ ناں لوڑ ہے۔

(۴۶) ہُنؔ توڑی کدے مجلس ماں یا کسے غے گہر آن غو ذکر ہور ہیو تھو ہُنؔ بنی پاک ﷺ غی مجلس مبارک تیں اُٹھنؔ غو ادب بیان ہو رہیو ہے، جے ایمان آلا تے ویہہ لوک ہیں کہ جد انھاں ناں رحمت عالم ﷺ کسے اہم کم واسطے بلانویں ویہہ فَٹ حاضر ہو جیں تے فر مجلس مبارک تیں اجازت تیں بجنؔ نیہنہ اُٹھتا اس ماں یوہ اشارو ہے جے جہڑا بجنؔ اجازت تیں آپے ہی کھسک جائیں ویہہ مومن نیہنہ بلکہ منافق ہیں مفسراں نے لکھیو ہے جے یاہ آیت غزوہ خندق غا موقعہ ور نازل ہوئی جد سارا ایمان آلا تے کھات کڈّنؔ ماں لگاوا تھا تے بجنؔ اجازت کدے نیہنہ جیں تھا ور منافق پہلاں تے آنؔ تیں ہی کسہا جیں تھا تے جد کدے آ جیں تھا فر فٹ گہسا غے بلّیں جے کھسک جیں تھا۔ فر نبی ﷺ نا فرمایو جے جد موموناں بچوں کوئے اپنّاں ضروری کم واسطے اجازت منگے تاں تم اجازت دیدیا کرو تے یاہ تقصیر جہڑی تھاری محفل تیں اُٹھنؔ غی ہوئی اس واسطے اللہ کولوں انھاں غی بخشش غی دعا فرمایا کرو۔ وہ غفور رحیم ہے وہ ضرور انھاں غی یاہ خطا تھاری دعا ور معاف فرماوئے غو فقہاء کرام غو اس بارہ ماں اتفاق ہے جے یاہ گل نبی ﷺ غا زمانہ نالؔ ہی خاص نیہنہ بلکہ ہر اک اسلامی حکومت غا شرعی امیر غی مجلس غو یوہی حکم ہے (قرطبی، مظہری) باقی دینی مجلساں غا ادب غو تقاضو وی یوہی ہے۔

اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗۤ اَوْ صَدِيْقِكُمْ ؕ لَيْسَ عَلَيْكُمْ

یا انھاں گہراں تیں جتھاں غی کُنجی تھارے کولے ہے یا اپنّاں دوستاں غے کہروں تھارا ور اس ماں وی

جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوْا جَمِيْعًا اَوْ اَشْتَاتًا ؕ فَاِذَا دَخَلْتُمْ

کوئے گناہ نیہنہ کہ تم سارا رلؔ غے کھئیں یا تم کنّی کنّی کھئیں؛ تے جسویلے تم اپنے گہر جانؔ

بُيُوْتًا فَسَلِّمُوْا عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ

لگیں تاں تم اپنّاں گہر آلاں ناں سلام کر لیا کرو! یوہ اللہ غی طرفوں

مُبٰرَكَةً طَيِّبَةً ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ

مبارک تے پاک تُحفو ہے اس را اللہ تعالیٰ آیتاں ناں کھول کھول غے بیاں فرماوے

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۱﴾ ع اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ ع ۸ ۱۶

تانجے تم سمجھیں (۴۵) مومن تے ویہہ ہی ہیں جہڑا

اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاِذَا كَانُوْا مَعَهٗ عَلٰۤى اَمْرٍ

اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ ور ایمان لیایا تے جسویلے ویہہ کسے اساکم ماں نبیؐ غے نالؔ ویں

جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوْا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوْهُ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ

جہڑو رل غے کرنوں وہے ویہہ نبیؐ کولوں اجازت لینؔ تیں بجنؔ بالکل نیہنہ جاتا (اے نبیؐ) جہڑا لوک

يَسْتَاْذِنُوْنَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَ

تھارا کولوں اجازت منگیں یقیناً ویہہ اللہ تعالیٰ تے اس غا رسول ور ایمان

رَسُوْلِهٖ ۚ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوْكَ لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ

رکھیں؛ لہٰذا جد ویہہ اپنّاں کسے کم واسطے تھارا کولوں اجازت منگیں تاں تم انھاں بچوں

لِّمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ ؕ

جس ناں چاہویں اجازت دیدیو تے تم انھاں واسطے اللہ تعالیٰ کولوں بخشش غی دعا منگو!

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۶۲﴾ لَا تَجْعَلُوْا دُعَآءَ الرَّسُوْلِ

واقعہ ہی اللہ تعالیٰ بہت بخشن آلو مچ مہربان ہے (۴۶) (اے مسلمانوں!) تم رسولؐ غا بلان ناں اس را نہ سمجھو

بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۭ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ

جس را تھارو آپس ماں اک دوجا ناں بلانوں وہے (۴۷) اللہ تعالیٰ انھاں لوکاں ناں چنگی طرح جانے

الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ

جہڑا تھارا بچوں اولے ہو غے کھسک جئیں ؛ تے جہڑا لوک رسولؐ غا حکم غی خلاف ورزی کریں

يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ

انھاں ناں اس گل تیں ڈرنوں چاہیئے جے انھاں ور کائے آفت نہ آ پوے ! یا انھاں ور

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۶۳﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ

دردناک عذاب آ جئے (۴۸) سُنوں ! جو کجھ اسماناں ماں تے جو کجھ

الْاَرْضِ ۭ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ ۭ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ اِلَيْهِ

زمین ماں ہے سب اللہ ہی غو ہے؛ تم جس حالت ور ہیں اللہ اس ناں خوب جانے تے جس تہاڑے یہ اللہ کونے جئیں

فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۶۴﴾

غا فر وہ انھاں ناں دس دئے غو جے یہ کے کریں تھا تے اللہ تعالیٰ ہر اک چیز ناں جانن آلو ہے (۴۹)

سُوْرَةُ الْفُرْقَانِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ سَبْعٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت فرقان مکہ ماں نازل ہوئی تے اساں ستتر آیت تے چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

تَبٰرَكَ الَّذِيْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰي عَبْدِهٖ لِيَكُوْنَ

(۱) بڑی برکت آلی ہے واہ ذات جس نے یاہ فیصلہ غی کتاب اپناں بندہ ور نازل کی تانجے ویہہ

لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرَا ۙ ① الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ

دنیا جہان ناں اگاہ کرن آلا ہو جئیں (۲) واہ ذات جس غا قبضہ ماں اسماناں غی تے زمین غی

وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ

بادشاہی ہے تے جس نے (کسے ناں) اپنّی اولاد نیہنہ بنایو تے نہ اس غی بادشاہی ماں کوئے اس غو

۹ ع ۳ ۱۵

(۴۷) اس غی تفسیر دو طرح کی گئی ہے اک یاہ جے ایمان آلیو! تم رحمت عالم ﷺ غا بُلان ناں عام لوکاں غا بُلان ہاروں نہ سمجھو بلکہ جد رحمت عالم ﷺ بُلانویں فر حاضر ہو جانوں فرض ہے لہذا فٹ آیا کرو تے فر مجلس تیں بجن اجازت نہ جایا کرو! قاضی ثناء اللہؒ تے دو جاں کئیناں بزرگاں نے یاہ تفسیر پسند کی ہے۔ دوجی تفسیر یاہ کی گئی ہے جے تم رحمت عالم ﷺ ناں ناں لے غے اس را نہ بُلاؤ جس را آپس ماں اک دوجا ناں بُلانویں بلکہ جد کدے آپ ﷺ ناں بُلانوں پے جئے فر ناں لین غے بجائے مچ ادب احترام ناں 'اللہ غا رسول' یا 'اللہ غا نبی' کہہ غے بلایا کرو! ابن کثیر نے حضرت ابن عباسؓ غی وی یاہ ہی تفسیر نقل کی ہے۔

(۴۸) یوہ انھاں منافقاں غو ہی ذکر ہے جہڑا مجلس پاک تیں بلّیں جے کھسک جیں تھا انھاں ناں اگاہ کیو جا رہیو ہے جے باز آ جاؤ نیہنہ تے دنیا غا یا آخرت غا یا دواں جہاناں غا عذاب واسطے تیار ہو جاؤ۔

(۴۹) یعنی زمین اسمان ماں جو کجھ ہے سب اللہ ہی غی مخلوق ہے تے سب کجھ اللہ ہی غو ہے تے اسے غو ہر اک چیز در حکم وہے وہ جو چاہوے سو حکم دے سکے لہذا انسان ناں اس غی پوری فرمانبرداری کرنّی چاہیئے ہر ایکن غا وہ ہر اک عمل ناں جانے کون کہڑی حالت ور ہے تے کے کر رہیو ہے سب اس غا حکم ماں ہے قیامت غے تہاڑے ساراں ناں انھاں غا عمل دس غے رتی رتی غو لیکھو لے لئے غو کیونجے اس غا علم تیں کوئے چیز باہر نیہنہ ہو سکتی۔

۲۰ مارچ ۲۰۰۱ء مطابق ۲۴ ذی الحجہ ۱۴۲۱ھ زندان کوٹ بلوال جموں

تفسیر سورت فرقان

(۱) پہلی آیت ماں ہی لفظ الفرقان آیو ہے جہڑو کہ قرآن شریف غو اک ناں ہے یوہ ہی سورت پاک غو ناں ہے۔ یاہ سورت پاک مکّہ شریف ماں نازل ہوئی ہے اس گلوں اس ماں ویہہ ہی ایمان تے توحید اور رحمت عالم ﷺ غی نبوت تے رسالت غا مضمون ہیں جہڑا مکّی سورتاں ماں عام طور ور بیان ہویا ہیں خاص کر غے ترے گل مچ تفصیل ناں بیان ہوئی ہیں اک اللہ تعالیٰ غی قدرت، عظمت تے اُچی شان بیان کر غے یاہ گل سمجھائی گئی ہے جے ان صفتاں غی مالک، اس شان غی ذات بس اس ایکلا اللہ ہی غی ہے تے مشرک جھاں جھاں ہستیاں ناں تے چیزاں ناں اس غی خدائی ماں شریک کریں ویہہ ساریں بے ہودہ گل ہیں اس غے ناں ہی مشرک اپنّاں شرکی عقیداں غیں جہڑیں بودیں دلیل دیں تھا انھاں غو جواب وی دتو ہے؛ دوجے یاہ گل ثابت کی گئی ہے جے یوہ قرآن یقیناً اللہ تعالیٰ غو نازل کیو وو تے اسے غو سچو کلام ہے۔ فر عرب غا مشرک اس غا خدائی کلام ہون ور جہڑا اینویں ہُٹ مُٹ غا اعتراض کریں تھا انھاں غو جواب دتو گیو ہے۔ تیجے رحمت عالم ﷺ اللہ تعالیٰ غا آخری تے سب تیں اُچّا رتبہ آلا پیغمبر ثابت کیا گیا ہیں تے اس بارہ ماں وی مشرک جہڑا ہُٹ مٹ غا اعتراض کریں تھاں یا اج غاں جاہلاں ہاروں جہڑ اٹھستا پیدا کریں تھا انھاں غو جواب دتو گیو ہے اس غے ناں ناں آخرت غا لیکھا تے محشر غا مدان اور جنت دوزخ غو وی ذکر آیو ہے آخر ماں ایمان آلاں نیک بنداں غیں مچ اچّی شان آلیں کئیں صفت بیان کرتاں فرمایو ہے جے ''اللہ رحمٰن غا بندا تے یہ ہیں'' سورت پاک غو انداز اِسّو مٹھو، رسیلو تے دل غی تندڑاں ماں کھب جان آلو ہے کہ پڑھن آلو اس راسہئی کرے جنّیں وہ سچّیں مچیں ہی اپنّاں مالک ناں گل کر رہیو ہے۔

(۲) یعنی وہ اللہ ہی ہے جہڑو اُچّی شان آلو، اعلیٰ صفتاں آلو تے برکت آلو ہے تے اسے نے اپنّی شان غے مطابق حق تے باطل ماں اور حلال تے حرام ماں فرق آلی یاہ بابرکت کتاب قرآن

کریم نازل کیو ہے تے جس ذات ور نازل ہور ہیو ہے ویہہ اس غا خاص بندہ بلکہ ساراں بنداں غا سردار تے ساری جیاجون بچوں اچا رتبہ آلا ہیں اور یوہ قرآن انھاں ور نازل کرنے انھاں ناں پیغمبری غا اچا رتبہ ور اس گلوں بسالیو جار ہیو ہے تانجے ویہہ دنیا جہان غا لوکاں ناں خدا غی نافرمانی تیں ڈرانویں تے نافرمانی غا نتیجہ تیں آگاہ کریں۔ یہ ترے گل ہوگئیں ہیں اک یاہ جے بابرکت تے عبادت غے لائق ذات بس اک اللہ ہی غی ہے دوجے اسے نے یوہ قرآن نازل کیو ہے تے یوہ اسے غو کلام ہے تیجے جس ہستی ور قرآن نازل ہور ہیو ہے ویہہ اللہ غا خاص بندہ تے پیغمبر ہیں جہڑا ساری دنیا ناں اگاہ کرن آیا ہیں اگے انھاں ہی ترہیاں گلاں غی تفصیل تے انھاں ور ہوݨ آلاں اعتراضاں غو جواب ہے۔

فِی الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَیْءٍ فَقَدَّرَهٗ تَقْدِیْرًا ②

شریک ہے تے جس نے ہر اک چیز پیدا کی فر (ہرایکݨ غو) ایک انداز مقرر کیّو

وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً لَّا یَخْلُقُوْنَ شَیْـًٔا وَّهُمْ

تے لوکاں نے اس تیں علاوہ ہور معبود بݨالیّا ہیں جہڑا کجھ پیدا نیہنہ کرسکتا بلکہ ویہہ آپ

یُخْلَقُوْنَ وَلَا یَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا

پیدا کیّا واہیں تے ویہہ اپݨاں آپ واسطے (وی) نہ کسے نقصان غا مالک ہیں تے کسے نفع غا

وَّلَا یَمْلِكُوْنَ مَوْتًا وَّلَا حَیٰوةً وَّلَا نُشُوْرًا ③ وَقَالَ

اور انھاں غا اختیار ماں نہ موت ہے تے نہ زندگی! تے نہ مرن تیں بعد پیدا ہوݨوں (٣) تے کافر

الَّذِیْنَ كَفَرُوْۤا اِنْ هٰذَاۤ اِلَّاۤ اِفْكُ ِۨافْتَرٰىهُ وَاَعَانَهٗ

لوک کیہنہ: جے یوہ تے نیش کوڑ ہے جہڑو اس شخص نے پلّے تیں بݨالیّو ہے تے دوجاں لوکاں نے (وی) اس ور

عَلَیْهِ قَوْمٌ اٰخَرُوْنَ ۛۚ فَقَدْ جَآءُوْ ظُلْمًا وَّزُوْرًا ④ۚۛ وَ

اپرالو کیّو ہے واقعہ ہی یہ کافر ظلم تے چھُوٹھ ور آ گیا ہیں ؛ تے

قَالُوْۤا اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ اكْتَتَبَهَا فَهِیَ تُمْلٰى عَلَیْهِ بُكْرَةً

کیہنہ: جے یہ پشلاں لوکاں غا قصہ تے کہاݨیں ہیں جہڑا انھاں نے لکھوالیّا ہیں بس ویہہ ہی سویرے شام انھاں ناں

وَّاَصِیْلًا ⑤ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِیْ یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّمٰوٰتِ

پڑھ پڑھ غے سنایا جیں؛ (اے نبیؐ) فرمادیو: اس قرآن ناں تے اس نے نازل کیّو ہے جہڑو اسمان تے

وَالْاَرْضِ ؕ اِنَّهٗ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ⑥ وَقَالُوْا مَالِ

زمین غاں پہیتاں تیں واقف ہے بیشک وہ بڑو بخشنہار رچ مہربان ہے (۴) تے کیہنہ: جے یوہ کسو

هٰذَا الرَّسُوْلِ یَاْكُلُ الطَّعَامَ وَیَمْشِیْ فِی الْاَسْوَاقِ ؕ

رسول ہے! جہڑو کھانوں کھئے تے بزاراں ماں ٹرے پھرے!

لَوْلَاۤ اُنْزِلَ اِلَیْهِ مَلَكٌ فَیَكُوْنَ مَعَهٗ نَذِیْرًا ⑦ اَوْ

اس در کوئے فرشتو کیوں نیہنہ چلایو گیو! جے وہ اس غے ناݪ رہ غے ڈراتو ؛ یا

(٣) پہلی گل یعنی اللہ تعالیٰ غی توحید غو بیان ہور ہیو ہے تے ہر قسم غا مشرکاں ناں غور کرن غی دعوت دتی جاہئی ہے جے کجھ تے سوچو! اک پاسے اللہ غی شان تکو! کہ اس نے ایکلاں یاہ ساری کائینات پیدا کی تے وہ ہی زمین تیں لے غے اسمان توڑی ساری کائینات غو بادشاہ ہے جس غی نہ کوئے اولاد ہے نہ اس غو کوئے پیالی ہے، دوجے پاسے تم اپݨاں بݨایا وا باطل معبوداں ناں تکو! تم نے اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے اساں ناں اپݨوں حاجت روا تے مشکل کشا من لیو ہے تے تم انھاں اگے دعا منگیں جھاں نے ساری جیاجون ماں اک وی چیز پیدا نیہنہ کی بلکہ ویہہ آپ ہی خدا غی مخلوق تے اس غا پیدا کیا واہیں ویہہ دوجاں غا نفع نقصان تے موت زندگی غا مالک کے ویں غا! انھاں ناں تے اپݨاں آپ غا نفع نقصان غو تے اپݨی موت اور زندگی غو وی کجھ اختیار نیہنہ۔ نہ دوہری واری پیدا ہوݨ ناں ویہہ جاݨے تے نہ انھاں ناں دوہری واری پیدا ہوݨ غو کجھ اختیار رہے۔ ہُݨ آپ سوچو! جے اسابے بس کسے غا حاجت روا کس راہو سکیں؟ یہ عبادت غا مستحق تے خدا غی خدائی غا پیہال کس راہبݨ سکیں!۔

(۴) ان ترے آیتاں ماں مشرکاں غو دوجو اعتراض تے اس غو جواب ہے۔ جس را کہ پہلاں سورت نحل آیت ١٠٣ ماں بیان ہو وو وہے مشرکاں نے جاݨ بجھ غے یوہ چھُوٹھ مشہور کیّو تھو جے یوہ قرآن رحمت عالمﷺ نے مکّہ پاک ماں تے اس غے کولے کالے رہݨ آلا کجھ اہل کتاب یہودی تے عیسائی غلاماں غی مدد ناݪ آپے بݨا لیو ہے نعوذ باللہ انھاں نے یوہ چھُوٹھ مشہور کیو جے بنی پاکﷺ نے اں غلاماں کولوں کجھ پرانا قصّا کہاݨی سُنیا ہیں بس ویہہ ہی پھیر پرت غے بیان کیا جار ہیا ہیں تے ویہہ ہی سویرے شام انھاں ناں سنایا جیں تے کہیو جے کہ یوہ اللہ غو کلام ہے یوہ چھُوٹھ انھاں نے جاݨ بجھ غے بݨا یو تھو ورنہ ویہہ آپ عربی جاݨے تھا ویہ قرآن غی فصاحت بلاغت ناں وی سمجھیں تھا، ویہہ چنگی طرح جاݨے تھا جے جس کلام ماں پشلا سچا واقعہ بیان ہور ہیا ہیں جسماں آئندہ غیں سچیں سچیں خبر دتی جارہئی ہیں، جنت دوزخ غیں گل اس را کی جارہئی ہیں جس را جے یوہ سب کجھ اج ہی اکھاں اگے ہور ہیو وہے، فر جس غی اک نکی جئی سورت بݨاݨ تیں ساری دنیا عاجز ہے یوہ کسے انسان غو کلام کس راہو سکے ویہہ رحمت عالمﷺ غی زندگی تیں وی چنگی طرح واقف تھا چالی سال توڑی حضرت غا منہ، تیں انھاں نے کدے کوئے شعر نیہنہ سݨیو تھو کدے کسے مشاعرہ ماں یا ادبی محفل ماں حضرت نے شرکت نیہنہ کی تھی، فر چان چک حضرت غا منہ، تیں اتنا اچا رتبہ غو یوہ کلام کس را ادا ہور ہیو ہے۔ اللہ تعالیٰ آپ اس غو جواب دیئے جے قرآن ماں غور کر لیو جہڑو وی ضد غی عینک لاہ غے محبت ناݪ اس ناں پڑھے غو وہ یوہ یقین کرن تیں بچݨ نیہنہ رہ سیں جے واقعہ ہی قرآن تے اس ذات غو نازل کیو وہے جہڑو زمین اسمان غاں ساراں رازاں ناں جاݨݨ آلو ہے جس ناں گذری وی تے آݨ آلی ہر اک گل غو پتو ہے۔ تے وہ غفور الرحیم ہے اسے گلوں قرآن ور اعتراض کرن آلاں ان مشرکاں ناں فٹ عذاب نیہنہ دیتو بلکہ ٹہلّ دیئے۔

يُلْقَىٰٓ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُۥ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ۚ وَقَالَ

انھاں در کوئے خزانوں آ جاتو یا انھاں غو کوئے باغ ہوتو جس بچوں یہ کھایا کرتا تے ظالم

ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾ ٱنظُرْ

کیہنہ : جے تم تے اسا شخص غے پچھے چل رہیا ہیں جس ور جادو کیو وہے (اے نبیؐ) تکو تے سئی !

كَيْفَ ضَرَبُوا۟ لَكَ ٱلْأَمْثَٰلَ فَضَلُّوا۟ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

یہ تھارا واسطے کسیں کسیں مثال بیان کریں جس ناں یہ آپے ہی گمراہ ہور ہیا ہیں ہݨ انھاں ناں رستو

سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ ٱلَّذِىٓ إِن شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّن

نیہنہ لبھ سکتو (۵) بڑی برکت آلو ہے وہ جہڑو اگر چاہوے تاں اے نبیؐ وہ تمناں اس تیں مچ سرس اسا باغ

ذَٰلِكَ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ وَيَجْعَل لَّكَ قُصُورًۢا ﴿١٠﴾

عطا کردے جھاں غے ہیٹھ نہر بغتیں ویں تے تمناں مچ سارا (عالیشان) محل دیدئے

بَلْ كَذَّبُوا۟ بِٱلسَّاعَةِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لِمَن كَذَّبَ بِٱلسَّاعَةِ

بلکہ گل یاہ ہے کہ یہ قیامت تیں انکار کر رہیا ہیں تے جہڑو قیامت غو انکار کرے ہم نے اس واسطے پھتی

سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ سَمِعُوا۟ لَهَا تَغَيُّظًا وَ

اگ تیار کی وی ہے (٦) جسو یلے واہ انھاں ناں دوروں تکّے غی یہ غصہ ناں اس غا جوش مارن تے اس غا گجݨ

زَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَآ أُلْقُوا۟ مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا۟

ناں سُنیں غا تے جد یہ اس غی کسے سوڑی جگہ ماں (سنگلاں ناں) جڑ نگ کر غے سٹیا جیں غا یہ اُت

هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَّا تَدْعُوا۟ ٱلْيَوْمَ ثُبُورًا وَٰحِدًا وَٱدْعُوا۟ ثُبُورًا

موت موت کرلانویں غا ؛ اج ایکݨ موت ناں نہ کرلاؤ ! بلکہ تم مچ ساریں موت

كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ ٱلْخُلْدِ ٱلَّتِى وُعِدَ

منگو (٧) انھاں ناں پچھو: کیوں ! یاہ چنگی ہے یا سدا رہݨ آلی جنت ! جس غو پرہیز گاراں

ٱلْمُتَّقُونَ ۚ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا

ناں وعدو ہے واہ انھاں واسطے (عملاں) غو بدلو تے ٹھکانوں وہے غی ؛ اس ماں انھاں واسطے وہ سب کجھ

(۵) مشرکاں غو تیجو اعتراض رحمت عالم ﷺ غی اپݨی ذات ور تھو ہݨ اسے غو بیان ہور ہیو ہے، انھاں غو خیال تھو جے اللہ غو رسول یا تے کوئے نوری فرشتو ہی ہو سکے یا وہ بزرگ فرشتاں ہاروں نہ کھاتو پیتو وہے، نہ اس ناں کدے بزار جاݨ غی لوڑ وہے -نعوذ باللہ- یہ کسرا رسول ہو سکیں جہڑا انساناں ہاروں ہی کھئیں پیئیں ہیں۔ بزار وی جئیں تے نکاح بیاہ وی کریں، جے کدے یہ نبی ہیں تاں فرشتاں غی فوج انھاں غے ناں کیوں نیہنہ؟ یا گھٹوں گھٹ اک ہی فرشتو ہوتو جہڑو انھاں غے ناں ناں رہتو، انھاں غی تصدیق کرتو تے لوکاں ناں خدائی عذاب تیں اگاہ کرتو۔ چلّو جے کدے فرشتو انھاں غے ناں ناں نیہنہ ٹرتو فر انھاں ور اسمان تیں خزاناں ہی نازل ہو جاتا، تا نجے یہ مال و دولت غا زور ور لوکاں ناں اپݨوں بنا لیتا، چلّو دوجاں واسطے نیہنہ تے آپ انھاں واسطے ہی گھٹو گھٹ مکہ غی رگّڑ زمین ماں اک باغ ہوتو جس غا میوہ یہ کھاتا تا نجے انھاں کوئے کائے نویں چیز تک غے ہم منتا جے یہ نبی ہیں تے جد انسانیت تیں اپر غی کائے گل انھاں کوئے نیہنہ فر ہم انھاں ناں نبی کس رامݨ لیاں؟ اس غو مطلب تے یوہ ہے جے انھاں ور جادو ہو گیو ہے تاں ہی یہ -نعوذ باللہ- ارار پار غیں گل کریں تے یہ باقی لوک وی اک جادو کیا وا بندہ پچھے چل پیا ہیں اللہ تعالیٰ اپݨاں حبیب ﷺ ناں تسلی دیتاں فرماوے جے تکو یہ تھاری مخالفت ماں کسا بے طور ہو گیا ہیں جے کسے ایکݨ گل ور کھلتا ہی نیہنہ ! کدے جادوگر، کدے جادو کیا وا، کدے شاعر کدے سدائی نہ جاݨے کے کے کیہنہ اس غو مطلب یوہ ہے جے یہ آپے انھاں بچوں کسے گل ناں صحیح نیہنہ سمجھتا۔

(٦) یعنی اللہ تعالیٰ واسطے انھاں غیں یہ مانگ پوری کر دیݨی کجھ اوکھو کم نیہنہ وہ جیکدے چاہوے تاں انھاں غی سوچ تیں وی مچ سرس اک باغ نیہنہ ! کئیں کئیں باغ تے محل اپݨا حبیب ﷺ ناں دنیا ماں ہی دے سکے ور انھاں غیں یہ مانگ ہدایت یا کسے گل غی تحقیق واسطے ہیں ہی نیہنہ۔ بلکہ یہ تے اس آخرت ناں ہی نیہنہ منتا جس غا عذاب تیں اللہ غا پیغمبر ڈرانویں اسے گلوں یہ اللہ غاں نبیاں ناں وی نیہنہ منتا۔ حالانکہ اساں نافرماناں واسطے دوزخ غی پھتی اگ تیار ہے۔

(٧) یعنی جس آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں اور جنت دوزخ ناں اج یہ منتا ہی نیہنہ سگوں آخرت غو انکار کرݨ واسطے ہی پیغمبری تیں وی نمکریں۔ کل قیامت ماں جس ویلے یہ جکڑ غے دوزخ ماں سٹیا جیں غا فر تے اس ماں پیتاں ہی انھاں غی آ کڑ مٹھی ہو جئے غی تے یہ موت موت کرلاݨ لگ جیں غا فر کہیو جئے غو کہ اَت موت نیہنہ ! اج تے رج غے موت موت منگو، ہلاکت غی تاھنگ کرو! ور ہݨ تمناں واہ وی نصیب نیہنہ ہو سیں۔

مَا يَشَآءُوْنَ خٰلِدِيْنَ ؕ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْـُٔوْلًا (۱۶)

وہے غو جہڑو ویہہ چاہویں غا؛ ویہہ سدا اسے ماں ریہنہ غا یوہ تھارا رب غے ذمہ وعدو ہے جس غی مانگ کی جا سکے (۸)

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَيَقُوْلُ

تے جس تہاڑے اللہ تعالیٰ انھاں ناں وی تے ان معبوداں ناں وی جھاں غی یہ اللہ تیں سوا عبادت کریں تھا کھٹھا کرے غو فر

ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِيْ هٰٓؤُلَآءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيْلَ ؕ (۱۷)

فرماوے غو: کیوں! تم نے ہی میرا یہ بندا گمراہ کیّا تھا یا یہ آپے ہی گمراہ ہوگیا تھا!

قَالُوْا سُبْحٰنَكَ مَا كَانَ يَنْۢبَغِيْ لَنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ مِنْ

ویہہ عرض کریں غا: تیری ذات پاک ہے؛ ہم نا یاہ گل نیہنہ سوبھے تھی جے ہم تیرے تیں سواء ہور

دُوْنِكَ مِنْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنْ مَّتَّعْتَهُمْ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى

مددگار بنّا لیتا گل یاہ ہے کہ تیں انھاں ناں تے انھاں غا باپ داداں ناں دنیا غیں نعمت عطا کیں ات توڑی کہ

نَسُوا الذِّكْرَ ۚ وَكَانُوْا قَوْمًۢا بُوْرًا (۱۸) فَقَدْ كَذَّبُوْكُمْ بِمَا

یہ تیری یاد بسار گیا تے یہ تھا ہی ہلاک ہونٓ آلا لوک؛ تے (اے مشرکو!) جہڑی گل تم کیہنہ تھا: اس ماں تے انھاں نے تمنّاں

تَقُوْلُوْنَ ۙ فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا نَصْرًا ۚ وَمَنْ

چھوٹھا کہہ دتو ہے؛ ہُنٓ نہ تے تم عذاب ناں ٹالٓ سکیں تے نہ تمنّاں کدے تیں مدد لبھ سکے تے جہڑو وی تھارا بچوں

يَّظْلِمْ مِّنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيْرًا (۱۹) وَمَآ اَرْسَلْنَا

ظلم کرے غو ہم اس ناں بڑا عذاب غو مزو چکھانواں غا (۹) تے (اے نبیؐ) ہم نے تھارا تیں

قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّآ اِنَّهُمْ لَيَاْكُلُوْنَ الطَّعَامَ

پہلاں جہڑا وی پیغمبر چلایا ہیں ویہہ سارا روٹی کھئیں تھا

وَيَمْشُوْنَ فِي الْاَسْوَاقِ ؕ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ

تے بزاراں ماں ٹُریں پھریں تھا تے ہم نے تم اک دوجا واسطے ازمائش غو ذریعو بنّایا

فِتْنَةً ؕ اَتَصْبِرُوْنَ ۚ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيْرًا (۲۰) ع

ہیں کیوں! تم صبر کریں غا! تے تھارو رب (سب کجھ) دیکھ رہیو ہے (۱۰)

ع ۲ ۱۱ ۱۷

(۸) یعنی اک پاسے واہ جہنم تے اس غا عذاب ہیں تے دوجے پاسے پرہیزگاراں واسطے یاہ جنت تے اس غیں یہ نہ مکّنٓ سمّنٓ آلیں نعمت ہیں ہُنٓ آپے فیصلو کرو جے تھارا واسطے سرس کہہڑو رستو ہے۔

(۹) یاہ گل وی قرآن پاک ماں کئی جگہ ور بیان ہوئی ہے کہ مدان حشر ماں اللہ تعالیٰ مشرکاں غے سامنے انھاں ہستیاں ناں پچھے غو جھاں غی مشرک عبادت کریں تھا تے جھاں اگے سجدہ کریں تے دعا منگیں تھا۔ ویہہ پتّھر غا بت وی وہیں غا تے ویہہ بزرگ وی جھاں ناں مشرک خدائی غا درجہ توڑی پہچانویں جس راکہ عرب غا مشرک فرشتاں ناں خدا غی اولاد سمجھیں تھا تے یہودی حضرت عزیرؑ ناں اور عیسائی حضرت عیسیٰؑ ناں ''ابن اللہ'' یعنی خدا غا فرزند کیہنہ۔ اللہ تعالیٰ ان ساراں ناں پچھے غو جے کیوں تم نے میرا یہ بندا گمراہ کیا تھا یا یہ آپے ہی گمراہ ہوگیا تھا؟ ویہہ عرض کریں غا: ربّا! تیری ذات ہر قسم غا شرک تیں پاک ہے ہم کسے ناں شرک غی مت کد دے سکاں تھا، ہمنّاں تے اپنے واسطے وی یاہ گل نیہنہ سوبھے تھی جے ہم تنّا چھوڑ غے کسے ہور ناں اپٹّوں کارساز بنّا لیتا، اصل گل یاہ ہے جے یہ لوک تیں اپٹّیاں نعمتاں نالٓ نوازیا تھا جھاں ور یہ ناشکرا ہو غے پھٹ گیا ات توڑی کہ یہ تیری یاد بسار غے برباد ہونٓ آلا لوک ہوگیا اللہ تعالیٰ فرماوے غو جے جھاں ناں تم نے معبود بنّا یوو وتھو ویہہ تے تھاری عبادت تیں نمکر گیا ہیں تے تمنّا چُھوٹھا کہہ دتو ہے ہُنٓ نہ تم میرا عذاب ناں پھیر سکیں تے نہ تم اپنٹی مدد کر سکیں ہُنٓ تے ظالم مشرکاں ناں بڑا عذاب غو مزو چکھنٓوں ہی پوے غو۔

(۱۰) یوہ اپلّی آیت غو جواب ہے مشرک کیہنہ تھا جے یہ تے مھارے ہاروں کھائیں پیئیں تے اپنٹی ضرورت واسطے بزار وی جئیں فر نبی کس راہ سکیں!! جواب دتو جے یہ گل نبی یا بزرگ ہونٓ غے مخالف نیہنہ۔ بلکہ اج توڑی اللہ نے جتنا وی نبی چلایا ہیں ویہہ سارا کھائیں پیئیں تے اپنّاں کاروبار واسطے اور ضرورت ور بزار وی جئیں تھا، کوئے نبی فرشتو نیہنہ تھو اصل ماں اللہ نے ہر ایکنٓ ناں دوجا واسطے ازمائش غو ذریعو بنّا یوے ہے مشرک وی ایمان آلاں واسطے ازمائش ہی ہیں جے یہ انھاں غی تکلیفاں ور صبر کریں یا نیہنہ کرتا! اللہ تعالیٰ ہر ایکنٓ ناں دیکھ رہیو ہے اس ناں ظالماں غا ظلم تے مظلوماں غا صبر غو وی پتو ہے وہ ہر ایکنٓ ناں اس غا عمل غو بدلو تے جزا دیئے غو۔